คัณฐีธัมมปทัฏฐกถายกศัพท์แปล

เรื่องพระนางสามาวดี

๑. ๑/๓ ตั้งแต่ อปฺปมาโท อมตํ ปทนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา โกสมฺพึ อุปนิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรนฺโต เมื่อจะทรงเข้าไปอาศัย ซึ่งเมืองโกสัมพี แล้วเสด็จประทับอยู่ ในโฆสิตาราม อารพฺภ ทรงพระปรารภ มรณพฺยสนํ ซึ่งความวอดวายคือความตาย สามาวตีปมุขานํ ปญฺจนฺนํ อิตฺถีสตานํ จ แห่งร้อยแห่งหญิง ท. ๕ อันมีพระนางสามาวดีทรงเป็นหัวหน้าด้วย มาคนฺทิยปมุขานํ ตสฺสา มาคนฺทิยาย ปญฺจนฺนํ ญาติสตานํ จ แห่งร้อยแห่งญาติ ท. ๕ แห่งนางมาคันทิยานั้น อันมีนางมาคันทิยาเป็นหัวหน้าด้วย กเถสิ ตรัสแล้ว อิมํ ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ว่า อปฺปมาโท อมตํ ปทํ อิติ ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ว่า อปฺปมาโท อมตํ ปทํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ อนุปุพฺพีกถา อ. ถ้อยคำอันมีตามลำดับ ตตฺร สามาวตีวตฺถุมฺหิ ในเรื่องของพระนางสามาวดีนั้น อยํ ดังต่อไปนี้ ฯ

อตีเต กาเล ในกาลอันล่วงไปแล้ว อิเม เทฺว ราชาโน อ. พระราชา ท. ๒ เหล่านี้ อิติ คือ อลฺลกปฺปราชา นาม ชื่อ อ. พระราชาพระนามว่าอัลลกัปปะ อลฺลกปฺปรฏฺเฐ ในแว่นแคว้นชื่อว่า

อัลลกัปปะ เวฏฺฐทีปกราชา นาม ชื่อ อ. พระราชาพระนามว่าเวฏฐ-ทีปกะ เวฏฺฐทีปกรฏฺเฐ ในแว่นแคว้นชื่อว่าเวฏฐทีปกะ สหายกา ทรงเป็นพระสหายกัน หุตฺวา เป็น ปฏฺฐาย จำเดิม (อตฺตโนป ทหรกาลโต แต่กาลแห่งพระองค์ยังทรงพระเยาว์ อุคฺคณฺหิตฺวา ทรงเรียนเอาแล้ว สิปฺปํ ซึ่งศิลปะ เอากาจริยกุเล ในตระกูลแห่งอาจารย์คนเดียวกัน อุสฺสาเปตฺวา ทรงอังบุคคลให้ยกขึ้นแล้ว ฉตฺตํ ซึ่งฉัตร อจฺจเยน โดยอันเสด็จล่วงไป ปิตูนํ แห่งพระชนก ท. อตฺตโน ของพระองค์ อตฺตโน ของพระองค์ ราชาโน ทรงเป็นพระราชา รฏฺเฐ ในแว่นแคว้น ทสทสโยชนิเก อันประกอบด้วยโยชน์ ๑๐ ๆ อเหสุํ ได้เป็นแล้ว ฯ

เต เทฺว ราชาโน อ. พระราชา ท. ๒ เหล่านั้น สมาคนฺตฺวา ทรงสมาคมกันแล้ว กาลํ ตลอดกาล กาเลน ตามกาล ติฏฺฐนฺตา ประทับยืนอยู่ นิสีทนฺตา ประทับนั่งอยู่ นิปชฺชนฺตา ทรงบรรทมอยู่ เอกโต โดยความเป็นอันเดียวกัน ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว มหาชนํ ซึ่งมหาชน ชายมานํ จ ผู้เกิดอยู่ด้วย มียมานํ จ ผู้ตายอยู่ด้วย มนฺเตตฺวา ทรงปรึกษากันแล้วว่า อนุคจฺฉนฺโต นาม ปุคฺคโล อ. บุคคล ชื่อว่าผู้ไปตามอยู่ คจฺฉนฺตํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคล ผู้ไปอยู่ ปรโลกํ สู่โลกในเบื้องหน้า นตฺถิ ย่อมไม่มี สรีรํปิ แม้ อ. สรีระ อตฺตโน ของตน อนฺตมโส โดยที่สุด (น อนุคจฺฉติ) ย่อมไม่ไป ตาม (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ปหาย พึงละแล้ว สพฺพํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุทั้งปวง คนฺตพฺพํ พึงไป กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร โน

ของเรา ท. ฆราวาเสน ด้วยการอยู่ครองซึ่งเรือน มยํ อ. เรา ท. ปพฺพชิสฺสาม จักบวช อิติ ดังนี้ นิยฺยาเทตฺวา ทรงมอบหมายแล้ว รชฺชานิ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ท. ปุตฺตทารสฺส แก่พระโอรส และพระชายา ปพฺพชิตฺวา ทรงผนวชแล้ว อิสิปพฺพชฺชํ ผนวช เป็นฤาษี วสนฺตา ประทับอยู่ หิมวนฺตปฺปเทเส ในประเทศชื่อ ว่าหิมวันต์ มนฺตยึสุ ทรงปรึกษากันแล้วว่า มยํ อ. เรา ท. รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตา เป็นผู้ละ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา แล้วจึงบวช แล้ว (อมฺห) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. อสกฺโกนฺตา เป็นผู้ ไม่อาจอยู่ ชีวิตุํ เพื่ออันเป็นอยู่ (อมฺห) ย่อมเป็น น หามิได้ มยํ อ. เรา ท. เต เหล่านั้น วสนฺตา เมื่ออยู่ เอกฏฺฐาน ใน ที่อันเดียวกัน อปพฺพชิตสทิสาเอว เป็นผู้เช่นกันด้วยบุคคลผู้ไม่บวช แล้วนั่นเทียว โหม ย่อมเป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มยํ อ. เรา ท. วสิสฺสาม จักอยู่ วิสุํ แยกกัน ตฺวํ อ. ท่าน วส จงอยู่ เอตสฺมึ ปพฺพเต ที่ภูเขาลูกนั่นเถิด อหํ อ. ข้าพเจ้า วสิสฺสามิ จักอยู่ อิมสฺมึ ปพฺพเต ที่ภูเขาลูกนี้ ปน แต่ว่า มยํ อ. เรา ท. ภวิสฺสาม จักเป็น เอกโต โดยความเป็นอันเดียวกัน อุปโปสถทิวเส ในวันแห่ง อุโบสถ อนฺวฑฺฒมาสํ ตลอดเดือนทั้งกึ่งตามลำดับ อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น เอตํ จินฺตนํ อ. ความคิดนี้ว่า เอวํปิ แม้ครั้น เมื่อความเป็นอย่างนี้ (สมาเน) เป็นอยู่ คณสงฺคณิกา ว อ. ความ คลุกคลีด้วยหมู่เทียว ภวิสฺสติ จักมี โน แก่เรา ท. ตฺวํ อ. ท่าน อคฺคึ ยังไฟ ชาเลยฺยาสิ พึงให้โพลง ปพฺพเต ที่ภูเขา ตว ของ

ท่าน อหํ อ. ข้าพเจ้า อคฺคึ ยังไฟ ชาเลสฺสามิ จักให้โพลง ปพฺพเต ที่ภูเขา มม ของข้าพเจ้า มยํ อ. เรา ท. ชานิสฺสาม จักรู้ (อมฺหากํ) อตฺถิภาวํ ซึ่งความที่แห่งเรา ท. มีอยู่ ตาย สญฺญาย ด้วยความหมายรู้นั้น อิติ ดังนี้ อโหสิ ได้มีแล้ว เนสํ ตาปสานํ แก่พระดาบส ท. เหล่านั้น ฯ เต เทฺว ตาปสา อ. พระดาบส ท. ๒ เหล่านั้น กรึสุ กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ

๒. ๑๒/๘ ตั้งแต่ ติรจฺฉานา นาเมเต อุชุชาติกา โหนฺติ เป็นต้นไป.

ติรจฺฉานา นาม ชื่อ อ. สัตว์ดิรัจฉาน ท. เอเต เหล่านั่น อุชุชาติกา เป็นสัตว์มีชาติอันตรง อกุฏิลา เป็นสัตว์ไม่คดโกง โหนฺติ ย่อมเป็น ปน ส่วนว่า มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. จินฺเตนฺติ ย่อมคิด อญฺญํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอื่น หทเยน ด้วยหัวใจ กเถนฺติ ย่อมกล่าว อญฺญํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอื่น มุเขน ด้วยปาก เตนเอว การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (หตฺถาจริยปุตฺโต) อ. บุตรของนายควาญช้าง (เปสฺโส) ชื่อว่าเปสสะ อาห กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หิ แท้จริง ยํ อิทํ ขนฺธปญฺจกํ อ. หมวดห้าแห่งขันธ์นี้ใด มนุสฺสา คือ อ. มนุษย์ ท. เอตํ ขนฺธปญฺจกํ อ. หมวดห้าแห่งขันธ์นั้น คหนํ เป็นธรรมชาตรกชัฏ (โหติ) ย่อมเป็น ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หิ แท้จริง ยํ อิทํ ขนฺธปญฺจกํ อ. หมวดห้าแห่ง

ขันธ์นี้ใด ปสโว คือ อ. สัตว์ของเลี้ยง ท. เอตํ ขนฺธปญฺจกํ อ. หมวดห้าแห่งขันธ์นั้น อุตฺตานํ เป็นธรรมชาติตื้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

โส สุนโข อ. สุนัขนั้น กตฺวา กระทำแล้ว กาลํ ซึ่งกาละ นิพฺพตฺโต บังเกิดแล้ว ตาวตึสภวเน ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ อจฺฉรา-สหสฺสปริวุโต ผู้อันพันแห่งนางอัปสรแวดล้อมแล้ว อนุโภสิ เสวยแล้ว มหาสมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติอันใหญ่ (อตฺตโน) อุชุทิฏฺฐตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีความเห็นอันตรง (อตฺตโน) อกุฏิลตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ไม่คดโกง ตาย นั้น อิติ ด้วยประการฉะนี้ ฯ สทฺโท อ. เสียง ตสฺส เทวปุตฺตสฺส ของเทพบุตรนั้น มนฺตยนฺตสฺส ผู้ปรึกษาอยู่ กณฺณมูเล ณ ที่ใกล้แห่งหู กสฺสจิ ของใคร ๆ ผรติ ย่อมแผ่ไป โสฬสโยชนฏฺฐานํ ตลอดที่อันมีโยชน์ ๑๖ เป็นประมาณ ฯ ปน ส่วนว่า ปกติกถาสทฺโท อ. เสียงแห่งถ้อยคำตามปกติ ฉาเทติ ย่อมกลบ เทวนครํ ซึ่งเทพนคร ทสโยชนสหสฺสํ อันมีพันแห่งโยชน์ ๑๐ เป็นประมาณ สกลํ ทั้งสิ้น ฯ เตนเอว การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (วจนํ) อ. คำว่า โฆสกเทวปุตฺโต อ. เทพบุตรชื่อว่าโฆสกะ อิติ ดังนี้ นามํ เป็นชื่อ อสฺส เทว-ปุตฺตสฺส ของเทพบุตรนั้น อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ (ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า ปน ก็ เอโส เอวํภาโว อ. ความเป็นอย่างนี้นั่น นิสฺสนฺโท เป็นผลเครื่องหลั่งไหลออก กสฺส กมฺมสฺส แห่งกรรมอะไร (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ (วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า (เอโส

เอวํภาโว) อ. ความเป็นอย่างนี้นั่น (นิสฺสนฺโท) เป็นผลเครื่องหลั่ง-ไหลออก ภฺกุกรณสฺส แห่งการเห่าหอน เปเมน ด้วยความรัก ปจฺเจกพุทฺเธ ในพระปัจเจกพุทธเจ้า (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ โส โฆสกเทวปุตฺโต อ. โฆสกเทพบุตรนั้น ฐตฺวา ดำรงอยู่แล้ว ตตฺถ ตาวตึสภวเน ในภพชื่อว่าดาวดึงส์นั้น น จิรํ สิ้นกาลไม่นาน จวิ เคลื่อนแล้ว ฯ

หิ จริงอยู่ เทวปุตฺตา อ. เทพบุตร ท. จวนฺติ ย่อมเคลื่อน เทวโลกโต จากเทวโลก การเณหิ เพราะเหตุ ท. จตูหิ ๔ อิติ คือ อายุกฺขเยน เพราะความสิ้นไปแห่งอายุ ปุญฺญกฺขเยน เพราะความสิ้นไปแห่งบุญ อาหารกฺขเยน เพราะความสิ้นไปแห่งอาหาร โกเปน เพราะความโกรธ ฯ ปุญฺญกมฺมํ อ. บุญกรรม พหุํ มาก เยน เทวปุตฺเตน กตํ เป็นกรรมอันเทพบุตรองค์ใดกระทำแล้ว โหติ ย่อมเป็น โส เทวปุตฺโต อ. เทพบุตรนั้น อุปฺปชฺชิตฺวา เกิดขึ้นแล้ว เทวโลเก ในเทวโลก ฐตฺวา ดำรงอยู่แล้ว ยาวตายุกํ กำหนดเพียงใดแห่งอายุ นิพฺพตฺตติ ย่อมบังเกิด อุปรุปริ ในเบื้องบนและเบื้องบน (โส เทวปุตฺโต) อ. เทพบุตรนั้น จวติ นาม ชื่อว่าย่อมเคลื่อน ตตฺถ จตูสุ การเณสุ ในเหตุ ท. ๔ เหล่านั้นหนา อายุกฺขเยน เพราะความสิ้นไปแห่งอายุ เอวํ อย่างนี้ ฯ ปุญฺญํ อ. บุญ ปริตฺตํ อันนิดหน่อย เยน เทวปุตฺเตน กตํ เป็นกรรมอันเทพบุตรองค์ใดกระทำแล้ว โหติ ย่อมเป็น ตํ ปุญฺญํ อ. บุญนั้น ตสฺส เทวปุตฺตสฺส ของเทพบุตรนั้น ขียติ ย่อมสิ้นไป อนฺตรา ว

ในระหว่างเทียว ธญฺญํ วิย ราวกะ อ. ข้าวเปลือก จตุปญฺจนาฬิมตฺตํ อันมีทะนาน ๔,๕ เป็นประมาณ ปกฺขิตฺตํ อันบุคคลใส่เข้าแล้ว ราชโกฏฺฐาคาเร ในเรือนคลังของพระราชา (ขียนฺตํ) สิ้นไปอยู่ (โส เทวปุตฺโต) อ. เทพบุตรนั้น กโรติ ย่อมกระทำ กาลํ ซึ่ง กาละ อนฺตรา ว ในระหว่างเทียว (โส เทวปุตฺโต) อ. เทพบุตร นั้น จวติ นาม ชื่อว่าย่อมเคลื่อน ปุญฺญกฺขเยน เพราะความสิ้นไป แห่งบุญ เอวํ อย่างนี้ ฯ อปโร เทวปุตฺโต อ. เทพบุตรองค์อื่น อีก ปริภุญฺชมาโน บริโภคอยู่ กามคุเณ ซึ่งกามคุณ ท. อปริ- ภุญฺชิตฺวา ไม่บริโภคแล้ว อาหารํ ซึ่งอาหาร สติสมฺโมเสน เพราะ ความหลงพร้อมแห่งสติ กิลนฺตกาโย ผู้มีกายอันลำบากแล้ว กโรติ ย่อมกระทำ กาลํ ซึ่งกาละ (โส เทวปุตฺโต) อ. เทพบุตรนั้น จวติ นาม ชื่อว่าย่อมเคลื่อน อาหารกฺขเยน เพราะความสิ้นไปแห่ง อาหาร เอวํ อย่างนี้ ฯ อปโร เทวปุตฺโต อ. เทพบุตรองค์อื่นอีก อสหนฺโต อดทนไม่ได้อยู่ สมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติ ปรสฺส เทวปุตฺตสฺส ของเทพบุตรองค์อื่น กุชฺฌิตฺวา โกรธแล้ว กโรติ ย่อมกระทำ กาลํ ซึ่งกาละ (โส เทวปุตฺโต) อ. เทพบุตรนั้น จวติ นาม ชื่อว่าย่อมเคลื่อน โกเปน เพราะความโกรธ เอวํ อย่างนี้ ฯ ปน ก็ อยํ โฆสกเทวปุตฺโต อ. โฆสกเทพบุตรนี้ ปริภุญฺชนฺโต บริโภคอยู่ กามคุเณ ซึ่งกามคุณ ท. มุฏฺฐสฺสติ เป็นผู้มีสติอันหลง แล้ว หุตฺวา เป็น จวติ ย่อมเคลื่อน อาหารกฺขเยน เพราะความ สิ้นไปแห่งอาหาร ฯ จ ปน ก็แล (โส โฆสกเทวปุตฺโต)

อ. โฆสกเทพบุตรนั้น จวิตฺวา ครั้นเคลื่อนแล้ว คณฺหิ ถือเอาแล้ว ปฏิสนฺธึ ซึ่งปฏิสนธิ กุจฺฉิสฺมึ ในท้อง นครโสภิณิยา ของหญิงผู้มีความงามในพระนคร โกสมฺพิยํ ในเมืองโกสัมพี ฯ

๓. ๑๘/๘ ตั้งแต่ โสปิ นํ เตนหิ คนฺตฺวา กุมฺภการํ วเทหิ เป็นต้นไป.

โสปิ โฆสโก อ. นายโฆสกะแม้นั้น วตฺวา กล่าวแล้วว่า เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตฺวํ อ. เจ้า คนฺตฺวา จงไปแล้ว วเทหิ จงกล่าวว่า กิร ได้ยินว่า ตฺวํ อ. ท่าน เอกํ กมฺมํ อ. กรรมอย่างหนึ่ง ปิตรา อันบิดา เม ของข้าพเจ้า อาณตฺตํ สั่งไว้แล้ว หีโย วันวาน ตํ กมฺมํ ยังกรรมนั้น นิปฺผาเทหิ จงให้สำเร็จเถิด (อิติ) ดังนี้ กุมฺภการํ กะนายช่างหม้อ อิติ ดังนี้ นํ เสฏฺฐิปุตฺตํ กะบุตรของเศรษฐีนั้น อุยฺโยเชสิ ส่งไปแล้ว ฯ โส เสฏฺฐิปุตฺโต อ. บุตรของเศรษฐีนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก ตสฺส กุมฺภการสฺส ของนายช่างหม้อนั้น อาจ ได้กล่าวแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ

อถ ครั้งนั้น กุมฺภกาโร อ. นายช่างหม้อ นํ ทารกํ ยังเด็กนั้น มาเรตฺวา ให้ตายแล้ว เสฏฺฐินา (วจนสฺส) วุตฺตนิยาเมนเอว โดยทำนองแห่งคำอันเศรษฐีกล่าวแล้วนั่นเทียว ขิปิ โยนไปแล้ว อาวาเป ในเตา ฯ โฆสโกปิ แม้ อ. นายโฆสกะ กีฬิตฺวา เล่น

แล้ว ทิวสภาคํ ตลอดส่วนแห่งวัน คนฺตฺวา ไปแล้ว เคหํ สู่เรือน สายณฺหสมเย ในสมัยแห่งวันในเวลาเย็น (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ตาต แน่ะพ่อ ตฺวํ อ. เจ้า น คโต เป็นผู้ไม่ไปแล้ว อสิ ย่อม เป็น กึ หรือ อิติ ดังนี้ เสฏฺฐินา อันเศรษฐี ทิสฺวา เห็นแล้ว วุตฺเต กล่าวแล้ว อาโรเจสิ บอกแล้ว อตฺตโน อคตการณํ จ ซึ่ง เหตุแห่งตนไม่ไปแล้วด้วย กนิฏฺฐสฺส คตการณํ จ ซึ่งเหตุแห่งน้องชาย ไปแล้วด้วย ฯ

เสฏฺฐี อ. เศรษฐี สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น วิรวิตฺวา ร้องแล้ว มหาวิรวํ ร้องด้วยเสียงอันดังว่า ตฺวํ อ. ท่าน มา อวธิ อย่าได้ฆ่าแล้ว อิติ ดังนี้ ปกฺกุฏฺฐิตโลหิโต วิย เป็นผู้ เพียงดังว่า มีโลหิตอันเดือดพล่านแล้ว สกลสรีเร ในสรีระทั้งสิ้น หุตฺวา เป็น (วตฺวา) กล่าวแล้วว่า กุมฺภการ ดูก่อนนายช่างหม้อ อมฺโภ ผู้เจริญ ตฺวํ อ. ท่าน มา มํ นาสยิ อย่ายังข้าพเจ้าให้ ฉิบหายแล้ว ตฺวํ อ. ท่าน มา มํ นาสยิ อย่ายังข้าพเจ้าให้ฉิบหาย แล้ว อิติ ดังนี้ ปคฺคยฺห ประคองแล้ว พาหา ซึ่งแขน ท. กนฺทนฺโต คร่ำครวญอยู่ อคมาสิ ได้ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก ตสฺส กุมฺภการสฺส ของนายช่างหม้อนั้น ฯ

กุมฺภกาโร อ. นายช่างหม้อ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ เสฏฺฐึ ซึ่ง เศรษฐีนั้น อาคจฺฉนฺตํ ผู้มาอยู่ ตถา เหมือนอย่างนั้น อาห กล่าว แล้วว่า สามิ ข้าแต่นาย ตฺวํ อ. ท่าน มา กริ อย่ากระทำแล้ว สทฺทํ ซึ่งเสียง กมฺมํ อ. กรรม เต ของท่าน นิปฺผนฺนํ สำเร็จ

แล้ว อิติ ดังนี้ ฯ โส เสฏฺฐี อ. เศรษฐีนั้น ปพฺพเตน วิย มหนฺเตน โสเกน อวตฺถริโต เป็นผู้อันความเศร้าโศก อันใหญ่ อันเพียงดังว่าภูเขาท่วมทับแล้ว หุตฺวา เป็น ปฏิสํเวเทสิ เสวยเฉพาะแล้ว โทมนสฺสํ ซึ่งความโทมนัส อนปฺปกํ อันไม่น้อย ปทุฏฺฐมโน ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว อปฺปทุฏฺฐสฺส ปุคฺคลสฺส ต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายแล้ว (ปฏิสํเวเทสิ) เสวยเฉพาะแล้ว (โทมนสฺสํ) ซึ่งความโทมนัส (อนปฺปกํ) อันไม่น้อย อถาตํ ฉันใดแล (ตถา) ฉันนั้น ฯ

เตน การเณน เพราะเหตุนั้น ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้วว่า

โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด ทุกฺสฺสติ ย่อมประทุษร้าย
(ปุคฺคเลสุ) ในบุคคล ท. อปฺปทุฏฺเฐสุ ผู้ไม่
ประทุษร้ายแล้ว อทณฺเฑสุ ผู้ไม่มีอาชญา ทณฺเฑน
ด้วยอาชญา (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น นิคจฺฉติ
ย่อมเข้าถึง ทสนฺนํ ฐานานํ อญฺญตรํ ฐานํ ซึ่ง
แห่งฐานะ ท. ๑๐ หนา ฐานะอยางใดอย่างหนึ่ง
ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว ผรุสํ เวทนํ ปาปุเณ วา
คือพึงถึง ซึ่งเวทนาอันหยาบ หรือ ชานึ ปาปุเณ
วา คือหรือว่าพึงถึง ซึ่งความเสื่อม สรีรสฺส เภทนํ
ปาปุเณ วา คือพึงถึง ซึ่งความแตกไป แห่งสรีระ
หรือ ครุกํ อาพาธํ ปาปุเณ วาปิ คือแม้หรือว่า

พึงถึง ซึ่งความอาพาธอันหนัก จิตฺตกฺเขปํ ปาปุเณ
วา คือพึงถึง ซึ่งความฟุ้งซ่านแห่งจิต หรือ ราชโต
อุปสคฺคํ ปาปุเณ วา คือหรือว่าพึงถึง ซึ่งความ
ขัดข้อง แต่พระราชา ทารุณํ อพฺภกฺขานํ ปาปุเณ
วา คือพึงถึง ซึ่งการกล่าวตู่ อันทารุณ หรือ
ญาตีนํ ปริกฺขยํ ปาปุเณ วา คือหรือว่าพึงถึง ซึ่ง
ความสิ้นไปรอบ แห่งญาติ ท. โภคานํ ปภงฺคุณํ
ปาปุเณ วา คือหรือว่าพึงถึง ซึ่งความผุพัง แห่ง
โภคะ ท. อถวา อีกอย่างหนึ่ง อคฺคิ อ. ไฟ ปาโก
ผู้เผาผลาญ ฑหติ ย่อมไหม้ อคารานิ ซึ่งเรือน ท.
อสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลนั้น โส ปุคฺคโล
อ. บุคคลนั้น ทุปฺปญฺโญ ผู้มีปัญญาชั่ว อุปปชฺชติ
ย่อมเข้าถึง นิรยํ ซึ่งนรก เภทา เพราะความ
แตกไป กายสฺส แห่งกาย อิติ ดังนี้ ฯ

๔. ๒๐/๗ ตั้งแต่ เสฏฺฐิโน ปเนกา ธีตา อตฺถิ เป็นต้นไป.

ปน ก็ ธีตา อ. ธิดา เอกา คนหนึ่ง เสฏฺฐิโน ของเศรษฐี อตฺถิ มีอยู่ (สา เสฏฺฐิธีตา) อ. ธิดาของเศรษฐีนั้น ปณฺณรสโสฬสวสฺสุทฺเทสิกา เป็นผู้ประกอบด้วยอันแสดงขึ้นซึ่งกาลฝน ๑๕,๑๖ อภิรูปา เป็นผู้มีรูปงาม ปาสาทิกา เป็นผู้นำมาซึ่งความ

เลื่อมใส (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (เสฏฺฐี) อ. เศรษฐี ทตฺวา ให้แล้ว ทาสึ ซึ่งนางทาสี เปสนการิกํ ผู้กระทำซึ่งกิจเป็นเหตุส่งไป เอกํเอว คนหนึ่งนั่นเทียว รกฺขิตุํ เพื่ออันรักษา ตํ ธีตรํ ซึ่งธิดา นั้น วสาเปสิ ยังธิดาให้อยู่แล้ว สิริคพฺเภ ในห้องอันเป็นสิริ อุปริตเล บนพื้นในเบื้องบน ปาสาทสฺส แห่งปราสาท สตฺตภูมิกสฺส อันประกอบด้วยภาคพื้น ๗ ฯ ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น เสฏฺฐิธีตา อ. ธิดาของเศรษฐี เปเสสิ ส่งไปแล้ว ตํ ทาสึ ซึ่งนางทาสีนั้น อนฺตราปณํ สู่ระหว่างแห่งตลาด ฯ

อถ ครั้งนั้น เสฏฺฐิชายา อ. ชายาของเศรษฐี ทิสฺวา เห็นแล้ว นํ ทาสึ ซึ่งนางทาสีนั้น ปุจฺฉิตฺวา ถามแล้วว่า ตฺวํ อ. เธอ คจฺฉสิ จะไป กุหึ ฐาเน ณ ที่ไหน อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า อยฺเย ข้าแต่เจ้าแม่ อหํ อ. ดิฉัน (คจฺฉามิ) จะไป เปสเนน ด้วยกิจเป็นเหตุส่งไป ธีตาย แห่งธิดา อิติ ดังนี้ (ทาสิยา) อันนางทาสี วุตฺเต กล่าวแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า ตฺวํ อ. เธอ เอหิ จงมา อิโต ข้างนี้ ตาว ก่อนเถิด เปสนํ อ. กิจเป็นเหตุส่งไป ติฏฺฐตุ จงตั้งไว้เถิด ตฺวํ อ. เธอ อตฺถริตฺวา จงลาดแล้ว ปีฐกํ ซึ่งตั่ง โธวิตฺวา จงล้างแล้ว ปาเท ซึ่งเท้า ท. มกฺขิตฺวา จงทาแล้ว เตลํ ซึ่งน้ำมัน อตฺถริตฺวา จงลาดแล้ว สยนํ ซึ่งเป็นที่นอน เทหิ จงให้ ปุตฺตสฺส แก่บุตร เม ของฉัน ตฺวํ อ. เธอ กริสฺสสิ จักกระทำ เปสนํ ซึ่งกิจเป็นเหตุส่งไป ปจฺฉา ในภายหลัง อิติ ดังนี้ ฯ สา ทาสี อ. นางทาสีนั้น อกาสิ

ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ

อถ ครั้งนั้น เสฏฺจธีตา อ. ธิดาของเศรษฐี สนฺตชฺเชสิ คุกคามพร้อมแล้ว นํ ทาสึ ซึ่งนางทาสีนั้น อาคตํ ผู้มาแล้ว จิเรน โดยกาลนาน ฯ อถ ครั้งนั้น สา ทาสี อ. นางทาสีนั้น อาห กล่าวแล้วว่า อยฺเย ข้าแต่เจ้าแม่ ตฺวํ อ. ท่าน มา กุชฺฌิ อย่าโกรธแล้ว เม ต่อดิฉัน เสฏฺฐิปุตฺโต อ. บุตรของเศรษฐี โฆสโก ชื่อว่าโฆสกะ อาคโต มาแล้ว อหํ อ. ดิฉัน กตฺวา กระทำแล้ว อิทํ จ อิทํ จ กมฺมํ ซึ่งกรรมนี้ด้วยนี้ด้วย ตสฺส โฆสกสฺส แก่นายโฆสกะนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว ตตฺถ อนฺตราปเณ ที่ระหว่างแห่งตลาดนั้น อาคตา เป็นผู้มาแล้ว อมฺหิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ นํ เสฏฺฐิธีตรํ กะธิดาของเศรษฐีนั้น ฯ

เปมํ อ. ความรัก ฉินฺทิตฺวา ตัดแล้ว ฉวิอาทีนิ องฺคานิ ซึ่งอวัยวะ ท. มีผิวเป็นต้น อาหจฺจ จดแล้ว อฏฺฐิมิญฺชํ ซึ่งเยื่อในกระดูก ฐิตํ ตั้งอยู่แล้ว เสฏฺฐิปุตฺโต แก่ธิดาของเศรษฐี สุตฺวา ว เพราะฟัง นามํ ซึ่งชื่อว่า เสฏฺฐิปุตฺโต อ. บุตรของเศรษฐี โฆสโก ชื่อว่าโฆสกะ อิติ ดังนี้เทียว ฯ หิ จริงอยู่ สา เสฏฺฐิธีตา อ. ธิดาของเศรษฐีนั้น ปชาปตี เป็นปชาบดี ตสฺส โฆสกสฺส ของนายโฆสกะนั้น (ตสฺส โฆสกสฺส) โกตุหลิกกาลสฺมึ ในกาลแห่งนายโฆสกะนั้นเป็นนายโกตุหลิก หุตฺวา เป็น อทาสิ ได้ให้แล้ว นาฬิโกทนํ ซึ่งข้าวสุกมีทะนานเป็นประมาณ ปจฺเจกพุทฺธสฺส แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ฯ (สา อิตฺถี) อ. หญิงนั้น อาคนฺตฺวา มาแล้ว

นิพฺพตฺตา บังเกิดแล้ว อิมสฺมึ เสฏฺฐิกุเล ในตะกูลของเศรษฐีนี้ อานุภาเวน ด้วยอานุภาพ ตสฺส กมฺมสฺส แห่งกรรมนั้น ฯ โส ปุพฺพสิเนโห อ. ความสิเนหาในกาลก่อนนั้น อวตฺถริตฺวา ทับลงแล้ว คณฺหิ ยึดเอาแล้ว นํ เสฏฺฐิธีตรํ ซึ่งธิดาของเศรษฐีนั้น อิติ ด้วยประการฉะนี้ ฯ เตน การเณน เพราะเหตุนั้น ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้วว่า

อุปฺปลํ วา อ. ดอกอุบลหรือ (เสสชลชปุปฺผํ วา)
หรือว่า อ. ดอกไม้อันเกิดในน้ำอันเหลือ (นิสฺสาย)
อาศัยแล้ว (อุทกํ วา) ซึ่งน้ำหรือ (กทฺทมํ วา)
หรือว่าซึ่งเปือกตม (ชายเต) ย่อมเกิด อุทเก
ในน้ำ ยถา ฉันใด เปมํ อ. ความรัก ตํ นั้น
ชายเต ย่อมเกิด (อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ) เพราะ
เหตุ ท. ๒ เหล่านี้ ปุพฺเพสนฺนิวาเสน วา คือ
เพราะการอยู่ร่วมกัน ในกาลก่อนหรือ ปจฺจุปฺปนฺน-
หิเตน วา คือหรือว่าเพราะความเกื้อกูลอันเกิดขึ้น
เฉพาะแล้ว เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

๕. ๒๔/๑๗ ตั้งแต่ เสฏฺฐี มโตติ คนฺตฺวา อุเทนสฺส รญฺโญ เป็นต้นไป.

(นาครา) อ. ชาวพระนคร ท. (สุตฺวา) สดับแล้วว่า เสฏฺฐี

อ. เศรษฐี มโต ตายแล้ว อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว อาโรเจสุํ กราบบังคมทูลแล้ว รญฺโญ แด่พระราชา อุเทนสฺส พระนามว่า อุเทน ฯ ราชา อ. พระราชา การาเปตฺวา ทรงยังบุคคลให้กระทำแล้ว สรีรกิจฺจํ ซึ่งกิจด้วยสรีระ ตสฺส เสฏฺฐิสฺส ของเศรษฐีนั้น ปุจฺฉิ ตรัสถามแล้วว่า ปน ก็ ปุตฺโต วา อ. บุตรหรือ ธีตา วา หรือว่า อ. ธิดา อสฺส เสฏฺฐิสฺส ของเศรษฐีนั้น อตฺถิ มีอยู่หรือ อิติ ดังนี้ ฯ (นาครา) อ. ชาวพระนคร ท. (อาหํสุ) กราบบังคมทูลแล้วว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ ปุตฺโต อ. บุตร ตสฺส เสฏฺฐิโน ของเศรษฐีนั้น โฆสโก นาม ชื่อว่าโฆสกะ อตฺถิ มีอยู่ เทว ข้าแต่สมมติเทพ (เสฏฺฐี) อ. เศรษฐี นิยฺยาเทตฺวา มอบหมายแล้ว สาปเตยฺยํ ซึ่งทรัพย์สมบัติ สพฺพํ ทั้งปวง ตสฺส โฆสกสฺส แก่นายโฆสกะนั้น มโต ตายแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

อปรภาเค ในกาลเป็นส่วนอื่นอีก ราชา อ. พระราชา ปกฺโกสาเปสิ ทรงยังราชบุรุษให้ร้องเรียกมาแล้ว เสฏฺฐิปุตฺตํ ซึ่งบุตรของเศรษฐี ฯ จ ก็ ตสฺมึ ทิวเส ในวันนั้น เทโว อ. ฝน วสฺสิ ตกแล้ว อุทกํ อ. น้ำ สณฺฐาติ ย่อมตั้งอยู่ด้วยดี ตตฺถ ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้นนั้น ราชงฺคเณ ที่เนินของพระราชา ฯ เสฏฺฐิปุตฺโต อ. บุตรของเศรษฐี ปายาสิ เดินไปแล้ว (จินฺตาเนน) ด้วยอันคิดว่า อหํ อ.เรา ปสฺสิสฺสสิ จักเฝ้า ราชานํ ซึ่งพระราช อิติ ดังนี้ ฯ ราชา อ. พระราชา วิวริตฺวา ทรงเปิดแล้ว วาตปานํ ซึ่งพระแกล โอโลเกนฺโต ทรงแลดูอยู่ ตํ เสฏฺฐิปุตฺตํ ซึ่งบุตรของเศรษฐีนั้น

อาคจฺฉนฺตํ ผู้เดินมาอยู่ ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว (ตํ เสฏฺฐิปุตฺตํ) ซึ่งบุตรของเศรษฐีนั้น ราชงฺคเณ อุทกํ ลงฺเฆตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ผู้กระโดดข้ามแล้ว ซึ่งน้ำ ที่เนินของพระราชา เดินมาอยู่ ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้ว (เสฏฺฐิปุตฺตํ) ซึ่งบุตรของเศรษฐี อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ ผู้มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่แล้วว่า ตาต ดูก่อนพ่อ ตฺวํ อ. เธอ โฆสโก นาม เป็นผู้ชื่อว่าโฆสกะ (อสิ) ย่อมเป็นหรือ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ อาม พระเจ้าข้า (เอวํ) อ. อย่างนั้น อิติ ดังนี้ (โฆสเกน) อันนายโฆสกะ วุตฺเต กราบทูลแล้ว ตํ เสฏฺฐิปุตฺตํ ยังบุตรของเศรษฐีนั้น สมสฺสาเสตฺวา ให้หายใจด้วยดีแล้ว (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า ตฺวํ อ. เธอ มา โสจิ อย่าเศร้าโศกแล้วว่า ปิตา อ. บิดา เม ของเรา มโต ตายแล้ว อิติ ดังนี้ อหํ อ. เรา ทสฺสามิ จักให้ เสฏฺฐิฏฺฐานํ ซึ่งตำแหน่งแห่งเศรษฐี เปตฺติกํ อันเป็นของมีอยู่ของบิดา ตว ของเธอ ตุยฺหํเอว แก่เธอนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อุยฺโยเชสิ ทรงส่งไปแล้ว (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า ตาต ดูก่อนพ่อ ตฺวํ อ. เจ้า คจฺฉ จงไปเถิด อิติ ดังนี้ ฯ จ ก็ ราชา อ. พระราชา โอโลเกนฺโต ว อฏฺฐาสิ ได้ประทับยืนแลดูอยู่แล้วเทียว ตํ เสฏฺฐิปุตฺตํ ซึ่งบุตรของเศรษฐีนั้น คจฺฉนฺตํ ผู้ไปอยู่ ฯ

โส โฆสโก อ. นายโฆสกะนั้น อลงฺฆิตฺวา ไม่กระโดยข้ามแล้ว (อุทกํ) ซึ่งน้ำ (อตฺตนา) ลงฺฆิตํ อันตนกระโดดข้ามแล้ว อาคมนกาเล ในกาลอันเป็นที่มา โอตริตฺวา ข้ามลงแล้ว อคมาสิ

ได้ไปแล้ว สณิกํ ค่อย ๆ ฯ อถ ครั้งนั้น ราชา อ. พระราชา ปฏิโกสาเปตฺวา ทรงยังราชบุรุษให้ร้องเรียกมาแล้ว นํ โฆสกํ ซึ่งนายโฆสกะนั้น ตโต ว ฐานโต จากที่นั้นเทียว ปุจฺฉิ ตรัสถามแล้วว่า ตาต ดูก่อนพ่อ ตฺวํ อ. เธอ อาคจฺฉนฺโต เมื่อมา สนฺติกํ สู่สำนัก มม ของฉัน ลงฺฆิตฺวา กระโดดข้ามแล้ว อุทกํ ซึ่งน้ำ อาคมฺม มาแล้ว คจฺฉนฺโต เมื่อไป โอตริตฺวา ข้ามลงแล้ว คจฺฉสิ ย่อมไป สณิกํ ค่อย ๆ อิทานิ ในกาลนี้ กึ นุ เพราะเหตุอะไรหนอ อิติ ดังนี้ ฯ (โฆสโก) อ. นายโฆสกะ (อาห) กราบทูลแล้วว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ อาม พระเจ้าข้า ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น อหํ อ. ข้าพระองค์ กุมารโก เป็นผู้เป็นเด็ก (อมฺหิ) ย่อมเป็น เอโส กาโล อ. กาลนี้ กีฬนกาโล นาม ชื่อว่าเป็นกาลอันเป็นที่เล่น (โหติ) ย่อมเป็น ปน ก็ อิทานิ ในกาลนี้ ฐานนฺตรํ อ. ฐานันดร เม อันข้าพระองค์ ปฏิสฺสุตํ ฟังเฉพาะแล้ว เทเวน จากสมมติเทพ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (มยา) ยถาปุรํ อจริตฺวา อิทานิ สณิเกน หุตฺวา จริตุํ อ. อันข้าพระองค์ ไม่เที่ยวไปแล้ว ตามในก่อน เป็นผู้ค่อย ๆ เป็นเที่ยวไป ในกาลนี้ วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ ฯ

ราชา อ. พระราชา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น (จินฺเตตฺวา) ทรงดำริแล้วว่า อยํ ปุริโส อ. บุรุษนี้ ธิติมา เป็นคนมีปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ (โหติ) ย่อมเป็น อหํ อ.เรา ทสฺสามิ จักให้ ฐานนฺตรํ ซึ่งฐานันดร อสฺส ปุริสสฺส แก่บุรุษนั้น

อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว อิติ ดังนี้ ทตฺวา พระราชทานแล้ว ปิตร ภุตฺตโภคํ ซึ่งโภคะอันบิดาบริโภคแล้ว อทาสิ ได้พระราชทานแล้ว เสฏฺฐิฏฺฐานํ ซึ่งตำแหน่งแห่งเศรษฐี สพฺพสเตน ด้วยร้อยแห่งวัตถุทั้งปวง ฯ โส โฆสโก อ. นายโฆสกะนั้น ฐตฺวา ยืนอยู่แล้ว รเถ บนรถ อกาสิ ได้กระทำแล้ว ปทกฺขิณํ ซึ่งอันปทักษิณ นครํ ซึ่งพระนคร ฯ (ตสฺส โฆสกสฺส) โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ อ. ที่อันนายโฆสกะนั้นแลดูแล้วและแลดูแล้ว กมฺปติ ย่อมหวั่นไหว ฯ

๖. ๓๖/๑๒ ตั้งแต่ อถสฺส ปตฺตํ โอโลเกนฺโต ตุจฺฉํ ปตฺตํ เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น (อิสฺสโร) อ. ชนผู้เป็นอิสระ โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ ปตฺตํ ซึ่งบาตร อสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส ของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร ตุจฺฉํ อันเปล่า สูโร เป็นผู้กล้า หุตฺวา เป็น อวิสหนฺโต ไม่อาจอยู่ คเหตุํ เพื่ออันรับเอา ปตฺตํ ซึ่งบาตร อชานนตาย เพราะความเป็นคืออันไม่รู้ เคเห ภตฺตสฺส อตฺตโน นิฏฺฐิตานิฏฺฐิตภาวํ ซึ่งความที่แห่งภัต ในเรือนของตน เป็นภัตสำเร็จแล้วและไม่สำเร็จแล้ว วตฺวา เรียนแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. โถกํ กาลํ ยังกาลหน่อยหนึ่ง อธิวาเสถ จงให้อยู่ทับเถิด อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไป

แล้ว ฆรํ สู่เรือน เวเคน โดยเร็ว ปุจฺฉิตฺวา ถามแล้วว่า ภตฺตํ อ. ภัต อมฺหากํ เพื่อเรา ท. นิฏฺฐิตํ สำเร็จแล้วหรือ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (ภตฺตํ) อ. ภัต (ตุมฺหากํ) เพื่อท่าน ท. นิฏฺฐิตํ สำเร็จแล้ว อิติ ดังนี้ (อุปฏฺฐาเกน) อันอุปัฏฐาก วุตฺเต กล่าวแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า ตาต แน่ะพ่อ อญฺโญ ปุคฺคโล อ. บุคคลอื่น สมฺปนฺนเวคตโร ผู้มีความเร็วอันถึงพร้อมแล้วกว่า ตยา กว่าท่าน นตฺถิ ย่อมไม่มี ตฺวํ อ. ท่าน ปตฺวา ถึงแล้ว ตํ ภทนฺตํ ซึ่งท่านผู้เจริญนั้น ชเวน ด้วยการแล่นไป สีเฆน อันเร็ว วตฺวา กล่าวแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. เทถ จงให้ ปตฺตํ ซึ่งบาตรเถิด อิติ ดังนี้ คเหตฺวา จงรับเอาแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร เอหิ จงมา เวเคน โดยเร็วเถิด อิติ ดังนี้ ตํ อุปฏฺฐากํ กะอุปัฏฐากนั้น ฯ โส อุปฏฺฐาโฏ อ. อุปัฏฐากนั้น ปกฺขนฺทิตฺวา แล่นไปแล้ว เอกวจเนนเอว ด้วยคำคำเดียวนั่นเทียว คเหตฺวา รับเอาแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร อาหริ นำมาแล้วฯ

อิสฺสโรปิ แม้ อ. ชนผู้เป็นอิสระ ปตฺตํ ยังบาตร ปูเรตฺวา ให้เต็มแล้ว โภชนสฺส ด้วยโภชนะ อตฺตโน ของตน อาห กล่าวแล้วว่า ตฺวํ อ. ท่าน คนฺตฺวา จงไปแล้ว สีฆํ เร็ว อิมํ ปตฺตํ ยังบาตรนี้ สมฺปาเทหิ จงให้ถึงพร้อม อยฺยสฺส แก่พระผู้เป็นเจ้าเถิด อหํ อ. ฉัน เทมิ จะให้ ปตฺตึ ซึ่งส่วนบุญ อิโต ทานโต แต่ทานนี้ เต แก่ท่าน อิติ ดังนี้ ฯ

โส อุปฏฺฐาโก อ. อุปัฏฐากนั้น คเหตฺวา รับเอาแล้ว ตํ

ปตฺตํ ซึ่งบาตรนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว ชเวน ด้วยการแล่นไป ทตฺวา ถวายแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร ปจฺเจกพุทธสฺส แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า วนฺทิตฺวา ไหว้แล้ว ปญฺจปติฏฺฐิเตน ด้วยอันตั้งไว้เฉพาะแห่งองค์ ๕ อาห กราบเรียนแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เวลา อ. เวลา อุปกฏฺฐา ใกล้เข้ามาแล้ว อหํ อ. กระผม คโต จ เป็นผู้ไปแล้วด้วย อาคโต จ เป็นผู้มาแล้วด้วย ชเวน ด้วยอันแล่นไป อติสีเฆน อันเร็วยิ่ง (อมฺหิ) ย่อมเป็น วาหนานิ อ. พาหนะ ท. ปญฺจ ๕ ปญฺญาสสกฺจีสตวีสติสตคมนสมตฺถานิ อันสามารถเพื่ออันไป สิ้น ๕๐ และ ๖๐ และ ๑๐๐ และ ๑๒๐ โยชนานํ แห่งโยชน์ ท. นิพฺพตฺตนฺตุ จงบังเกิด เม แก่ข้าพเจ้า ผเลน ด้วยผล เอตสฺส ชวสฺส แห่งการแล่นไปนั่น จ อนึ่ง สรีรํ อ. สรีระ เม ของข้าพเจ้า อาคจฺฉนฺตสฺส จ ผู้มาอยู่ด้วย คจฺฉนฺตสฺส จ ผู้ไปอยู่ด้วย ตตฺตํ ร้อนแล้ว สุริยเตเชน เพราะเดชของพระอาทิตย์ อาณา อ. อาชญา เม ของข้าพเจ้า สุริยเตชสทิสา จงเป็นเช่นกับด้วยเดชของพระอาทิตย์ โหตุ จงเป็น เม นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน ในที่แห่งข้าพเจ้าบังเกิดแล้วและบังเกิดแล้ว ผเลน ด้วยผล ตสฺส กมฺมสฺส แห่งกรรมนั้น ปตฺติ อ. ส่วนบุญ อิมสฺมึ ปิณฺฑปาเต ในบิณฑบาตนี้ สามินา อันนาย ทินฺนา ให้แล้ว เม แก่ข้าพเจ้า อหํ อ. ข้าพเจ้า ภาคี จงเป็นผู้มีส่วน ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส แห่งธรรมอันท่าน ท. เห็นแล้ว โหมิ จงเป็น นิสฺสนฺเทน ด้วยผลเป็นเครื่องหลั่งไหลออก ตสฺส ปตฺติยา แห่งส่วนบุญนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

ปจฺเจกพุทฺโธ อ. พระปัจเจกพุทธเจ้า วตฺวา กล่าวแล้วว่า เอวํ ตยา ปตฺถิตผลํ อ. ผลอันท่านตั้งไว้แล้ว อย่างนี้ โหตุ จงมีเถิด อิติ ดังนี้ อกาสิ ได้กระทำแล้ว อนุโมทนํ ซึ่งอันอนุโมทนา

(ผลํ) อ. ผล อิจฺฉิตํ อันท่านปรารถนาแล้ว
ปตฺถิตํ อันท่านตั้งไว้แล้ว สมิชฺฌตุ จงสำเร็จ
ด้วยดี ตุยฺหํ แก่ท่าน ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว
สงฺกปฺปา อ. ความดำริ ท. สพฺเพ ทั้งปวง
ปูเรนฺตุ จงเต็ม จนฺโท ปณฺณรโส ยถา ราวกะ
อ. พระจันทร์ อันมีในดิถีที่ ๑๕ (ผลํ) อ. ผล
อิจฺฉิตํ อันท่านปรารถนาแล้ว ปตฺถิตํ อันท่านตั้ง
ไว้แล้ว สมิชฺฌตุ จงสำเร็จด้วยดี ตุยฺหํ แก่ท่าน
ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว สงฺกปฺปา อ. ความดำริ ท.
สพฺเพ ทั้งปวง ปูเรนฺตุ จงเต็ม มณิ โชติรโส
ยถา ราวกะ อ. แก้วมณี อันมีความรุ่งเรืองเป็นรส
อิติ ดังนี้ ฯ

๗. ๓๙/๗ ตั้งแต่ พฺราหฺมโณ เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา โภติ เป็นต้นไป.

พฺราหฺมโณ อ. พราหมณ์ คนฺตฺวา ไปแล้ว ฆรํ สู่เรือน

เวเคน โดยเร็ว (วตฺวา) กล่าวแล้วว่า โภติ แน่ะนางผู้เจริญ โภติ แน่ะนางผู้เจริญ อนุจฺฉวิโก ปุริโส อ. บุรุษผู้สมควร ธีตุ แก่ธิดา เม อันฉัน ทิฏฺโฐ เห็นแล้ว ตฺวํ อ. ท่าน อลงฺกโรหิ จงประดับ ตํ ธีตรํ ซึ่งธิดานั้น สีฆํ เร็ว สีฆํ เร็วเถิด อิติ ดังนี้ ตํ ธีตรํ ยังธิดานั้น อลงฺการาเปตฺวา ให้ประดับแล้ว อาทาย พาเอาแล้ว สทฺธึ พร้อม พฺราหฺมณิยา ด้วยนางพราหมณี ปายาสิ เดินไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา ฯ

สกลนครํ อ. พระนครทั้งสิ้น สงฺขุภิ แตกตื่นแล้วว่า อยํ พฺราหมโณ อ. พราหมณ์นี้ อทตฺวา ไม่ให้แล้ว (ธีตรํ) ซึ่งธิดา กสฺสจิ แก่ใคร ๆ (วจเนน) ด้วยคำว่า อนุจฺฉวิโก ปุริโส อ. บุรุษผู้สมควร ธีตุ แก่ธิดา มยฺหํ ของเรา นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ ดังนี้ กาลํ ตลอดกาล เอตฺตกํ อันมีประมาณเท่านี้ กิร ได้ยินว่า (อยํ พฺราหฺมโณ) อ. พราหมณ์นี้ วทติ ย่อมกล่าวว่า อนุจฺฉวิโก ปุริโส อ. บุรุษผู้สมควร ธีตุ แก่ธิดา เม อันเรา ทิฏฺโฐ เห็นแล้ว อชฺช ในวันนี้ อิติ ดังนี้ โส ปุริโส อ. บุรุษนั้น กีทิโส นุ โข เป็นผู้เช่นไรหนอแล (โหติ) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. ปสฺสิสฺสาม จักเห็น นํ ปุริสํ ซึ่งบุรุษนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

มหาชโน อ. มหาชน นิกฺขมิ ออกไปแล้ว สทฺธึ พร้อม เตนเอว พฺราหฺมเณน ด้วยพราหมณ์นั้นนั่นเทียว ฯ ตสฺมึ พฺราหฺมเณ ครั้นเมื่อพราหมณ์นั้น คเหตฺวา พาเอาแล้ว ธีตรํ ซึ่งธิดา อาคจฺฉนฺเต มาอยู่ สตฺถา อ. พระศาสดา อฐตฺวา ไม่ประทับยืนอยู่แล้ว เตน

พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน ในที่อันพราหมณ์นั้นกล่าวแล้ว ทสฺเสตฺวา ทรงแสดงแล้ว ปทเจติยํ ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาท ตตฺถ ฐาเน ใน ที่นั้น คนฺตฺวา เสด็จไป อฏฺฐาสิ ได้ประทับยืนอยู่แล้ว อญฺญสฺมึ ฐาเน ในที่อื่น ฯ

หิ แท้จริง ปทเจติยํ อ. เจดีย์คือรอยพระบาท พุทฺธานํ ของ พระพุทธเจ้า ท. ปญฺญายติ ย่อมปรากฏ (อตฺตนา) อธิฏฺฐาหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเนเอว ในที่อันพระองค์ทรงอธิษฐานแล้ว ทรงเหยียบแล้ว นั่นเทียว น (ปญฺญายติ) ย่อมไม่ปรากฏ อญฺญตฺถ ฐาเน ใน ที่อื่น จ อนึ่ง (ปทเจติยํ) อ. เจดีย์คือรอยพระบาท (พุทฺเธหิ) อธิฏฺฐิตํ เป็นรอยอันพระพุทธเจ้า ท. ทรงอธิษฐานแล้ว อตฺถาย เพื่อประโยชน์ เยสํ ชนานํ แก่ชน ท. เหล่าใด โหติ ย่อมเป็น เต ว ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้นเทียว ปสฺสนฺติ ย่อมเห็น นํ ปทเจติยํ ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาทนั้น ปน ก็ หตฺถิอาทโย สตฺตา อกฺกมนฺตุ วา อ. สัตว์ ท. มีช้างเป็นต้น จงเหยียบหรือ มหาเมโฆ วสฺสตุ วา หรือว่า อ. เมฆก้อนใหญ่ จงยังฝนให้ตก เวรมฺพวาตา ปหรนฺตุ วา หรือว่า อ. ลมชื่อว่าเวรัมพะ จงพัด อทสฺสนกรณตฺถํ เพื่ออันกระทำ ซึ่งการไม่เห็น เตสํ ชนานํ แห่งชน ท. เหล่านั้น โกจิ อ. ใคร ๆ น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ มกฺเขตุํ เพื่ออันลบ นํ ปทเจติยํ ซึ่งเจตีย์ คือรอยพระบาทนั้น ฯ

อถ ครั้งนั้น พฺราหฺมณี อ. นางพราหมณี อาห กล่าวแล้ว ว่า โส ปุริโส อ. บุรุษนั้น (วสติ) ย่อมอยู่ กุหึ ฐาเน ณ

ที่ไหน อิติ ดังนี้ พฺราหฺมณํ กะพราหมณ์ ฯ (พฺราหฺมโณ) อ. พราหมณ์ (วตฺวา) กล่าวแล้วว่า อหํ อ. เรา อวจํ ได้กล่าวแล้วว่า ตฺวํ อ. ท่าน ติฏฺฐาหิ จงยืนอยู่ อิมสฺมึ ฐาเน ในที่นี้เถิด อิติ ดังนี้ นํ ปุริสํ กะบุรุษนั้น โส ปุริโส อ. บุรุษนั้น คโต ไปแล้ว กุหึ นุ ปุริสํ กะบุรุษนั้น โส ปุริโส อ. บุรุษนั้น โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ ทิสฺวา เห็นแล้ว ปทเจติยํ ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาท อาห กล่าวแล้วว่า อยํ ปทวลญฺโช อ. เครื่องใช้สอยแห่งรอยเท้านี้ ปทวลญฺโช เป็นเครื่องใช้สอยแห่งรอยเท้า อสฺส ปุริสสฺส ของบุรุษนั้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

พฺราหฺมณี อ. นางพราหมณี ลกฺขณะมนฺเต ยังมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะแห่งรอยเท้า ท. ปริวตฺเตตฺวา ให้เป็นไปรอบแล้ว อุปธาเรตฺวา ใคร่ครวญแล้ว ปทลกฺขณํ ซึ่งลักษณะแห่งรอยเท้า (อตฺตโน) ปคุณตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ชำนาญ เวทานํ ในเวท ท. ติณฺณํ ๓ สลกฺขณมนฺตานํ อันเป็นไปกับด้วยมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะ วตฺวา กล่าวแล้วว่า พฺราหฺมณ ข้าแต่พราหมณ์ อิทํ ปทํ อ. รอยเท้านี้ ปทํ เป็นรอยเท้า ปญฺจ-กามคุณเสวิโน ปุคฺคลสฺส ของบุคคล ผู้เสพซึ่งกามคุณ ๕ โดยปกติ (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้ อาห กล่าวแล้ว คาถํ ซึ่งคาถา อิมํ นี้ว่า

ปทํ อ. รอยเท้า รตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคล
ผู้อันราคาย้อมแล้ว อุกฺกุฏิกํ เป็นรอยเท้ากระหย่ง

ภเว พึงเป็น (ปทํ) อ. รอยเท้า ทุฏฺฐสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้อันโทษประทุษร้ายแล้ว อนุปีฬิตํ เป็นรอยเท้าบีบตามแล้ว สหสา โดยพลัน โหติ ย่อมเป็น ปทํ อ. รอยเท้า มูฬฺหสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้หลงแล้ว อวกฑฺฒิตํ เป็นรอยเท้าคร่าลงแล้ว โหติ ย่อมเป็น อิทํ ปทํ อ. รอยเท้านี้ อีทิสํ อันเช่นนี้ ปทํ เป็นรอยเท้า วิวฏจฺฉทสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้มีกิเลสเป็นเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น พฺราหฺมโณ อ. พราหมณ์ อาห กล่าวแล้วว่า โภติ แน่ะนางผู้เจริญ ตฺวํ อ. ท่าน ปสฺสนสีลา เป็นผู้มีปกติเห็น มนฺเต ซึ่งมนต์ ท. อุทกจาฏิยํ กุมฺภิเล (ปสฺสนฺโต ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคลเห็นอยู่ ซึ่งจรเข้ ท. ในตุ่มแห่งน้ำ เคหมชฺเฌ วสนโจเร (ปสฺสนฺโต ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล เห็นอยู่ ซึ่งโจรผู้อยู่ ท. ในท่ามกลางแห่งเรือน (อสิ) ย่อมเป็น ตฺวํ อ. ท่าน ตุณฺหี จงเป็นผู้นิ่ง โหหิ จงเป็นเถิด อิติ ดังนี้ นำ พฺราหฺมณึ กะนางพราหมณีนั้น ฯ

(พฺราหฺมณี) อ. นางพราหมณี (อาห) กล่าวแล้วว่า พฺราหฺมณ ข้าแต่พราหมณ์ ตฺวํ อ. ท่าน อิจฺฉสิ ย่อมปรารถนา ยํ วจนํ ซึ่งคำใด วเทหิ จงกล่าว ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้นเถิด อิทํ ปทํ อ.

รอยเท้านี้ ปทํ เป็นรอยเท้า ปญฺจกามคุณเสวิโน ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้เสพซึ่งกามคุณ ๕ โดยปกติ (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้ ฯ

พฺราหฺมโณ อ. พราหมณ์ โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ อิโต จ ข้างนี้ด้วย อิโต จ ข้างนี้ด้วย ทิสฺวา เห็นแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา วตฺวา กล่าวแล้วว่า อยํ สมโณ อ. สมณะนี้ โส ปุริโส เป็นบุรุษนั้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว อาห ทูลแล้วว่า สมณ ข้าแต่สมณะ อหํ อ. ข้าพเจ้า ทมฺมิ ย่อมให้ ธีตรํ ซึ่งธิดา เต แก่ท่าน โปสาวนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันเลี้ยงดูกัน อิติ ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อวตฺวา ว ไม่ตรัสแล้วว่า ธีตรา เต มยฺหํ อตฺโถ อตฺถิ วา อ. ความต้องการ ด้วยธิดา ของท่าน มีอยู่แก่เรา หรือ (ธีตรา เต มยฺหํ อตฺโถ) นตฺถิ วา หรือว่า อ. ความต้องการ ด้วยธิดา ของท่าน ไม่มีอยู่แก่เรา อิติ ดังนี้เทียว วตฺวา ตรัสแล้วว่า พฺราหฺมณ ดูก่อนพราหมณ์ อหํ อ.เรา กเถมิ จะบอก เอกํ การณํ ซึ่งเหตุอันหนึ่ง เต แก่ท่าน อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า สมณ ข้าแต่สมณะ ตฺวํ อ. ท่าน กเถหิ ขอจงบอกเถิด อิติ ดังนี้ (พฺราหฺมเณน) อันพราหมณ์ วุตฺเต ทูลแล้ว อาจิกฺขิตฺวา ตรัสบอกแล้ว มหาภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อชปาลนิโคฺรธมูลา มาเรน (อตฺตโน) อนุพนฺธภาวํ จ ซึ่งความที่แห่งพระองค์ ทรงเป็นผู้อันมารติดตามแล้ว จำเดิม แต่การ

เสด็จออกไปเพื่อคุณอันใหญ่ เพียงใด แต่โคนแห่งต้นอชปาลนิโครธ ด้วย อชปาลนิโคฺรธมูเล อตีโต อิทานิ เม เอโส สมโณ โคตโม วิสยํ อิติ ตสฺส มารสฺส โสกาตุรสฺส โสวูปสมนตฺถํ อาคตาหิ มารธีตาหิ กุมาริกวณฺณาทิวเสน ปโยชิตปโลภนํ จ ซึ่งการประเล้าประโลม อันธิดาของมาร ท. ผู้มาแล้ว เพื่ออันยังความเศร้าโศกแห่งมารนั้น ผู้กระสับกระส่ายด้วยความเศร้าโศกว่า ในกาลนี้ อ. พระสมณะผู้โคตมะนี้ เป็นไปล่วงแล้ว ซึ่งวิสัย ของเรา ดังนี้ ให้เข้าไปสงบวิเศษ ประกอบแล้ว ด้วยอำนาจแห่งวรรณะ มีวรรณะของเด็กหญิงเป็นต้น ที่โคนของต้นอชปาลนิโครธด้วย อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ฉนฺโทอปิ แม้ อ. ความพอใจ เมถุนสฺมึ ใน
เมถุน น อโหสิ ไม่ได้มีแล้ว (เม) แก่เรา
ทิสฺวาน เพราะเห็น ตณฺหํ จ ซึ่งนางตัณหาด้วย
อรตึ จ ซึ่งนางอรดีด้วย ราคํ จ ซึ่งนางราคาด้วย
(ฉนฺโท) อ. ความพอใจ (เมถุนสฺมึ) ในเมถุน
(ภวิสฺสติ) จักมี (เม) แก่เรา (ทิสฺวาน)
เพราะเห็น อิทํ ตว ธีตุ สรีรํ ซึ่งสรีระ ของธิดา
ของท่านนี้ มุตฺตกรีสปุณฺณํ อันเต็มแล้วด้วยมูตร
และคูถ กึเอว เพราะเหตุอะไรนั่นเทียว อหํ อ.เรา
น อิจฺเฉ ย่อมไม่ปรารถนา สมฺผุสิตุํ เพื่ออัน
ถูกต้อง อิมํ ตว ธีตุ สรีรํ ซึ่งสรีระ ของธิดา
ของท่านนี้ ปาทาปิ แม้ด้วยเท้า อิติ ดังนี้ ฯ

๘. ๔๙/๑๗ ตั้งแต่ ตํ สุตฺวา อายสฺมา อานนฺโท สตฺถารํ เป็นต้นไป.

อานนฺโท อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ อายสฺมา ผู้มีอายุ สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น อโวจ ได้กราบทูลแล้ว เอตํ วจนํ ซึ่งคำนี้ว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นาครา อ. ชาวเมือง ท. อิเม เหล่านี้ อกฺโกสนฺติ ย่อมด่า ปริภาสนฺติ ย่อมบริภาษ อมฺเห ซึ่งเรา ท. มยํ อ. เรา ท. คจฺฉาม จงไป อิโต นครโต จาก เมืองนี้ อญฺญตฺถ ฐาเน ในที่อื่นเถิด อิติ ดังนี้ สตฺถารํ กะ พระศาสดา ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (ปุจฺฉิ) ตรัสถามแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ มยํ อ. เรา ท. (คจฺฉาม) จะไป กุหึ ฐาเน ณ ที่ไหน อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ. เรา ท. (คจฺฉาม) จงไป อญฺญํ นครํ สู่เมืองอื่นเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (ปุจฺฉิ) ตรัสถามแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ มนุสฺเสสุ ครั้นเมืองมนุษย์ ท. ตตฺถ นคเร ในเมือง นั้น อกฺโกสนฺเตสุ ด่าอยู่ มยํ อ.เรา ท. คมิสฺสาม จักไป กตฺถ ฐาเน ณ ที่ไหน ปุน อีก อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) ทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ มยํ อ. เรา ท. (คจฺฉาม) จงไป ตโตปิ นครโต จากเมืองแม้นั้น อญฺญํ นครํ สู่เมืองอื่น อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา (ปุจฺฉิ) ตรัสถามแล้วว่า มนุสฺเสสุ ครั้นเมืองมนุษย์ ท. ตตฺถ นคเร ในเมืองนั้น อกฺโกสนฺเตสุ ด่าอยู่ มยํ อ. เรา ท. คมิสฺสาม จักไป กุหึ ฐาเน ณ ที่ไหน อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ.เรา ท. (คจฺฉาม) จงไป ตโต นครโต จากเมืองนั้น อญฺญํ นครํ สู่เมืองอื่นเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ กาตุํ อ. อันกระทำ เอวํ อย่างนี้ น วฏฺฏติ ย่อมไม่ควร อธิกรณํ อ. อธิกรณ์ อุปฺปนฺนํ เกิดขึ้นแล้ว ยตฺถ ฐาเน ในที่ใด ตสฺมึ อธิกรเณ ครั้นเมื่ออธิกรณ์นั้น วูปสนฺเต เข้าไปสงบแล้ว ตตฺถเอว ฐาเน ในที่นั้นนั่นเทียว คนฺตุํ อ. อันไป อญฺญตฺถ ฐาเน ในที่อื่น วฏฺฏติ ย่อมควร อานนฺท ดูก่อนอานนท์ ปน ก็ เต ชนา อ. ชน ท.เหล่านั้น เก พวกไหน อกฺโกสนฺติ ย่อมด่า อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สพฺเพ ชนา อ. ชน ท. ทั้งปวง อุปาทาย เข้าไปถือเอา ทาสกมฺมกเร ซึ่งทาสและกรรมกร ท. อกฺโกสนฺติ ย่อมด่า อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถาป อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ อหํ อ.เรา โอติณฺณหตฺถิสทิโส เป็นผู้เช่นกับด้วยช้างตัวข้ามลงแล้ว สงฺคามํ สู่สงคราม (อมฺหิ) ย่อมเป็น หิ ก็ สหิตุํ อ.อันอดทน สเร ซึ่งลูกศร ท. อาคเต อันมาแล้ว จตูหิ

ทิสาหิ จากทิศ ท. ๔ ภาโร เป็นภาระ โอติณฺณหตฺถิโน ของช้าง
ตัวข้ามลงแล้ว สงฺคามํ สู่สงคราม (โหติ) ย่อมเป็น (ยถา)
ฉันใด สหนํ นาม ชื่อ อ. ความอดทน พหูหิ ทุสฺสีเลหิ ชเนหิ
กถิตกถานํ ซึ่งถ้อยคำ อันชน ท. มาก ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้าย
แล้ว กล่าวแล้ว ท. ภาโร เป็นภาระ มยฺหํ ของเรา (โหติ) ย่อม
เป็น ตถาเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อตฺตานํ อารพฺภ
ธมฺมํ เทเสนฺโต เมื่อทรงพระปรารภ ซึ่งพระองค์แสดงซึ่งธรรม
อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. ติสฺโส ๓
นาควคฺเค ในนาควรรค อิมา เหล่านี้ว่า

อหํ อ. เรา ติติกฺขิสฺสํ จักอดกลั้น อติวากฺยํ
ซึ่งคำอันบุคคลพึงกล่าวล่วงเกิน นาโค อิว ราวกะ
อ. ช้างตัวประเสริฐ (ติติกฺขนฺโต) อดกลั้นอยู่
สรํ ซึ่งลูกศร ปติตํ อันตกแล้ว จาปาโต จากแล่ง
สงฺคาเม ในสงคราม หิ เพราะว่า พหุชฺชโน
อ. ชนมาก ทุสฺสีโล เป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้าย
แล้ว (โหติ) ย่อมเป็น (ราชปุริสา) อ. ราช-
บุรุษ ท. นยนฺติ ย่อมนำไป ทนฺตํ วาหนํ ซึ่ง
พาหนะอันบุคคลฝึกแล้ว สมิตึ สู่ที่ประชุม ราชา
อ. พระราชา อภิรูหติ ย่อมเสด็จขึ้นทรง ทนฺตํ
วาหนํ สู่พาหนะอันบุคคลฝึกแล้ว โย ปุคฺคโล
อ. บุคคลใด ติติกฺขติ ย่อมอดกลั้น อติวากฺยํ

ซึ่งคำอันบุคคลพึงกล่าวล่วงเกิน (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ทนฺโต ผู้ฝึกแล้ว เสฏฺโฐ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด มนุสฺเสสุ ในมนุษย์ ท. (โหติ) ย่อมเป็น อสฺสตรา จ อ. ม้าอัสดร ท. ด้วย อาชานียา จ อ. ม้าอาชาไนย ท. ด้วย สินฺธวา จ อ. ม้าสินธพ ท. ด้วย กุญฺชรา มหานาคา จ อ. มหานาค ท. ชื่อว่ากุญชรด้วย ทนฺตา ตัวอันบุคคลฝึกแล้ว วรํ เป็นสัตว์ประเสริฐ (โหนฺติ) ย่อมเป็น อตฺตทนฺโต ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีตนอันฝึกแล้ว วรํ เป็นสัตว์ประเสริฐ ตโต อสฺสตราทิวาหนฺโต กว่าพาหนะมีม้าอัสดรเป็นต้นนั้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

๕. ๕๓/๗ ตั้งแต่ มาคนฺทิยา ตํ ทิสฺวา เทว สปฺโปติ มหาสทฺทํ เป็นต้นไป.

มาคนฺทิยา อ. พระนางมาคันทิยา ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว ตํ สปฺปํ ซึ่งงูนั้น กตฺวา กระทำแล้ว มหาสทฺทํ ซึ่งเสียงอันดังว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ สปฺโป อ. งู อิติ ดังนี้ อกฺโกสนฺตี เมื่อจะด่า ราชานํ จ ซึ่งพระราชาด้วย ตา อิตฺถิโย จ ซึ่งหญิง ท. เหล่านั้นด้วย อาห กล่าวแล้วว่า อยํ ทนฺธราชา อ. พระราชา

ผู้เขลานี้ อลกฺขิโก เป็นผู้ไม่มีบุญ น สุณาติ ย่อมไม่ฟัง วจนํ ซึ่งคำ มยฺหํ ของเรา อิมาปิ อิตฺถิโย อ. หญิง ท. แม้เหล่านี้ นิสฺสิริกา เป็นคนไม่มีสิริ ทุพฺพินีตา เป็นคนอันใคร ๆ แนะนำแล้ว โดยยาก (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิมา อิตฺถิโย) อ.หญิง ท. เหล่านี้ น ลภนฺติ ย่อมไม่ได้ กึ นาม ชื่อซึ่งอะไร สนฺติกา จากสำนัก รญฺโญ ของพระราชาหรือ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. อิมสฺมึ รญฺเญ ครั้นเมื่อพระราชานี้ มเตเอว สวรรคตแล้วนั่นเทียว ชีวิสฺสถ จัก เป็นอยู่ สุขํ สบาย กึ นุ หรือหนอ (อิมสฺมึ รญฺเญ) ครั้น เมื่อพระราชานี้ ชีวนฺเต ยังทรงพระชนม์อยู่ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ชีวถ ย่อมเป็นอยู่ ทุกฺขํ อย่างลำบากหรือ อชฺช ในวันนี้ ปาปสุปิโน อ. สุบินอันลามก มยา อันเรา ทิฏฺโฐ เห็นแล้ว เทว ข้าแต่ สมมติเทพ สทฺโท อ. เสียง เม ของหม่อมฉัน วิรวนฺติยาปิ ผู้ แม้ร้องอยู่ว่า (ตยา) คนฺตุํ อ. อันพระองค์เสด็จไป ปาสาทํ สู่ปราสาท สามาวติยา ของพระนางสามาวดี น วฏฺฏติ ย่อมไม่ควร อิติ ดังนี้ ตยา อันพระองค์ น สุโต ไม่ทรงสดับแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

ราชา อ. พระราชา ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว สปฺปํ ซึ่งงู มรณภยตชฺชิโต ผู้อันความกลัวแต่ความตายคุกคามแล้ว สมฺปชฺชลิโต วิย ทรงเป็นผู้เพียงดังว่าลุกโพลงแล้ว โกเธน ด้วยความพิโรธว่า อิมา อิตฺถิโย อ. หญิง ท. เหล่านี้ กริสฺสนฺติ จักกระทำ เอวรูปํปิ นาม กมฺมํ ซึ่งกรรมชื่อแม้อันมีรูปอย่างนี้ อโห โอ อหํ อ. เรา

ปาโป ผู้ลามก น สทฺทหึ ไม่เชื่อแล้ว วจนํ ซึ่งคำ อิมิสฺสา
มาคนฺทิยาย ของนางมาคันทิยานี้ อาจิกฺขนฺติยาปิ ผู้แม้ทูลบอกอยู่
อิมาสํ อิตฺถีนํ ปาปภาวํ ซึ่งความที่แห่งหญิง ท. เหล่านี้เป็นผู้ลามก
(อิมา อิตฺถิโย) อ. หญิง ท.เหล่านี้ กตฺวา กระทำแล้ว ฉิทฺทานิ
ซึ่งช่อง ท. คพฺเภสุ ในห้อง ท. อตฺตโน ของตน นิสินฺนา นั่ง
แล้ว ปฐมํ ก่อน ปฏิปหิณึสุ ส่งกลับแล้ว กุกฺกุเฏ ซึ่งไก่ ท. มยา
เปสิเต ตัวอันเราส่งมาแล้ว ปุน อีก อชฺช ในวันนี้ (อิมา อิตฺถิโย)
อ. หญิง ท. เหล่านี้ วิสฺสชฺชึสุ ปล่อยแล้ว สปฺปํ ซึ่งงู สยเน
บนที่เป็นที่นอน อิติ ดังนี้ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ

สามาวตีปิ แม้ อ. พระนางสามาวดี อทาสิ ได้ให้แล้ว โอวาทํ
ซึ่งพระโอวาทว่า อมฺมา ดูก่อนแม่ ท. ปฏิสรณํ อ. ที่เป็นที่ระลึก
เฉพาะ อญฺญํ อื่น นตฺถิ ย่อมไม่มี อมฺหากํ แก่เรา ท. ตุมฺเห
อ. ท่าน ท. เมตฺตจิตฺตํ ยังจิตอันประกอบแล้วด้วยเมตตา สมํเอว
อันเสมอนั่นเทียว ปวตฺเตถ จงให้เป็นไป นรินฺเท จ ในพระราชา
ผู้เป็นจอมแห่งนระด้วย เทวิยา จ ในพระเทวีด้วย อตฺตนิ จ ใน
ตนด้วย ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา กริตฺถ อย่ากระทำแล้ว โกปํ
ซึ่งความโกรธ กสฺสจิ ต่อใคร ๆ อิติ ดังนี้ อิตฺถีสตานํ แก่ร้อย
แห่งหญิง ท. ปญฺจนฺนํ ๕ ฯ

ราชา อ. พระราชา อาทาย ทรงถือเอาแล้ว สิงฺคธนุํ ซึ่ง
พระธนูอันมีสัณฐานเพียงดังว่าเขาสัตว์ สหสฺสถามํ อันมีเรี่ยวแรงอัน
บุคคลกำหนดแล้วด้วยพัน โปเถตฺวา ทรงดีดแล้ว ชิยํ ซึ่งสาย

สนฺนยฺหิตฺวา ทรงผูกสอดแล้ว สรํ ซึ่งลูกศร วิสปีตํ อันดื่มแล้ว ซึ่งยาพิษ ตา อิตฺถิโย ยังหญิง ท. เหล่านั้น สพฺพา ทั้งปวง จปาเปตฺวา ให้ยืนแล้ว ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ กตฺวา กระทำ สามาวตึ ซึ่งพระนางสามาวดี ปุเร ในเบื้องหน้า วิชฺสชฺเชสิ ทรงปล่อยไปแล้ว สรํ ซึ่งลูกศร อุเร ที่พระอุระ สามาวติยา ของพระนางสามาวดี ฯ

โส สโร อ. ลูกศรนั้น ปฏินิวตฺติตฺวา กลับมาเฉพาะแล้ว (อตฺตโน) อาคตมคฺคาภิมุโข ว เป็นลูกศรมีหน้าเฉพาะต่อหนทางแห่งตนมาแล้วเทียว หุตฺวา เป็น ปวิสนฺโต วิย ราวกะว่าเข้าไปอยู่ หทยํ สู่พระหทัย รญฺโญ ของพระราชา อฏฺฐาสิ ได้ตั้งอยู่แล้ว เมตฺตานุภาเวน ด้วยอนุภาพแห่งพระเมตตา ตสฺสา สามาวติยา ของพระนางสามาวดีนั้น ฯ

ราชา อ. พระราชา จินฺเตสิ ทรงดำริแล้วว่า สโร อ. ลูกศร มยา ขิตฺโต อันเรายิงไปแล้ว วิชฺฌิตฺวา เจาะแล้ว สิลํปิ แม้ซึ่งศิลา คจฺฉติ ย่อมไป ปฏิหนนฏฺฐานํปิ แม้ อ. ที่อันเป็นที่กระทบ อากาเส ในอากาศ นตฺถิ ย่อมไม่มี ปน ก็ อถ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่ เอโส สโร อ. ลูกศรนี้ นิวตฺติตฺวา กลับมาแล้ว หทยาภิมุโข เป็นลูกศรมีหน้าเฉพาะต่อหทัย มม ของเรา ชาโต เกิดแล้ว หิ แท้จริง อยํ สโรปิ แม้ อ. ลูกศรนี้ นิจฺจิตฺโต อันมีจิตออกแล้ว นิสฺสตฺโต อันไม่ใช่สัตว์ นิชฺชีโว อันมีชีวิตออกแล้ว ชานาติ ย่อมทราบ คุณํ ซึ่งคุณ เอติสฺสา

สามาวติยา ของพระนางสามาวดีนั่น อหํ อ. เรา มนุสฺสภูโตปิ ผู้แม้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว น ชานามิ ย่อมไม่ทราบ อิติ ดังนี้ ฯ

โส ราชา อ. พระราชานั้น ฉฑฺเฑตฺวา ทรงทิ้งแล้ว ธนุํ ซึ่งพระธนู ปคฺคยฺห ทรงประคองแล้ว อญฺชลึ ซึ่งอัญชลี นิสีทิตฺวา ประทับนั่งแล้ว อุกฺกุฏิกํ กระหย่ง ปาทมูเล ณ ที่ใกล้แห่งพระบาท สามาวติยา ของพระนางสามาวดี อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

อหํ อ. ฉัน สมฺมุยฺหามิ ย่อมหลงด้วยดี ปมุยฺหามิ
ย่อมหลงทั่ว ทิสา อ. ทิศ ท. สพฺพา ทั้งปวง
มุยฺหนฺติ ย่อมมืดมัว เม แก่ฉัน สามาวติ
ดูก่อนสามาวดี ตฺวํ มํ ตายสฺสุ จ อ.เธอ จง
ต้านทานไว้ ซึ่งฉันด้วย ตฺวํ เม สรณํ ภว จ
อ. เธอจงเป็นที่ระลึก ของฉัน จงเป็นด้วย อิติ
ดังนี้ ฯ

สา สามาวตี อ. พระนางสามาวดีนั้น สุตฺวา สดับแล้ว วจนํ ซึ่งพระดำรัส ตสฺส รญฺโญ ของพระราชานั้น อวตฺวา ไม่กราบทูลแล้วว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ สาธุ อ. ดีละ ตฺวํ อ. พระองค์ คจฺฉ จงทรงถึง มํ ซึ่งหม่อมฉัน สรณํ ว่าเป็นที่ระลึกเถิด อิติ ดังนี้ (อาห) กราบทูลแล้วว่า มหาราช ข้าแต่พระมหาราชเจ้า อหํ อ.หม่อมฉัน คตา เป็นผู้ถึงแล้ว ยํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลใด สรณํ ว่าเป็นที่ระลึก (อมฺหิ) ย่อมเป็น ตฺวํปิ แม้ อ. พระองค์

คจฺฉ จงทรงถึง ตํเอว ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้นนั่นเทียว สรณํ ว่าเป็นที่ระลึกเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

สามาวดี อ. พระนางสามาวดี สมฺมาสมฺพุทฺธสาวิกา ผู้เป็นสาวิกาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วตฺวา ครั้นกราบทูลแล้ว อิทํ วจนํ ซึ่งคำนี้ อาห กราบทูลแล้วว่า ตฺวํ อ. พระองค์ มา คจฺฉ จงอย่าทรงถึง มํ ซึ่งหม่อมฉัน สรณํ ว่าเป็นที่ระลึก อหํ อ. หม่อมฉัน คตา เป็นผู้ถึงแล้ว ยํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลใด สรณํ ว่าเป็นที่ระลึก (อมฺหิ) ย่อมเป็น มหาราช ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เอโส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั่น พุทฺโธ เป็นพระพุทธจ้า (โหติ) ย่อมเป็น เอโส พุทฺโธ อ. พระพุทธเจ้าพระองค์นั่น อนุตฺตโร ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยม (โหติ) ย่อมเป็น สรณํ คจฺฉ ตํ พุทฺธํ จ อ.พระองค์ จงทรงถึง ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าเป็นที่ระลึกด้วย ตฺวํ เม สรณํ ภว จ อ.พระองค์ จงทรงเป็นที่ระลึก ของหม่อมฉัน จงเป็นด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

ราชา อ. พระราชา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว วจนํ ซึ่งพระดำรัส ตสฺสา สามาวติยา ของพระนางสามาวดีนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า อิทานิ ในกาลนี้ อหํ อ. ฉัน ภายามิ ย่อมกลัว อติเรกตรํ

ยิ่งขึ้นกว่า อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

เอโส อหํ อ. ฉันนั่น ปมุยฺหามิ ย่อมหลงทั่ว
ภิยฺโย ยิ่ง ทิสา อ. ทิศ ท. สพฺพา ทั้งปวง
มุยฺหนฺติ ย่อมมืดมัว เม แก่ฉัน สามาวติ ดูก่อน
สามาวดี ตฺวํ มํ ตายสฺสุ จ อ. เธอ จงต้านทาน
ไว้ ซึ่งฉันด้วย ตฺวํ เม สรณํ ภว จ อ. เธอ
จงเป็นที่ระลึก ของฉัน จงเป็นด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

๑๐. ๕๖/๒๐ ตั้งแต่ มาคนฺทิยา ยมหํ กโรมิ ตํ ตถา อหุตฺวา เป็นต้นไป.

มาคนฺทิยา อ. พระนางมาคันทิยา จินฺเตตฺวา คิดแล้วว่า อหํ อ.เรา กโรมิ ย่อมกระทำ ยํ กมฺมํ ซึ่งกรรมใด ตํ กมฺมํ อ. กรรมนั้น อหุตฺวา ไม่เป็นแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น โหติ ย่อมเป็น อญฺญถา ว โดยประการอื่นเทียว อหํ อ.เรา กริสฺสามิ จักกระทำ กึ นุ โข อย่างไรหนอแล อิติ ดังนี้ (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า เอโส อุปาโย อ. อุบายนี้ อตฺถิ มีอยู่ อิติ ดังนี้ รญฺเญ ครั้นเมื่อพระราชา คจฺฉนฺเต เสด็จไปอยู่ อุยฺยานกีฬํ สู่ที่เป็นที่ทรงกีฬาในพระอุทยาน ปหิณิ ส่งไปแล้ว สาสนํ ซึ่งสาส์นว่า (จูฬปิตา) อ.อาว์ คนฺตฺวา จงไปแล้ว ปาสาทํ สู่ปราสาท สามาวติยา ของพระนางสามาวดี วิวราเปตฺวา จงยังบุคคลให้เปิดแล้ว

ทุสฺสโกฏฺฐาคารเตลโกฏฺฐาคารานิ ซึ่งเรือนคลังแห่งผ้าและเรือนคลังแห่งน้ำมัน ท. ทุสฺสานิ ยังผ้า ท. เตเมตฺวา ให้เปียกแล้ว เตล-จาฏีสุ ในตุ่มแห่งน้ำมัน ท. เวเชตฺวา จงพันแล้ว ถมฺเภ ซึ่งเสา ท. กตฺวา จงกระทำแล้ว ตา อิตฺถิโย ซึ่งหญิง ท. เหล่านั้น สพฺพา ทั้งปวง เอกโต โดยความเป็นอันเดียวกัน ปิทหิตฺวา จงปิดแล้ว ทฺวารํ ซึ่งประตู ทตฺวา จงให้แล้ว ยนฺตกํ ซึ่งกุญแจ พหิ ในภายนอก ททมาโน ให้อยู่ อคฺคึ ซึ่งไฟ เคเห ที่ตำหนัก ทณฺฑทีปกาหิ ด้วยประทีปอันมีด้าม ท. โอตริตฺวา จงข้ามลงแล้ว คจฺฉตุ จงไปเถิด อิติ ดังนี้ จูฬปิตุ เพื่ออาว์ ฯ

โส มาคนฺทิโย อ. นายมาคันทิยะนั้น อภิรุยฺห ขึ้นไปเฉพาะแล้ว ปาสาทํ สู่ปราสาท วิวราเปตฺวา ยังบุคคลให้เปิดแล้ว โกฏฺฐาคารานิ ซึ่งเรือนคลัง ท. วตฺถานิ ยังผ้า ท. เตเมตฺวา ให้เปียกแล้ว เตลจาฏีสุ ในตุ่มแห่งน้ำมัน ท. อารภิ เริ่มแล้ว เวเชตุํ เพื่ออันพัน ถมฺเภ ซึ่งเสา ท. ฯ อถ ครั้งนั้น อิตฺถิโย อ. หญิง ท. สามาวตีปมุขา ผู้มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า วทนฺติโย กล่าวอยู่ว่า จูฬปิตา ข้าแต่อาว์ เอตํ กมฺมํ อ. กรรมนั่น กึ อะไร อิติ ดังนี้ นํ มาคนฺทิยํ กะนายมาคันทิยะนั้น อุปสงฺกมึสุ เข้าไปหาแล้ว ฯ (มาคนฺทิโย) อ. นายมาคันทิยะ วตฺวา กล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้ว่า อมฺมา แน่ะแม่ ท. ราชา อ. พระราชา (มํ) ยังฉัน เวเชติ ย่อมให้พัน ถมฺเภ ซึ่งเสา ท. อิเม เหล่านี้ เตลปิโลติกาหิ ด้วยผ้าเก่าอันชุบแล้วด้วยน้ำมัน ท. ทฬฺหีกมฺมตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อัน

กระทำให้มั่น สุยุตฺตทุยุตฺตํ กมฺมํ อ. กรรมอันบุคคลประกอบดีแล้ว
และประกอบชั่วแล้ว ราชเคเห นาม ชื่อในพระราชมณเฑียร ทุชฺชานํ
เป็นกรรมอันบุคคลรู้ได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น อมฺมา แน่ะ
แม่ ท. ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา โหถ จงอย่ามี สนฺติเก ในสำนัก
เม ของฉัน อิติ ดังนี้ ตา อิตฺถิโย ยังหญิง ท. เหล่านั้น อาคตา
ผู้มาแล้ว ปเวเสตฺวา ให้เข้าไปแล้ว คพฺเภ ในห้อง ปิทหิตฺวา
ปิดแล้ว ทฺวารานิ ซึ่งประตู ท. ทตฺวา ให้แล้ว ยนฺตกํ ซึ่งกุญแจ
พหิ ในภายนอก ททนฺโต ให้อยู่ อคฺคึ ซึ่งไฟ ปฏฺฐาย จำเดิม
อาทิโต แต่เบื้องต้น โอตริ ข้ามลงแล้ว ฯ

สามาวตี อ. พระนางสามาวดี อทาสิ ได้ประทานแล้ว โอวาทํ
ซึ่งพระโอวาทว่า ปริจฺเฉโท อ. การกำหนด อตฺตภาวานํ ซึ่ง
อัตภาพ ท. อคฺคินา ฌายมานานํ อันไฟไหม้อยู่ เอวํ อย่างนี้
อมฺหากํ ของเรา ท. วิจรนฺตีนํ ผู้ท่องเที่ยวไปอยู่ สํสาเร ในสงสาร
อนมตคฺเค อันมีเบื้องต้นและมีสุดอันใคร ๆ ไปตามอยู่รู้ไม่ได้แล้ว
พุทฺธญาเณนปิ แม้อันพระญาณของพระพุทธเจ้า น สุกโร ไม่กระทำ
ได้โดยง่าย ตุมฺเห อ. ท่าน ท. อปฺปมตฺตา จงเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว
โหถ จงเป็นเถิด อิติ ดังนี้ ตาสํ อิตฺถีนํ แก่หญิง ท. เหล่านั้น ฯ
ตา อิตฺถิโย อ. หญิง ท. เหล่านั้น เคเห ครั้นเมื่อตำหนัก (อคฺคินา)
อันไฟ ฌายนฺเต ไหม้อยู่ มนสิกโรนฺติโย กระทำไว้ในใจอยู่
เวทนาปริคฺคหกมฺมฏฺฐานํ ซึ่งพระกรรมฐานอันมีการกำหนดถือเอาซึ่ง
เวทนาเป็นอารมณ์ กาจิ อิตฺถิโย อ. หญิง ท. บางพวก (ปาปุณึสุ)

บรรลุแล้ว ทุติยผลํ ซึ่งผลที่สอง กาจิ อิตฺถิโย อ.หญิง ท. บางพวก ปาปุณึสุ บรรลุแล้ว ตติยผลํ ซึ่งผลที่สาม

เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. คำว่า อถโข ครั้งนั้นแล ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. สมฺพหุลา ผู้มากพร้อม ปิณฺฑปาต-ปฏิกฺกนฺตา ผู้ก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต ปจฺฉาภตฺตํ ในกาลภายหลังแต่กาลแห่งภัต อุปสงฺกมึสุ เข้าไปเฝ้าแล้ว ภควา อ. พระผู้มี-พระภาคเจ้า (วสติ) ย่อมเสด็จประทับอยู่ เยน ทิสาภาเคน โดยส่วนแห่งทิศใด เตน ทิสาภาเคน โดยส่วนแห่งทิศนั้น (ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. อุปสฺกมิตฺวา ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว อภิวาเทตฺวา ถวายอภิวาทแล้ว ภควนฺตํ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า นิสีทึสุ นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ผู้นั่งแล้ว ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล อโวจุํ ได้กราบทูลแล้ว เอตํ วจนํ ซึ่งคำนี้ว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อิธ ดังข้า-พระองค์ทูลขอวโรกาส อนฺเตปุรํ อ. ภายในแห่งบุรี รญฺโญ ของพระราชา อุเทนสฺส พระนามว่าอุเทน อุยฺยานคตสฺส ผู้เสด็จไปแล้วสู่พระอุทยาน (อคฺคินา) อันไฟ ทฑฺฒํ ไหม้แล้ว อิตฺถีสตานิ อ. ร้อยแห่งหญิง ท. ปญฺจ ๕ สามาวตีปมุขานิ อันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า กาลกตานิ เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กา ภูมิ อ. ภูมิอะไร คติ เป็นธรรมชาติเป็นที่ไป ตาสํ อุปาสิกานํ ของอุบาสิกา ท. เหล่านั้น (โหติ) ย่อมเป็น โก ภโว อ. ภพอะไร อภิสมฺปราโย เป็น

ประเทศเป็นที่ไปในเบื้องหน้าพร้อมเฉพาะ (ตาสํ อุปาสิกานํ) ของ อุบาสิกา ท. เหล่านั้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ภควนฺตํ กะพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ (ภควา) อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า (อาห) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เอตฺถ อุปาสิกาสุ ในอุบาสิกา ท. เหล่านี้หนา อุปาสิกาโย อ. อุบาสิกา ท. โสตาปนฺนา ผู้เป็นโสดาบัน สนฺติ มีอยู่ สกทาคามินิโย อุปาสิกาโย อ. อุบาสิกา ท. ผู้เป็นสกทาคามินี สนฺติ มีอยู่ อนาคามินิโย อุปาสิกาโย อ. อุบาสิกาท. ผู้เป็นอนาคามินี สนฺติ มีอยู่ ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตา อุปาสิกาโย อ. อุบาสิกา ท.เหล่านั้น สพฺพา ทั้งปวง อนิปฺผลา เป็นผู้มีผลออกแล้วหามิได้ กาลกตา เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

อถโข ครั้งนั้นแล ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า วิทิตฺวา ทรงทราบแล้ว เอตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั่น อุทาเนสิ ทรงเปล่งแล้ว อุทานํ ซึ่งพระอุทาน อิมํ นี้ว่า

โลโก อ. โลก โมหสมฺพนฺธโน อันมีโมหะ
เป็นเครื่องผูกพร้อม ทิสฺสติ ย่อมปรากฏ ภพฺพ-
รูโป อิว เป็นราวกะว่ามีรูปอันควร (หุตฺวา) เป็น
พาโล อ. ชนพาล อุปธิพนฺธโน ผู้มีกิเลสเป็น
เครื่องเข้าไปทรงไว้เป็นเครื่องผูก ตมสา ปริวาริโต
ผู้อันความมืดแวดล้อมแล้ว ขายติ ย่อมปรากฏ
สสฺสตี วิย เป็นราวกะว่ามีความเที่ยง (หุตฺวา)

เป็น กิญฺจนํ อ. ความกังวล นตฺถิ ย่อมไม่มี

ปสฺสโต ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลผู้เห็นอยู่ อิติ ดังนี้

ตาย์ เวลายํ ในเวลานั้น (อิติ) ดังนี้ (ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) อันพระธรรมสังคาหกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ฯ

๑๑. ๖๒/๑๒ ตั้งแต่ ปุเนกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ เป็นต้นไป.

ปุเนกทิวสํ ในวันหนึ่งอีก ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. กถํ ยังถ้อยคำว่า อิตฺถิโย อ.หญิง ท. ปญฺจสตา ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ สามาวตีปมุขา ผู้มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า อคฺคินา อันไฟ ฌายึสุ ไหม้แล้ว เคเห ในพระตำหนัก ญาตกา อ. ญาติ ท. มาคนฺทิยาย ของพระนางมาคันทิยา (ราชปุริเสหิ) อันราชบุรุษ ท. ทตฺวา ให้แล้ว ปลาลคฺคึ ซึ่งไฟอันฟางเป็นเชื้อ อุปริ ในเบื้องบน ภินฺนา ทำลายแล้ว อยนงฺคเลหิ ด้วยไถอันเป็นวิการแห่งเหล็ก ท. มาคนฺทิยา อ. พระนางมาคันทิยา (ราชปุริเสหิ) อันราชบุรุษ ท. ปกฺกา ทอดแล้ว ปกฺกุฏฺฐิตเตเลน ด้วยน้ำมันอันเดือดพล่านแล้ว เอตฺถ ชเนสุ ในชน ท. เหล่านี้หนา เก นุ โข ชนา อ. ชน ท. เหล่าไหนหนอแล ชีวนฺติ นาม ชื่อว่าย่อมเป็นอยู่ เก ชนา อ. ชน ท. เหล่าไหน มาตา นาม ชื่อว่าตายแล้ว อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐาเปสุํ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ธมฺมสภายํ ในธรรมสภา ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถวาย ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ (อมฺห) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เยเกจิ ชนา อ. ชน ท. เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ปมตฺตา ประมาทแล้ว เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น ชีวนฺตาปิ แม้เป็นอยู่ วสฺสสตํ ตลอดร้อยแห่งปี มตา เอว นาม ชื่อว่าตายแล้วนั่นเทียว เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด อปฺปมตฺตา ไม่ประมาทแล้ว เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น มตาปิ ผู้แม้ตายแล้ว ชีวนฺติเอว ชื่อว่าย่อมเป็นอยู่นั่นเทียว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มาคนฺทิยา อ. พระนางมาคันทิยา ชีวนฺตีปิ ผู้แม้ยังเป็นอยู่ มตาปิ ผู้แม้ตายแล้ว มตาเอว นาม ชื่อว่าตายแล้วนั่นเทียว อิตฺถิโย อ. หญิง ท. ปญฺจสตา ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ สามาวตีปมุขา ผู้มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า มตาปิ ผู้แม้ตายแล้ว ชีวนฺติเอว นาม ชื่อว่าย่อมเป็นอยู่นั่นเทียว ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. หิ เพราะว่า อปฺปมตฺตา สตฺตา อ. สัตว์ ท. ผู้ไม่ประมาทแล้ว น มรนฺติ นาม ชื่อว่าย่อมไม่ตาย อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

อปฺปมาโท อ. ความไม่ประมาท อมตํปทํ เป็นหนทางเครื่องดำเนินไปสู่อมตะ (โหติ) ย่อมเป็น ปมาโท อ.ความประมาท ปทํ เป็นหนทางเครื่องดำเนินไป มจฺจุโน แห่งมัจจุ (โหติ) ย่อมเป็น อปฺปมตฺตา สตฺตา อ. สัตว์ ท. ผู้ไม่ประมาทแล้ว น มียนฺติ ย่อมไม่ตาย เย สตฺตา อ. สัตว์ ท. เหล่าใด ปมตฺตา ประมาทแล้ว (เต สตฺตา) อ. สัตว์ ท. เหล่านั้น (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. มตา ตายแล้ว ยถา ฉันใด (โหนฺติ) ย่อมเป็น (ตถา) ฉันนั้น ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. ญตฺวา ทราบแล้ว เอตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั่น วิเสสโต โดยความแปลกกัน (ฐตฺวา) ดำรงอยู่แล้ว อปฺปมาทมฺหิ ในความไม่ประมาท ปโมทนฺติ ย่อมบันเทิง อปฺปมาเท ในความไม่ประมาท รตา เป็นผู้ยินดีแล้ว โคจเร ในธรรมอันเป็นอารมณ์ อริยานํ ของพระอริยเจ้า ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น เต ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. เหล่านั้น ฌายิโน ผู้มีความเพ่ง สาตฺติกา ผู้มีความเพียรเป็นไปติดต่อ ทฬฺหปรกฺกมา ผู้มีความบากบั่นอันมั่น นิจฺจํ เป็นนิจ ธีรา ผู้เป็นปราชญ์ ผุสนฺติ ย่อมถูกต้อง นิพฺพานํ ซึ่งพระนิพพาน

โยคกฺเขมํ อันเป็นแดนเกษมจากกิเลสเป็นเครื่อง ประกอบ อนุตฺตรํ อันยอดเยี่ยม อิติ ดังนี้ ฯ

ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา ปทํ อ. บทว่า อปฺปมาโท อิติ ดังนี้ ทีเปติ ย่อมแสดง อตฺถํ ซึ่งเนื้อความ มหนฺตํ อันใหญ่ คือว่า คเหตฺวา ถือเอาแล้ว อตฺถํ ซึ่งเนื้อความ มหนฺตํ อันใหญ่ ติฏฺฐติ ย่อมตั้งอยู่ ฯ หิ จริงอยู่ พุทฺธวจนํ อ. พระพุทธพจน์ เตปิฏกํ คือประชุมแห่งปิฎก ๓ สกลํปิ แม้ทั้งสิ้น (อาจริเยน) อาหริตฺวา กถิยมานํ อันอาจารย์นำมาแล้วกล่าวอยู่ โอตรติ ย่อมข้ามลง อปฺปมาทเอว สู่ความไม่ประมาทนั่นเทียว ฯ

เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ปทชาตินิ อ. ปทชาต ท. ปาณานํ ของสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ชงฺคลานํ ผู้เที่ยวไปบนแผ่นดิน ยานิ กานิจิ เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ตานิ ปทชาตานิ อ. ปทชาต ท. เหล่านั้น สพฺพานิ ทั้งปวง คจฺฉนฺติ ย่อมถึง สโมธานํ ซึ่งอันตั้งลงพร้อม หตฺถิปเท ในรอยเท้าแห่งช้าง หตฺถิปทํ อ. รอยเท้าแห่งช้าง (โลเกหิ) อันชาวโลก ท. อกขายติ ย่อมกล่าว อคฺคํ ว่าเป็นเลิศ เตสํ ปทชาตานํ แห่งปทชาต ท. เหล่านั้น ยํ อิทํ หตฺถิปทํ (อิมสฺส ตสฺส หตฺถิปทสฺส) มหนฺตตฺเตน เพราะความที่แห่ง - อ. รอยเท้าแห่งช้างนี้ใด รอยเท้าแห่งช้างนี้นั้น เป็นรอยใหญ่ เสยฺยถาปิ แม้ฉันใด ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ธมฺมา อ. ธรรม ท. กุสลา อันเป็นกุศล เยเกจิ เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เต ธมฺมา อ. ธรรม ท.เหล่านั้น สพฺเพ ทั้งปวง

อปฺปมาทมูลกา เป็นสภาพมีความไม่ประมาทเป็นมูล อปฺปมาท-สโมสรณา เป็นสภาพมีความไม่ประมาทเป็นที่ตั้งลงพร้อม (โหนฺติ) ย่อมเป็น อปฺปมาโท อ.ความไม่ประมาท (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต อกฺขายติ ย่อมกล่าว อคฺคํ ว่าเป็นเลิศ เตสํ ธมฺมานํ แห่งธรรม ท. เหล่านั้น เอวํเอว โข ฉันนั้นนั่นเทียวแล อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

ปน ก็ โส เอโส อปฺปมาโท อ. ความไม่ประมาทนี้นั้น อวิปฺปวาโส นาม ชื่อว่าเป็นความไม่อยู่ปราศ สติยา จากสติ (โหติ) ย่อมเป็น อตฺถโต โดยเนื้อความ จ ก็ เอตํ อปฺปมาโท อิติ วจนํ อ. คำว่า อปฺปมาโท ดังนี้นั่น นามํ เป็นชื่อ สติยา แห่งสติ อุปฏฺฐิตาย อันบุคคลเข้าไปตั้งไว้แล้ว นิจฺจํ เป็นนิจ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. อันวินิจฉัย (ปเท) ในบทว่า อมตํปทํ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ นิพฺพานํ อ. พระนิพพาน (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียก อมตํ ว่าอมตะ หิ เพราะว่า ตํ นิพฺพานํ อ. พระนิพพานนั้น น ชียติ ชื่อว่าย่อมไม่แก่ น มียติ ชื่อว่าย่อมไม่ตาย (ตสฺส นิพฺพานสฺส) อชาตตฺตา เพราะความที่แห่งพระนิพพานนั้นเป็นธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ตํ นิพฺพานํ) อ. พระนิพพานนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียก อมตํ อิติ ว่าอมตะ ดังนี้ (สตฺตา) อ.สัตว์ ท. ปชฺชนฺติ

ย่อมถึง อตฺโถ อ. อธิบายว่า ปาปุณนฺติ ย่อมบรรลุ อมตํ ซึ่ง อมตะ อิติ ดังนี้ อิมินา อปฺปมาเทน ด้วยความไม่ประมาทนี้ อิติ เพราะเหตุนั้น (อยํ อปฺปมาโท) อ. ความไม่ประมาทนี้ ปทํ ชื่อว่าเป็นหนทางเครื่องถึง (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (อปฺปมาโท) อ. ความไม่ประมาท ปทํ เป็นหนทางเครื่องถึง อมตสฺ ซึ่งอมตะ (อตฺถรูปํ) อ. อรรถรูปว่า อธิคมุปาโย เป็นอุบายอันเป็นเครื่องบรรลุ อมตสฺส ซึ่งอมตะ อิติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอัน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น อมตํปทํ ชื่อว่าเป็น หนทางเครื่องถึงซึ่งอมตะ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ปมชฺชนภาโว อ. ความเป็นคือความมัวเมา ปมาโท อิติ ชื่อว่าความประมาท ฯ เอตํ ปมาโท อิติ วจนํ อ. คำว่า ปมาโท ดังนี้นั่น นามํ เป็นชื่อ โวสฺสคฺคสฺส ของการสละลง สติยา ซึ่ง สติ มุฏฺฐสจฺจสงฺขาตสฺส อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเป็นแห่ง บุคคลผู้มีสติอันหลงแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มรณสฺส แห่งความตาย (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มจฺจุโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ อรรถว่า อุปาโย เป็นอุบาย คือว่า มคฺโค เป็นหนทาง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปทํ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ ปมตฺโต สตฺโต อ. สัตว์ผู้ประมาทแล้ว น อติ- วตฺตติ ย่อมไม่เป็นไปล่วง ชาตึ ซึ่งชาติ ชาโตปิ สตฺโต อ. สัตว์ ผู้แม้เกิดแล้ว ชียติ จเอว ย่อมแก่ด้วยนั่นเทียว มียติ จ ย่อมตาย

ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปมาโท อ. ความประมาท ปทํ นาม ชื่อว่าเป็นหนทางเครื่องถึง มจฺจุโน แห่งมัจจุ โหติ ย่อมเป็น คือว่า อุปเนติ ย่อมนำเข้าไป มรณํ สู่ความตาย ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. สมนฺนาคตา ผู้มาตามพร้อมแล้ว สติยา ด้วยสติ อปฺปมตฺตา ชื่อว่าผู้ไม่ประมาทแล้ว (เกนจิ) อันใคร ๆ น สลฺลกฺเขตพฺพา ไม่พึงกำหนดว่า (อปฺปมตฺตสตฺตา) อ. สัตว์ผู้ไม่ประมาทแล้ว ท. น มรนฺติ ย่อมไม่ตาย คือว่า อชรามรา เป็นผู้ไม่แก่และไม่ตาย โหนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ หิ เพราะว่า สตฺโต อ. สัตว์ โกจิ ไร ๆ อชรามโร นาม ชื่อว่าผู้ไม่แก่และไม่ตาย น อตฺถิ ย่อมไม่มี ปน แต่ว่า วฏฺฏํ นาม ชื่อ อ. วัฏฏะ ปมตฺตสฺส สตฺตสฺส ของสัตว์ผู้ประมาทแล้ว (พุทฺธญาเณน) อันพระพุทธญาณ ปริจฺฉินฺนํ กำหนดแล้ว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ปมตฺตา สตฺตา อ. สัตว์ ท. ผู้ประมาทแล้ว ชีวนฺตาปิ แม้เป็นอยู่อยู่ มตาเอว นาม ชื่อว่าตายแล้วนั่นเทียว (อตฺตโน) อปริมุตฺตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ไม่พ้นแล้ว ชาติอาทีหิ ทุกฺเขหิ จากทุกข์ ท. มีชาติเป็นต้น ปน ส่วนว่า อปฺปมตฺตา สตฺตา อ. สัตว์ ท. ผู้ไม่ประมาทแล้ว อปฺปมาทลกฺขณํ ยังลักษณะแห่งความไม่ประมาท วฑฺเฒตฺวา ให้เจริญแล้ว สจฺฉิกตฺวา กระทำให้แจ้งแล้ว มคฺคผลานิ ซึ่งมรรคและ

ผล ท. ขิปฺปํ พลัน น นิพฺพตฺตนฺติ ย่อมไม่บังเกิด ทุติยตติย-
อตฺตภาเวสุ ในอัตภาพที่สองและที่สาม ท. ตสฺมา เพราะเหตุนั้น
เต อปฺปมตฺตสตฺตา อ. สัตว์ผู้ไม่ประมาทแล้ว ท. เหล่านั้น ชีวนฺตาปิ
ยังเป็นอยู่ก็ดี มตาปิ ตายแล้วก็ดี น มียนฺติเอว นาม ชื่อว่า
ย่อมไม่ตายนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่ง
พระคาถาว่า อปฺปมตฺตา น มียนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ส่วนว่า สตฺตา อ. สัตว์ ท.
เย เหล่าใด ปมตฺตา ประมาทแล้ว เต สตฺตา อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น
โหนฺติ ย่อมเป็น (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. มตา ตายแล้ว ชีวิตินฺ-
ทฺริยุปจฺเฉเทน ด้วยการเข้าตัดซึ่งอินทรีย์คือชีวิต อปคตวิญฺญาณา
เป็นผู้มีวิญญาณไปปราศแล้ว ทารุกฺขนฺธทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วย
ลำต้นของต้นไม้ (โหนฺติ) ย่อมเป็น ยถา ฉันใด ตถาเอว
ฉันนั้นนั่นเทียว (อตฺตโน) มตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้
ตายแล้ว ปมาทมรเณน ด้วยความตายคือความประมาท (อิติ) ดังนี้
(คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า เย ปมตฺตา ยถา มตา
อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ เอกจิตฺตํปิ แม้ อ. จิตดวงหนึ่งว่า มยํ อง เรา ท.
ทสฺสาม จักถวาย ทานํ ซึ่งทาน มยํ อ. เรา ท. รกฺขิสฺสาม จัก
รักษา สีลํ ซึ่งศีล มยํ อ. เรา ท. กริสฺสาม จักกระทำ อุโปสถ-
กมฺมํ ซึ่งกรรมคืออุโบสถ อิติ ดังนี้ น อุปฺปชฺชติ ย่อมไม่เกิดขึ้น
เตสํปิ สตฺตานํ แก่สัตว์ ท. แม้เหล่านั้น คหฏฺฐานํ ผู้เป็นคฤหัสถ์

ตาว ก่อน เอกจิตฺตํปิ แม้ อ. จิตดวงหนึ่งว่า มยํ อ. เรา ท. อาจริยุปชฺฌายวตฺตาทีนิ วตฺตานิ ยังวัตร ท. มีวัตรเพื่ออาจารย์และอุปัชฌายะเป็นต้น ปูเรสฺสาม จักให้เต็ม มยํ อ.เรา ท. สมาทิยิสฺสาม จักสมาทาน ธูตงฺคานิ ซึ่งธุดงค์ ท. มยํ อ.เรา ท. ภาวนํ ยังภาวนา วฑฺเฒสฺสาม จักให้เจริญ อิติ ดังนี้ น อุปฺปชฺชติ ย่อมไม่เกิดขึ้น (เตสํ สตฺตานํ) แก่สัตว์ ท. เหล่านั้น ปพฺพชิตานํปิ ผู้แม้เป็นบรรพชิต มตานํ สตฺตานํ (อนุปฺปชฺชนฺตํ เอกจิตฺตํ) วิย ราวกะ อ. จิตดวงหนึ่ง ไม่เกิดขึ้นอยู่ แก่สัตว์ ท. ผู้ตายแล้ว เต ปมตฺตสตฺตา อ. สัตว์ผู้ประมาทแล้ว ท. เหล่านั้น มเตน สตฺเตน กึนานากรณา ว เป็นผู้มีการกระทำต่าง ๆ อะไร จากสัตว์ผู้ตายแล้ว เทียว โหนฺติ ย่อมเป็น เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า เย สตฺตา อ. สัตว์ ท. เหล่าใด ปมตฺตา ประมาทแล้ว (เต สตฺตา) อ. สัตว์ ท. เหล่านั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. มตา ตายแล้ว ยถา ฉันใด (ตถา) ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ชานิตฺวา รู้แล้ว เอตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั่นว่า นิสฺสรณํ อ. การแล่นออกไป วฏฺฏโต จากวัฏฏะ นตฺถิ ย่อมไม่มี ปมตฺตสฺส สตฺตสฺส แก่สัตว์ผู้ประมาทแล้ว (นิสฺสรณํ) อ. การแล่นออกไป (วฏฺฏโต) จากวัฏฏะ อตฺถิ ย่อมมี อปฺปมตฺตสฺส สตฺตสฺส แก่สัตว์ผู้ไม่ประมาทแล้ว อิติ ดังนี้ วิเสสโต โดยความ

แปลกกัน (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถา
ว่า เอตํ วิเสสโต ญตฺวา อิติ ดังนี้ ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า ปน ก็ เก ชนา อ. ชน ท. เหล่าไหน ชานนฺติ ย่อมรู้ เอตํ วิเสสํ ซึ่งความแปลกกันนั่น อิติ ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. (ฐตฺวา) ดำรงอยู่แล้ว อปฺปมาทมฺหิ ในความไม่ประมาท (ชานนฺติ) ย่อมรู้ (เอตํ วิเสสํ) ซึ่งความแปลกกันนั่น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. คือว่า เมธาวิโน อ. บุคคลผู้มีปัญญาชื่อว่าเมธา ท. คือว่า สปฺปญฺญา อ. บุคคลผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา ท. เย เหล่าใด ฐตฺวา ตั้งอยู่แล้ว อปฺปมาเท ในความไม่ประมาท อตฺตโน ของตน อปฺปมาทํ ยัง ความไม่ประมาท วฑฺเฒนฺติ ย่อมให้เจริญ เต ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. เหล่านั้น ชานนฺติ ย่อมรู้ เอตํ วิเสสการณํ ซึ่งเหตุอันแปลก กันนั่น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เต ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. เหล่านั้น ญตฺวา ครั้นรู้แล้ว เอวํ อย่างนี้ ปโมทนฺติ ย่อมบันเทิง ตสฺมึ อตฺตโน อปฺปมาเท ในความไม่ประมาท ของตนนั้น คือว่า ปหํสิต-มุขา เป็นผู้มีหน้าอันยิ้มแย้มแล้ว คือว่า ตุฏฺฐปหฏฺฐา เป็นผู้ยินดี แล้วและร่าเริงทั่วแล้ว (ตสฺมึ อตฺตโน อปฺปมาเท) ในความ

ไม่ประมาท ของตนนั้น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาท แห่งพระคาถาว่า อปฺปมาเท ปโมทนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เต ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท.เหล่านั้น ปโมทนฺตา บันเทิงอยู่ อปฺปมาเท ในความไม่ประมาท เอวํ อย่างนี้ ตํ อปฺปมาทํ ยังความไม่ประมาทนั้น วฑฺฒิตฺวา ให้เจริญแล้ว รตา เป็นผู้ยินดีแล้ว คือว่า อภิรตา เป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว จตุสติปฏฺฐานาทิ-เภเท สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺเม จ ในธรรมอันมีในฝักฝ่ายแห่งปัญญา เป็นเครื่องตรัสรู้ ๓๗ อันต่างด้วยธรรมมีสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้นด้วย นววิเธ โลกุตฺตรธมฺเม จ ในธรรมอันเป็นโลกุตระ อันมีอย่าง ៩ ด้วย โคจรสงฺขาเต อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าธรรมอันเป็นอารมณ์ อริยานํ ของพระอริยเจ้า ท. คือว่า พุทฺธปจฺเจกพุทฺธสาวกานํ ของพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า ท. โหนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า อริยานํ โคจเร รตา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. อปฺปมตฺตา ผู้ไม่ประมาทแล้ว เต เหล่านั้น ฌายิโน ผู้มีความเพ่ง ฌาเนน ด้วยความเพ่ง ทุพฺพิเธนปิ แม้อันมีอย่างสอง อิติ คือ อฏฺฐ-สมาปตฺติสงฺขาเตน อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน จ ด้วยการเข้าไปเพ่งลงซึ่งอารมณ์ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าสมาบัติ ๘ ด้วย วิปสฺสนามคฺค-ผลสงฺขาเตน ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จ ด้วยการเข้าไปเพ่งลงซึ่งลักษณะอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวิปัสสนาและมรรคและผลด้วย (อิติ) ดังนี้

(ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า เต ฌายิโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปวตฺตกายิกเจตสิกวิริยา ผู้มีความเพียรอัน เป็นไปในกายและเป็นไปในจิตอันเป็นไปแล้ว สตตํ ติดต่อ ปฏฺฐาย จำเดิม อภินิกฺขมนโต แต่การออกไปเฉพาะ ยาว เพียงใด อรหตฺตปฺปตฺตา แต่การบรรลุซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สาตติกา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคตา ผู้มาตามพร้อมแล้ว วิริเยน ด้วยความเพียร เอวรูเปน อันมีรูปอย่างนี้ว่า ยํ ตํ ผลํ อ. ผลนั้นใด (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ปตฺตพฺพํ พึงบรรลุ ปุริสตฺถาเมน ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ปุริสวิริเยน ด้วยความเพียรของบุรุษ ปุริสปรกฺกเมน ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ตํ ผลํ อปาปุณิตฺวา วิริยสฺส สณฺฐานํ อ. อันไม่บรรลุ ซึ่งผลนั้น แล้วตั้งไว้ด้วยดี ซึ่ง ความเพียร น ภวิสฺสติ จักไม่มี อิติ ดังนี้ ปรกฺกเมน ชื่อว่า ด้วยความบากบั่น ทฬฺเหน อันมั่น ปวตฺเตน อันเป็นไปแล้ว นิจฺจํ เป็นนิจ อโนสกฺกิตฺวา เพราะไม่ย่อหย่อน อนฺตรา ในระหว่าง (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา อิติ ดังนี้ ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. อันวินิจฉัย เอตฺถ ปเท ในบทนี้ว่า ผุสนฺติ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ผุสนา อ. การถูกต้อง ท. เทฺว ๒ ญาณผุสนา คือ อ. การถูกต้อง คือญาณ วิปากผุสนา คือ อ. การถูกต้องคือวิบาก ฯ มคฺคา

อ. มรรค ท. จตฺตาโร ๔ ตตฺถ ผุสนาสุ ในการถูกต้อง ท. เหล่านั้นหนา ญาณผุสนา นาม ชื่อว่าการถูกต้องคือญาณ ผลานิ อ. ผล ท. จตฺตาริ ๔ วิปากผุสนา นาม ชื่อว่าการถูกต้องคือวิบาก ฯ เตสุ ผุสนเกสุ ในการถูกต้อง ท. เหล่านั้นหนา วิปากผุสนา อ. การถูกต้องคือวิบาก (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า อธิปฺเปตา ทรงพระประสงค์เอาแล้ว อิธ ผุสนฺติ อิติ ปเท ในบทว่า ผุสนฺติ ดังนี้ ฯ ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. ธีรา ผู้เป็นปราชญ์ สจฺฉิ-กโรนฺตา เมื่อกระทำให้แจ้ง นิพฺพนํ ซึ่งพระนิพพาน อริยผเลน ด้วยอริยผล สจฺฉิกโรนฺติ ชื่อว่าย่อมกระทำให้แจ้ง นิพฺพานํ ซึ่งพระนิพพาน วิปากผุสนาย ด้วยการถูกต้องคือวิบาก ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โยคา อ. กิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. จตฺตาโร ๔ เย เหล่าใด มหาชนํ ยังมหาชน โอสีทาเปนฺติ ย่อมให้จมลง วฏฺเฏ ในวัฏฏะ เขมํ อันเป็นแดนเกษม คือว่า นิพฺภยํ อันมีภัยออกแล้ว เตหิ โยเคหิ จากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. เหล่านั้น อนุตฺตรํ ชื่อว่าอันยอดเยี่ยม (นิพฺพานสฺส) เสฏฺจตฺตา เพราะความที่แห่งพระนิพพานเป็นธรรมชาติประเสริฐที่สุด โลกิย-โลกุตฺตรธมฺเมหิ กว่าธรรมอันเป็นโลกิยะและโลกุตระ ท. สพฺเพหิ ทั้งปวง อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โยคกฺเขมํ อนุตฺตรํ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องกุมภโฆสก

๑๒. ๗๒/๘ ตั้งแต่ ราชา อเนกสตานิ สกฏานิ โยชาเปตฺวา เป็นต้นไป.

ราชา อ.พระราชา โยชาเปตฺวา ทรงยังราชบุรุษให้ประกอบแล้ว สกฏานิ ซึ่งเกวียน ท. อเนกสตานิ อันมีร้อยมิใช่หนึ่ง ปหิณิตฺวา ทรงส่งไปแล้ว อาหราเปตฺวา ทรงยังราชบุรุษให้นำมาแล้ว ตํ ธนํ ซึ่งทรัพย์นั้น กาเรตฺวา ทรงยังราชบุรุษให้กระทำแล้ว ราสึ ให้เป็นกอง ราชงฺคเณ ที่เนินของพระราชา ราชคหวาสิโน ชเน ยังชน ท. ผู้มีปกติอยู่ในเมืองราชคฤห์ สนฺนิปาตาเปตฺวา ทรงให้ประชุมกันแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ธนํ อ. ทรัพย์ เอตฺตกํ อันมีประมาณเท่านี้ กสฺสจิ ของใคร ๆ อตฺถิ มีอยู่ อิมสฺมึ นคเร ในพระนครนี้หรือ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ (ธนํ) อ. ทรัพย์ (เอตฺตกํ) อันมีประมาณเท่านี้ (กสฺสจิ) ของใคร ๆ นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิมสฺมึ นคเร) ในพระนครนี้ อิติ ดังนี้ (ราชคหวาสีหิ) อันชน ท. ผู้มีปกติอยู่ในเมืองราชคฤห์ (วุตฺเต) กราบทูลแล้ว (วตฺวา) ตรัสแล้วว่า ปน ก็ (มยา) กาตุํ อ. อันเรากระทำ กึ ซึ่งอะไร อสฺส ปุริสสฺส แก่บุรุษนั้น วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า เทว ข้าแต่สมมติเทพ (ตยา กาตุํ) อ. อันพระองค์ทรงกระทำ สกฺการํ

ซึ่งสักการะ ตสฺส ปุริสสฺส แก่บุรุษนั้น (วฏฺฏติ) ย่อมควร อิติ ดังนี้ (ราชคหวาสีหิ) อันชน ท. ผู้มีปกติอยู่ในเมืองราชคฤห์ วุตฺเต กราบทูลแล้ว ฐเปตฺวา ทรงตั้งไว้แล้ว ตํ กุมฺภโฆสกํ ซึ่งนายกุมภโฆสกนั้น เสฏฺฐิฏฺฐาเน ในตำแหน่งแห่งเศรษฐี สกฺกาเรน ด้วยสักการะ มหนฺเตน อันใหญ่ ทตฺวา พระราชทานแล้ว ธีตรํ ซึ่งธิดา ตสฺสา ปริจาริกาย ของนางพระสนมนั้น ตสฺส กุมฺภโฆสกสฺส แก่นายกุมภโฆสกนั้น คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา สทฺธึ พร้อม เตน กุมภโฆสเกน ด้วยนายกุมภ-โฆสกนั้น วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว อาห กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. ปสฺสถ ขอจงทอดพระเนตรดู อิมํ ปุริสํ ซึ่งบุรุษนี้ ธีติมา นาม ปุริโส อ. บุรุษชื่อว่าผู้มีปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ เอารูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ นตฺถิ ย่อมไม่มี (โส ปุริโส) อ. บุรุษนั้น จตฺตาฬีสโกฏิวิภโว เป็นผู้มีโภคะอันบุคคลพึงเสวยมีโกฏิ ๔๐ เป็นประมาณ โหนฺโตปิ แม้เป็นอยู่ น กโรติ ย่อมไม่กระทำ อุพฺพิลาวิตากรํ วา ซึ่งอาการอันเย่อหยิ่งแล้ว หรือ อสฺมิมานมตฺตํ อาการํ วา หรือว่าซึ่งอาการอันสักว่าความถือตัว นิวาเสตฺวา นุ่งแล้ว ปิโลติกํ ซึ่งผ้าเก่า กปโณ วิย ราวกะ อ. คนกำพร้า กตฺวา กระทำแล้ว ภตึ ซึ่งการรับจ้าง ภตกวีถิยํ ในถนนอันเป็นที่อยู่แห่งนายจ้าง ชีวนฺโต เป็นอยู่อยู่ มยา อันหม่อมฉันญาโต รู้แล้ว อิมินา อุปาเยน โดยอุบายนี้ จ ปน ก็แล (โส ปุริโส) อ. บุรุษนั้น (มยา) อันหม่อมฉัน ชานิตฺวา ครั้นรู้แล้ว

ปกฺโกสาเปตฺวา ยังบุคคลให้ร้องเรียกมาแล้ว สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา ยังบุรุษนั้นให้รับพร้อมแล้ว (อตฺตโน) สธนภาวํ ซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้เป็นไปกับด้วยทรัพย์ อาหราเปตฺวา ยังบุคคลให้นำมาแล้ว ตํ ธนํ ซึ่งทรัพย์นั้น ฐปิโต ตั้งไว้แล้ว เสฏฺฐิฏฺฐาเน ในตำแหน่งแห่งเศรษฐี ธีตาปิ แม้ อ. ธิดา มยา อันหม่อมฉัน ทินฺนา ให้แล้ว อสฺส ปุริสสฺส แก่บุรุษนั้น ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธีติมา ปุริโส อ. บุรุษผู้มีปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ มยา น ทิฏฺฐปุพฺโพ เป็นผู้อันหม่อมฉันไม่เคยเห็นแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ตํ วจนํ ซึ่งพระดำรัสนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร ชีวิตํ อ. ความเป็นอยู่ ชีวนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส แห่งบุคคลผู้เป็นอยู่ เอวํ อย่างนี้ ธมฺมิกชีวิตํ นาม ชื่อว่าเป็นธรรมชาติเป็นอยู่อันประกอบด้วยธรรม (โหติ) ย่อมเป็น ปน ก็ โจริกาทิกมฺมํ อิธ โลเก ปีเฬติ หึงเสติ จเอว อ.กรรมมีกรรมอันเป็นของโจรเป็นต้น ย่อมบีบคั้น ย่อมเบียดเบียน ในโลกนี้ด้วยนั่นเทียว ปรโลเก ตโตนิทานํ สุขํ นาม นตฺถิ จ ชื่อ อ. ความสุข อันมีกรรมนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มี ในโลกเบื้องหน้าด้วย หิ ก็ ปุริสสฺส (อตฺตโน) ธนปาริชุณฺณกาเล ภตึ วา กสึ วา กตฺวา ชีวิตํเอว อ. อันกระทำ ซึ่งการรับจ้างหรือ หรือว่าซึ่งการไถ แล้วเป็นอยู่ แห่งบุรุษ ในกาลแห่งตนเป็นผู้มีความเสื่อมจากทรัพย์นั่นเทียว ธมฺมิกชีวิตํ นาม ชื่อว่าเป็น

ธรรมชาติเป็นอยู่อันประกอบด้วยธรรม (โหติ) ย่อมเป็น หิ ก็ อิสฺสริยา อ. ความเป็นใหญ่ ท. วฑฺฒนฺติเอว ย่อมเจริญนั่นเทียว (ปุคฺคลสฺส) แก่บุคคล เอวรูปสฺส ผู้มีรูปอย่างนี้ วิริยสมฺปนฺนสฺส ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความเพียร สติสมฺปนฺนสฺส ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยสติ ปริสุทฺธกมฺมสฺส ผู้มีกรรมอันหมดจดรอบแล้ว กายวาจาทีหิ ทฺวาเรหิ ด้วยทวาร ท. มีการและวาจาเป็นต้น ปญฺญาย นิสมฺมการิโน ผู้ใคร่-ครวญด้วยปัญญาแล้วจึงกระทำโดยปกติ สญฺญตสฺส ผู้สำรวมแล้ว กายาทีหิ ทฺวาเรหิ ด้วยทวาร ท. มีกายเป็นต้น ชีวนฺตสฺส ผู้เป็นอยู่ อยู่ ธมฺมชีวิตํ เป็นอยู่โดยธรรม จิตสฺส ผู้ตั้งอยู่แล้ว สติอวิปฺปวาเส ในการไม่อยู่ปราศจากสติ อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ยโส อ. ยศ อภิวฑฺฒติ ย่อมเจริญยิ่ง (ปุคฺคลสฺส) แก่บุคคล อุฏฺฐานวโต จ ผู้มีความเพียรเป็นเหตุลุกขึ้นด้วย สตีมโต จ ผู้มีสติด้วย สุจิ-กมฺมสฺส จ ผู้มีการงานอันสะอาดด้วย นิสมฺม-การิโน จ ผู้มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงกระทำด้วย สญฺญตสฺส จ ผู้สำรวมแล้วด้วย ธมฺมชีวิโน จ ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติด้วย อปฺปมตฺตสฺส จ ผู้ไม่ประมาทแล้วด้วย อติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุฏฺฐานวิริยวนฺตสฺส ผู้มีความเพียรอันเป็นเหตุลุกขึ้น (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา

(ปทสฺส) แห่งบทว่า อุฏฺฐานวโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สติสมฺปนฺนสฺส ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยสติ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สตีมโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคตสฺส ผู้มาตามพร้อมแล้ว กายกมฺมาทีหิ กมฺเมหิ ด้วยกรรม ท. มีกายกรรมเป็นต้น นิทฺโทเสหิ อันมีโทษออกแล้ว คือว่า นิรปราเธหิ อันไม่มีความผิด (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุจิกมฺมสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิสาเมตฺวา พิจารณาแล้ว คือว่า อุปธาเรตฺวา ใคร่ครวญแล้ว เอวํ อย่างนี้ว่า เจ หากว่า เอวํ ผลํ อ. ผลอย่างนี้ ภวิสฺสติ จักมีไซร้ อหํ อ. เรา กริสฺสามิ จักกระทำ เอวํ อย่างนี้ อิติ วา ดังนี้หรือ วา หรือว่า กมฺเม ครั้นเมื่อกรรม อิมสฺมึ นี้ (มยา) อันเรา กเต กระทำแล้ว เอวํ อย่างนี้ อิทํ นาม ผลํ อ. ผลชื่อนี้ ภวิสฺสติ จักมี อิติ ดังนี้ กโรนฺตสฺส กระทำอยู่ สพฺพกมฺมานิ ซึ่งการงานทั้งปวง ท. นิทานํ สลฺลกฺเขตฺวา โรคติกิจฺฉนํ (กโรนฺโต เวชฺโช) วิย ราวกะ อ. หมอ กำหนดแล้ว ซึ่งเหตุเป็นแดนมอบให้ซึ่งผล กระทำอยู่ ซึ่งการเยียวยาซึ่งโรค (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า นิสมฺม-การิโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถว่า สญฺญตสฺส ผู้สำรวมแล้ว คือว่า นิจฺฉิทฺทสฺส ผู้ไม่มีช่อง กายาทีหิ ทฺวาเรหิ ด้วยทวาร ท. มีกายเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สญฺญตสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาคาริกสฺส ผู้อยู่ครองซึ่งเรือน ตุลา-กูฏาทีนิ ทุจฺจริตานิ วชฺเชตฺวา กสิโครกฺขทีหิ กมฺเมหิ (ชีวิตํ กปฺเปนฺตสฺส) ผู้เว้นแล้ว ซึ่งการทุจริต ท. มีการโกงด้วยตราชั่งเป็นต้น สำเร็จอยู่ ซึ่งชีวิต ด้วยกรรม ท. มีการไถและการรักษาซึ่งโคเป็นต้น อนาคาริกสฺส ผู้อยู่ครองซึ่งเรือนหามิได้ เวชฺชกมฺมทูตกมฺมาทีนิ กมฺมานิ วชฺเชตฺวา ธมฺเมน สเมน ภิกฺขาจริยาชีวิตํ กปฺเปนฺตสฺส ผู้เว้นแล้ว ซึ่งกรรม ท. มีเวชกรรมและทูตกรรมเป็นต้น สำเร็จอยู่ ซึ่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา โดยธรรม คือว่าโดยสม่ำเสมอ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ธมฺมชีวิโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อวิปฺปวุตฺถสติโน ผู้มีสติอันไม่อยู่ปราศแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมตฺตสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ยโส อ. ยศ อิสฺสริยโภคสมฺมาน-สงฺขาโต จเอว อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเป็นใหญ่และโภคะและความนับถือด้วยนั่นเทียว กิตฺติวณฺณภณนสงฺขาโต จ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าเกียรติ และการกล่าวซึ่งคุณอันบุคคลพึงพรรณนาด้วย วฑฺฒติ ย่อมเจริญ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ยโสภิวฑฺฒติ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระจูฬปันถกเถระ

๑๓. ๗๔/๙ ตั้งแต่ อถ นํ สตฺถา กหํ ปน ตฺวํ จูฬปนฺถก เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ.พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า จูฬปนฺถก ดูก่อนจูฬปันถก ปน ก็ ตฺวํ อ. เธอ คจฺฉสิ จะไป กหํ ฐาเน ณ ที่ไหน อิมาย เวลาย ในเวลานี้ อิติ ดังนี้ นํ จูฬปนิถกํ กะภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนั้น ฯ (จูฬปนฺถโก) อ. ภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาตา อ. ภิกษุผู้เป็นพี่ชาย นิกฺกฑฺฒติ ย่อมฉุดคร่าออก มํ ซึ่งข้าพระองค์ เตน การเณน เพราะเหตุนั้น อหํ อ. ข้าพระองค์ คจฺฉามิ จะไป วิพฺภมิตุํ เพื่ออันสึก อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (วตฺวา) ตรัสแล้วว่า จูฬปนฺถก ดูก่อนจูฬปันถก ปพฺพชฺชา นาม ชื่อ อ. การบรรพชา ตว แห่งเธอ (โหติ) ย่อมมี สนฺติเก ในสำนัก มม ของเรา ตฺวํ อ. เธอ ภาตรา นิกฺกฑฺฒิโตปิ ผู้แม้อันภิกษุผู้เป็นพี่ชายฉุดคร่าออกแล้ว น อาคจฺฉิ ไม่มาแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก มม ของเรา กสฺมา เพราะเหตุอะไร ตฺวํ อ. เธอ เอหิ จงมาเถิด กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เต ของเธอ คิหิภาเวน ด้วยความเป็นแห่งคฤหัสถ์ ตฺวํ อ. เธอ ภวิสฺสสิ จักมี สนฺติเก ในสำนัก มม ของเรา อิติ ดังนี้ ปรามสิตฺวา ทรง

ลูบคลำแล้ว ตํา จูฬปนฺถกํ ซึ่งภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนั้น สิรสิ ที่ศีรษะ ปาณินา ด้วยฝ่าพระหัตถ์ จกฺกงฺกิตตเลน อันมีพื้นอันวิจิตด้วยจักร อาทาย ทรงพาเอาแล้ว คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว นิสีทาเปตฺวา ทรงยังภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกให้นั่งแล้ว คนฺธกุฏิปมุเข ที่หน้ามุขของพระคันธกุฎี ทตฺวา ทรงประทานแล้ว ปิโลติกํ ซึ่งผ้าเก่า ปริสุทฺธํ อันหมดจดรอบแล้ว อภิสงฺขตํ อันพระองค์ทรงตกแต่งแล้ว อิทฺธิยา ด้วยพระฤทธิ์ (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า จูฬปนฺถก ดูก่อนจูฬ-ปันถก ตฺวํ อ. เธอ ปุรตฺถาภิมุโข จงเป็นผู้มีหน้าเฉพาะต่อทิศในเบื้องหน้า หุตฺวา เป็น ปริมชฺชนฺโต ลูบคลำอยู่ ปิโลติกํ ซึ่งผ้าเก่า อิมํ นี้ (ปริกมฺเมน) ด้วยบริกรรมว่า รโชหรณํ รโช-หรณํ อิติ ดังนี้ โหหิ จงมี อิธเอว ฐาเน ในที่นี้นั่นเทียว อิติ ดังนี้ กาเล ครั้นเมื่อกาล (ปุคฺคเลน) อันบุคคล อาโรจิเต กราบทูลแล้ว ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว เคหํ สู่เรือน ชีวกสฺส ของหมอชีวก นิสีทิ ประทับนั่งแล้ว ปญฺญตฺตาสเน เหนืออาสนะอันหมอชีวกปูลาดแล้ว ฯ

จูฬปนฺถโกปิ แม้ อ. ภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ สุริยํ ซึ่งพระอาทิตย์ ปริมชฺชนฺโต นิสีทิ นั่งลูบคลำอยู่แล้ว ตํ ปิโลติกํ ซึ่งผ้าเก่านั้น (ปริกมฺเมน) ด้วยบริกรรมว่า รโชหรณํ รโชหรณํ อิติ ดังนี้ ฯ ตสฺส จูฬปนฺถกสฺส เมื่อภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนั้น ปริมชฺชนฺตสฺส ลูบคลำอยู่ ปิโลติกขณฺฑํ ซึ่งท่อนแห่งผ้าเก่า ตํ ผืนนั้น (ปิโลติกขณฺฑํ) อ. ท่อนแห่งผ้าเก่า กิลิฏฺฐํ เป็นของ

เศร้าหมองแล้ว อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ ตโต ลำดับนั้น (จูฬปนฺถโก) อ. ภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก จินฺเตสิ คิดแล้วว่า ปิโลติกขณฺฑํ อ. ท่อนแห่งผ้าเก่า อิทํ นี้ ปริสุทฺธํ เป็นของหมดจดแล้ว อติวิย เกินเปรียบ (โหติ) ย่อมเป็น ปน แต่ว่า (ปิโลติกขณฺฑํ) อ. ท่อนแห่งผ้าเก่า นิสฺสาย อาศัยแล้ว อตฺตภาวํ ซึ่งอัตภาพ อิมํ นี้ ชหิตฺวา ละแล้ว ปุริมปกตึ ซึ่งปกติอันมีในก่อน กิลิฏฺฐํ เป็นผ้าเศร้าหมองแล้ว เอวํ อย่างนี้ ชาตํ เกิดแล้ว สงฺขารา อ. สังขาร ท. อนิจฺจา จต ไม่เที่ยงหนอ อิติ ดังนี้ ปฏฺฐเปนฺโต เริ่มตั้งอยู่ ขยวยํ ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป วิปสฺสนํ ยังวิปัสสนา วฑฺเฒสิ ให้เจริญแล้ว ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา ญตฺวา ทรงทราบแล้วว่า จิตฺตํ อ. จิต จูฬปนฺถกสฺส ของภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก อารุฬฺหํ ขึ้นแล้ว วิปสฺสนํ สู่วิปัสสนา อิติ ดังนี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า จูฬฺปนฺถก ดูก่อนจูฬปันถก ตฺวํ อ. เธอ มา กริ อย่ากระทำแล้ว สญฺญํ ซึ่งความหมายรู้ว่า เอตํ ปิโลติขณฺฑํเอว อ. ท่อนแห่งผ้าเก่านี้นั่นเทียว สงฺกิลิฏฺฐํ เป็นผ้าเศร้าหมองแล้ว รชรญฺชิตํ เป็นผ้าอันธุลีย้อมแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ปน ก็ ราครชาทโย รชา อ. ธุลี ท. มีธุลีคือราคะเป็นต้น อตฺถิ มีอยู่ อพฺภนฺตเร ในภายใน เต ของเธอ ตุํ อ. เธอ หราหิ จงนำไป เต ราคชาทโย รเช ซึ่งธุลี ท. มีธุลีคือราคะเป็นต้น เหล่านั้น อิติ ดังนี้ วิสฺชฺเชตฺวา ทรงเปล่งแล้ว โอภาสํ ซึ่งพระรัศมี ปญฺญายมานรูโป เป็นผู้มีพระรูป

อันปรากฏอยู่ ปุรโต นิสินฺโน วิย ราวกะว่าประทับนั่งแล้ว ข้างหน้า หุตฺวา เป็น อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ราโค อ. ราคะ (มยา) อันเรา (วุจฺจติ) ย่อมเรียก รโช ว่าธุลี จ ปน ก็แต่ว่า (ราโค) อ. ราคะ (มยา) อันเรา น วุจฺจติ ย่อมไม่เรียก เรณุ ว่าละออง เอตํ รโช อิติ วจนํ อ. คำว่า ธุลี ดังนี้นั่น อธิวจนํ เป็นชื่อ ราคสฺส ของราคะ (โหติ) ย่อมเป็น ภิกฺขโว อ. ภิกษุ ท. เต เหล่านั้น วิปฺปชหิตฺวา ละขาดแล้ว รชํ ซึ่งธุลี เอตํ นั่น วิหรนฺติ ย่อมอยู่ สาสเน ในพระศาสนา วิคตรชสฺส พุทฺธสฺส ของพระ-พุทธเจ้า ผู้มีธุลีคือราคะไปปราศแล้ว ฯ โทโส อ. โทสะ (มยา) อันเรา (วุจฺจติ) ย่อมเรียก รโช ว่าธุลี จ ปน ก็แต่ว่า (โทโส) อ. โทสะ (มยา) อันเรา น วุจฺจติ ย่อมไม่เรียก เรณุ ว่าละออง เอตํ รโช อิติ วจนํ อ. คำว่า ธุลี ดังนี้นั่น อธิวจนํ เป็นชื่อ โทสสฺส ของโทสะ (โหติ) ย่อมเป็น ภิกฺขโว อ. ภิกฺษุ ท. เต เหล่านั้น วิปฺปชหิตฺวา ละขาดแล้ว เอตํ รชํ ซึ่งธุลีคือโทสะนั่น วิหรนฺติ ย่อมอยู่ สาสเน

ในพระศาสนา วิคตรชสฺส พุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้า ผู้มีธุลีคือโทสะไปปราศแล้ว ฯ โมโห อ. โมหะ (มยา) อันเรา (วุจฺจติ) ย่อมเรียก รโช ว่าธุลี จ ปน ก็แต่ว่า (โมโห) อ. โมหะ (มยา) อันเรา น วุจฺจติ ย่อมไม่เรียก เรณุ ว่าละออง เอตํ รโช อิติ วจนํ อ. คำว่า ธุลี ดังนี้นั่น อธิวจนํ เป็นชื่อ โมหสฺส ของโมหะ (โหติ) ย่อมเป็น ภิกฺขโว อ.ภิกษุ ท. เต เหล่านั้น วิปฺปชหิตฺวา ละขาดแล้ว เอตํ รชํ ซึ่งธุลีคือโมหะนั่น วิหรนฺติ ย่อมอยู่ สาสเน ในพระศาสนา วิคตรชสฺส พุทฺธสฺส ของพระ-พุทธเจ้า ผู้มีธุลีคือโมหะไปปราศแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

๑๔. ๘๗/๘ ตั้งแต่ สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา เอวํ ภิกฺขเว เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา อาหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อิมํ อตีตํ อตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้วนี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. จูฬปนฺถโก อ. ภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก ทนฺโธ ว เป็นคนเขลาเทียว อโหสิ ได้เป็นแล้ว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน เอวํ อย่างนี้ ตถาปิ แม้ในกาลนั้น อหํ อ.เรา อวสฺสโย เป็น

ผู้เป็นที่พำนัก อสฺส จูฬปนฺถกสฺส ของภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนั้น หุตฺวา เป็น ตํ จูฬปนฺถกํ ยังภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนี้ ปติฏฺฐาเปสึ ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โลกิยกุฏุมฺเพ ในขุมทรัพย์อันเป็นโลกิยะ อิติ ดังนี้ กถาย ครั้นเมื่อถ้อยคำว่า อโห โอ สตฺถา อ. พระศาสดา อวสฺสโย ทรงเป็นผู้เป็นที่พำนัก จูฬปนฺถกสฺส ของภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก ชาโต เกิดแล้ว อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐิตาย ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ปุเนก-ทิวสํ ในวันหนึ่งอีก กเถตฺวา ตรัสแล้ว อตีตวตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้ว จูฬกเสฏฺฐิชาตเก ในชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยเศรษฐีชื่อว่าจูฬกะ วตฺวา ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถาว่า

เมธาวี อ. บุคคลผู้มีปัญญา วิจกฺขโณ ผู้เห็นแจ้ง
อตฺตานํ ยังตน สมุฏฺฐาเปติ ย่อมให้ตั้งขึ้นพร้อม
ปาภเตน ด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุน อปฺปเกนปิ
แม้อันน้อย (ปุคฺคโล) อิว ราวะ อ. บุคคล
สนฺธมํ ก่ออยู่ อคฺคึ ซึ่งไฟ อณุํ อันน้อย
(มหนฺตํ อคฺคึ) ยังไฟกองใหญ่ (สมุฏฺฐาเปนฺโต)
ให้ตั้งขึ้นอยู่ อิติ ดังนี้

วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ. เรา อวสฺสโย เป็นผู้เป็นที่พำนัก อิมสฺส จูฬปนฺถกสฺส ของภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนี้ ชาโต เป็นผู้เกิดแล้ว (อมฺหิ) ย่อมเป็น อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว น หามิได้ อหํ อ. เรา อวสฺสโย เป็นผู้เป็นที่พำนัก (อิมสฺส จูฬปนฺถกสฺส) ของภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนี้ อโหสึเอว ได้

เป็นแล้วนั่นเทียว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน ปน อนึ่ง อหํ อ. เรา อกาสึ ได้กระทำแล้ว อิมํ จูฬปนฺถกํ ซึ่งภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนี้ สามิกํ ให้เป็นเจ้าของ โลกิยกุฏฺมฺพสฺส แห่งขุมทรัพย์อันเป็นโลกิยะ ปุพฺเพ ในกาลก่อน อหํ อ.เรา (อากาสึ) ได้กระทำแล้ว (อิมํ จูฬปนฺถกํ) ซึ่งภิกษุชื่อว่าจูฬปันถกนี้ (สามิกํ) ให้เป็นเจ้าของ โลกุตฺตรากุฏฺมฺพสฺส แห่งขุมทรัพย์อันเป็นโลกุตระ อิทานิ ในกาลนี้ อิติ ดังนี้ ชาตกํ ทรงยังชาดก สโมธาเนสิ ให้ตั้งลงพร้อมแล้ว (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า จูฬกมฺเตวาสิโก อ. อันเตวาสิกของเศรษฐีชื่อว่าจูฬกะ ตทาปิ แม้ในกาลนั้น จูฬปนฺถโก เป็นภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก อโหสิ ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ ปน ส่วนว่า จูฬเสฏฺฐิ อ. เศรษฐีชื่อว่าจูฬกะ ปณฺฑิโต ผู้ฉลาด พฺยตฺโต ผู้เฉียบแหลม นกฺขตฺตโกวิโท ผู้ฉลาดในนักษัตร (ตทา) ในกาลนั้น อหํเอว เป็นเรานั่นเทียว (อโหสิ) ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

ปุเนกทิวสํ ในวันหนึ่งอีก ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. กถํ ยังถ้อยคำว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ ท. จูฬปนฺถโก อ. ภิกษุชื่อว่าจูฬปันถก อสกฺโกนฺโตปิ แม้ไม่อาจอยู่ คเหตุํ เพื่ออันเรียนเอา คาถํ ซึ่งคาถา จตุปฺปทํ อันมีบาท ๔ จตูหิ มาเสหิ โดยเดือน ท. ๔ อโนสฺสชฺชิตฺวา ไม่สละลงแล้ว วิริยํ ซึ่งความเพียร ปติฏฺฐิโต ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อรหตฺเต ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ สามิโก เป็นผู้เป็นเจ้าของ โลกุตฺตรธมฺมกุฏฺมฺพสฺส แห่งขุมทรัพย์คือธรรมอันเป็นโลกุตระ ชาโต

เกิดแล้ว อิทานิ ในกาลนี้ อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐาเปสุํ ให้ตั้งขึ้น
พร้อมแล้ว ธมฺมสภายํ ในธรรมสภา ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถาย ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ (อมฺห) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ภิกฺขุ อ. ภิกษุ อารทฺธวิริโย ผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว สาสเน ในศาสนา มม ของเรา สามิโก เป็นผู้เป็นเจ้าของ โลกุตฺตรธมฺมสฺส แห่งธรรมอันเป็นโลกุตระ โหติเอว ย่อมเป็นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

โอโฆ อ. ห้วงน้ำ น อภิกีรติ ย่อมท่วมทับ
ไม่ได้ ยํ ทีปํ ซึ่งเกาะใด เมธาวี อ. บุคคล
ผู้มีปัญญา กยิราถ พึงกระทำ (ตํ) ทีปํ ซึ่ง
เกาะนั้น อุฏฺฐาเนน จ ด้วยความหมั่นด้วย
อปฺปมาเทน จ ด้วยความไม่ประมาทด้วย สญฺญ-
เมน จ ด้วยความสำรวมด้วย ทเมน จ ด้วย
การฝึกด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล สมนฺนาคโต

ผู้มาตามพร้อมแล้ว ธมฺโมชปญฺญาย ด้วยปัญญาอันมีโอชะเกิดแต่ธรรม เมธาวี ชื่อว่าผู้มีปัญญา กยิราถ พึงกระทำ คือว่า กเรยฺย ควรกระทำ คือว่า สกฺกุเณยฺย พึงอาจ กาตุํ เพื่ออันกระทำ อรหตฺตผลทีปํ ซึ่งเกาะคือพระอรหัตผล อตฺตโน ปติฏฺฐานภูตํ อันเป็นที่ตั้งเฉพาะของตนเป็นแล้ว สํสารสาคเร ในสาครคือสงสาร อติคมฺภีเร อันลึกยิ่ง อติทุลฺลภปติฏฺฐตาย โดยความเป็นแห่งที่เป็นที่ตั้งเฉพาะอันสัตว์ได้โดยยากยิ่ง อิมสฺมึ นี้ ธมฺเมหิ ด้วยธรรม ท. จตูหิ ๔ การณภูเตหิ อันเป็นเหตุเป็นแล้ว อิเมหิ เหล่านี้ อิติ คือ วิริยสงฺขาเตน อุฏฺฐาเนน จ ด้วยความหมั่น อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าควาเพียรด้วย สติยา อวิปฺปวาสสงฺขาเตน อปฺปมาเทน จ ด้วยความไม่ประมาท อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความไม่อยู่ปราศจากสติด้วย จตุปาริสุทฺธิสีลสงฺขาเตน สญฺญเมน จ ด้วยความสำรวม อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าศีลคือความบริสุทธิ์ ๔ ด้วย อินฺทฺริยทมเนน จ ด้วยการฝึกซึ่งอินทรีย์ด้วย อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ทีปํ กยิราถ อิติ ดังนี้ ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า (เมธาวี) อ. บุคคลผู้มีปัญญา (กยิราถ) พึงกระทำ กีทิสํ ทีปํ ซึ่งเกาะอันเช่นไร (อิติ) ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า โอโฆ อ. ห้วงน้ำ น อภิกีรติ ย่อมท่วมทับไม่ได้ ยํ ทีปํ ซึ่งเกาะใด (เมธาวี) อ. บุคคลผู้มีปัญญา (กยิราถ) พึงกระทำ (ตํ ทีปํ) ซึ่งเกาะนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า กิเลโสโฆ อ. ห้วงน้ำคือกิเลส จตุพฺพิโธปิ แม้อันมีอย่าง ๔ น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ อภิกีริตุํ เพื่ออันท่วมทับ คือว่า วิทฺธํเสตุํ เพื่ออันกำจัด ยํ ทีปํ ซึ่งเกาะใด (เมธาวี) อ. บุคคลผู้มีปัญญา (กยิราถ) พึงกระทำ (ตํ ทีปํ) ซึ่งเกาะนั้น หิ แท้จริง อรหตฺตํ อ. ความเป็นแห่งพระอรหันต์ โอเฆน อันห้วงน้ำคือกิเลส น สกฺกา ไม่อาจ วิกีริตุํ เพื่ออันท่วมทับ อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ยํ โอโฆ นาภิกีรติ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพาลนักษัตร

๑๕. ๘๙/๒๐ ตั้งแต่ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา พาลานํ เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว กถํ ซึ่งถ้อยคำ เตสํ อริยสาวกานํ ของพระอริยสาวก ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า กิริยา อ. กิริยา พาลานํ ชนานํ ของชน ท. ผู้เป็นพาล ทุมฺเมธานํ ผู้มีปัญญาชั่ว เอวรูปา เป็นกิริยามีรูปอย่างนี้ โหติ ย่อมเป็น ปน ส่วนว่า เมธาวิโน ชนา อ. ชน ท. ผู้มีปัญญา รกฺขิตฺวา รักษาแล้ว อปฺปมาทํ ซึ่งความไม่ประมาท ธนสารํ (รกฺขนฺโต ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล รักษาอยู่ ซึ่งทรัพย์อันเป็นสาระ ปาปุณนฺติ ย่อมบรรลุ อมตมหานิพฺพานสมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติคืออมต-มหานิพพาน อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ชนา อ. ชน ท. พาลา ผู้เขลา ทุมฺเมธิโน
ผู้มีปัญญาชั่ว อนุยุญฺชนฺติ ย่อมตามประกอบ
ปมาทํ ซึ่งความประมาท จ ส่วนว่า เมธาวี
อ. บุคคลผู้มีปัญญา รกฺขติ ย่อมรักษา อปฺปมาทํ
ซึ่งความไม่ประมาท (ปุคฺคโล) อิว ราวกะ
อ. บุคคล (รกฺขนฺโต) รักษาอยู่ ธนํ ซึ่งทรัพย์
เสฏฺฐํ อันประเสริฐที่สุด ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา

อนุยุญฺเชถ จงอย่าตามประกอบ ปมาทํ ซึ่งความ
ประมาท มา (อนุยุญฺเชถ) จงอย่าตามประกอบ
กามรติสนฺถวํ ซึ่งความเชยชิดด้วยอำนาจแห่งความ
ยินดีในกาม หิ เพราะว่า (ปุคฺคโล) อ.บุคคล
อปฺปมตฺโต ผู้ไม่ประมาทแล้ว ฌายนฺโต เพ่งอยู่
ปปฺโปติ ย่อมบรรลุ สุขํ ซึ่งความสุข วิปุลํ อัน
ไพบูลย์ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคตา ผู้มาตามพร้อมแล้ว พาลฺเยน ด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นพาล คือว่า อชานนฺตา ผู้ไม่รู้อยู่ อิธโลกปรโลตฺถํ ซึ่งประโยชน์ในโลกนี้และโลกในเบื้องหน้า (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า พาลา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิปฺปญฺญา ผู้มีปัญญาอันออกแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุมฺเมธิโน อิติ ดังนี้ ฯ เต พาลชนา อ. ชนผู้เป็นพาล ท. เหล่านั้น อปสฺสนฺตา เมื่อไม่เห็น อาทีนวํ ซึ่งโทษ ปมาเท ในความประมาท อนุยุญฺชนฺติ ชื่อว่า ย่อมตามประกอบ ปมาทํ ซึ่งความประมาท คือว่า กาลํ ยังกาล วีตินาเมนฺติ ย่อมให้น้อมล่วงไปวิเศษ ปมาเทน ด้วยความประมาท ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถว่า ปน ส่วนว่า ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต สมนฺนาคโต ผู้มาตามพร้อมแล้ว ธมฺโมชปญฺญาย ด้วยปัญญาอันมีโอชะเกิดแต่ธรรม รกฺขติ ย่อมรักษา อปฺปมาทํ ซึ่งความไม่ประมาท

(ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล (รกฺขนฺโต) รักษาอยู่ สตฺต-รตนธนํ ซึ่งทรัพย์คือรัตนะ ๗ เสฏฺฐํ อันประเสริฐที่สุด คือว่า อุตฺตมํ อันสูงสุด กุลวํสานุคตํ อันไปตามแล้วซึ่งวงศ์แห่งตระกูล (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เมธาวี อิติ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ เหมือนอย่างว่า (ชนา) อ. ชน ท. ปสฺสนฺตา เมื่อเห็น อานิสํสํ ซึ่งอานิสงส์ ธเน ในทรัพย์ ว่า มยํ อ. เรา ท. นิสฺสาย อาศัยแล้ว ธนํ ซึ่งทรัพย์ อุตฺตมํ อันสูงสุด ปาปุณิสฺสาม จักถึง กามคุณสมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติคือกามคุณ ปรโลกคมนมคฺคํ ยังหนทางอันเป็นที่ไปสู่โลกในเบื้องหน้า โสเธสฺสาม จักให้หมดจด อิติ ดังนี้ รกฺขนฺติ ชื่อว่าย่อมรักษา ตํ ธนํ ซึ่งทรัพย์นั้น ยถา ฉันใด ปณฺฑิโตปิ แม้ อ. บัณฑิต ปสฺสนฺโต เมื่อเห็น อานิสํสํ ซึ่งอานิสงส์ อปฺปมาเท ในความไม่ประมาทว่า อปฺปมตฺโต ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้ไม่ประมาทแล้ว ปฏิลภติ ย่อมได้เฉพาะ ปฐมชฺฌานาทีนิ ฌานานิ ซึ่งฌาน ท. มีฌานที่หนึ่งเป็นต้น ปาปุณาติ ย่อมบรรลุ มคฺคผลาทีนิ คุณชาตานิ ซึ่งคุณชาติ ท. มีมรรคและผลเป็นต้น ติสฺโส วิชฺชา ยังวิชชา ท. ๓ ฉ อภิญฺญา ยังอภิญญา ท. ๖ สมฺปาเทติ ย่อมให้ถึงพร้อม อิติ ดังนี้ รกฺขติ ชื่อว่าย่อมรักษา อปฺปมาทํ ซึ่งความไม่ประมาท (ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล (รกฺขนฺโต) รักษาอยู่ ธนํ ซึ่งทรัพย์ เสฏฺฐํ อันประเสริฐที่สุด เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ตุมฺเห อ. ท่าน ท.

มา อนุยุญฺเชถ จงอย่าตามประกอบ ปมาทํ ซึ่งความประมาท คือ ว่า มา กาลํ วีตินามยิตฺถ อย่ายังกาลให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว ปมาเทน ด้วยความประมาท (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มา ปมาทํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา อนุยุญฺเชถ จงอย่าตามประกอบ คือว่า มา จินฺตยิตฺถ อย่าคิดแล้ว คือว่า มา ปฏิลภิตฺถ อย่าได้เฉพาะแล้ว ตณฺหาสนฺถวํปิ แม้ซึ่งความเชยชิดด้วยอำนาจแห่งตัณหา รติสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความยินดี วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ ในวัตถุกามและกิเลสกาม ท. (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า มา กามรติสนฺถวํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เพราะว่า ปุคฺคโล อ. บุคคล อปฺปมตฺโต ชื่อว่าผู้ไม่ประมาทแล้ว (อตฺตโนป อุปฏฺฐิตสติตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว ฌายนฺโต เพ่งอยู่ ปาปุณาติ ย่อมบรรลุ นิพฺพานสุขํ ซึ่งความสุขคือพระนิพพาน วิปุลํ อันไพบูลย์ คือว่า โอฬารํ อันโอฬาร อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมตฺโต หิ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องพระมหากัสสปเถระ

๑๖. ๙๑/๘ ตั้งแต่ เอกสฺมึ หิ ทิวเส เถโร ปิปฺผลิคุหายํ เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เอกสฺมึ ทิวเส ในวันหนึ่ง เถโร อ. พระเถระ วิหรนฺโต อยู่ ปิปฺผลิคุหายํ ในถ้ำอันประกอบด้วยไม้เลียบ จริตฺวา เที่ยวไปแล้ว ราชคเห ในเมืองราชคฤห์ ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ผู้ก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต ปจฺฉาภตฺตํ ในกาลภายหลังแต่กาลแห่งภัต อาโลกํ ยังแสงสว่าง วฑฺเฒตฺวา ให้เจริญแล้ว โอโลเกนฺโต นิสีทิ นั่งแลดูอยู่แล้ว สตฺเต ซึ่งสัตว์ ท. ปมตฺเต จ ผู้ประมาทแล้วด้วย อปฺปมตฺเต จ ผู้ไม่ประมาทแล้วด้วย จวนเก ผู้เคลื่อน อุปฺปชฺชนเก ผู้เกิดขึ้น อุทกปจวิปพฺพตาทีสุ ฐาเนสุ ในที่ ท. มีน้ำและแผ่นดินและภูเขาเป็นต้น จกฺขุนา ด้วยจักษุ ทิพฺเพน อันเป็นทิพย์ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา เชตวเน นิสินฺนโก ว ผู้ประทับนั่งแล้วในพระเชตวันเทียว (จินฺเตตฺวา) ทรงพระดำริแล้วว่า กสฺสโป อ. ภิกษุชื่อกัสสปะ ปุตฺโต ผู้เป็นบุตร มม ของเรา วิหรติ ย่อมอยู่ วิหาเรน ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ เกน นุ โข อะไรหนอแล อชฺช ในวันนี้ อิติ ดังนี้ อุปธาเรนฺโต ทรงใคร่ครวญอยู่ จกฺขุนา ด้วยพระจักษุ ทิพฺเพน อันเป็นทิพย์ ญตฺวา ทรงทราบแล้วว่า

(กสฺสโป) อ. ภิกษุชื่อว่ากัสสปะ (ปุตฺโต) ผู้เป็นบุตร (มม) ของเรา โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ จุตูปปาตํ ซึ่งการจุติและการอุบัติ สตฺตานํ แห่งสัตว์ ท. วิหรติ อยู่ อิติ ดังนี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า จุตูปปาโต นาม ชื่อ อ. การจุติและการอุบัติ สตฺตานํ แห่งสัตว์ ท. พุทฺธญาเณนอปิ แม้อันพระญาณของพระพุทธเจ้า อปริจฺฉินฺโน กำหนดไม่ได้แล้ว (เกนจิ) อันใคร ๆ น สกฺกา ไม่อาจ กาตุํ เพื่ออันกระทำ ปริจฺเฉทํ ซึ่งอันกำหนด มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา มาตาปิตโร อชานาเปตฺวา จวนกสตฺตานํ ซึ่งสัตว์ ผู้ถือเอาซึ่งปฏิสนธิ ในท้องของมารดา แล้วไม่ยังมารดาและบิดา ท. ให้รู้แล้วเคลื่อน ท. ชานิตุํ อ.อันรู้ เต สตฺเต ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านั้น อวิสโย เป็นอาการมิใช่วิสัย ตว ของเธอ (โหติ) ย่อมเป็น วิสโย อ. วิสัย ตว ของเธอ อปฺปมตฺตโก เป็นสภาพมีประมาณน้อย (โหติ) ย่อมเป็น ปน ส่วนว่า ชานิตุํ อ. อันรู้ ปสฺสิตุํ อ. อันเห็น (สตฺเต) ซึ่งสัตว์ ท. จวนฺเต จ ผู้เคลื่อนอยู่ด้วย อุปฺปชฺชนฺเต จ ผู้เกิดขึ้นอยู่ด้วย สพฺพโส โดยประการทั้งปวง วิสโย เป็นวิสัย พุทฺธานํเอว ของพระพุทธเจ้า ท. นั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ผริตฺวา ทรงแผ่ไปแล้ว โอภาสํ ซึ่งพระรัศมี สมฺมุเข นิสินฺโน วิย เป็นผู้เพียงดังว่าประทับนั่งแล้วในที่มีหน้าพร้อม หุตฺวา เป็น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต นุทติ ย่อมบรรเทา ปมาทํ
ซึ่งความประมาท อปฺปมาเทน ด้วยความไม่

ประมาท ยทา ในกาลใด (โส ปณฺฑิโต)
อ. บัณฑิตนั้น อารุยฺห ขึ้นแล้ว ปญฺญาปาสาทํ
สู่ปัญญาเพียงดังว่าปราสาท อโสโก ผู้ไม่เศร้าโศก
(อเวกฺขติ) ย่อมพิจารณาเห็น ปชํ ซึ่งหมู่สัตว์
โสกินึ ผู้เศร้าโศก (ตทา) ในกาลนั้น ธีโร
อ. ปราชญ์ อเวกฺขติ ย่อมพิจารณาเห็น พาเล
ชเน ซึ่งขน ท. ผู้เป็นพาล ปพฺพตฏฺโฐ ปุคฺคโล อิว
ราวกะ อ. บุคคลผู้ยืนอยู่บนภูเขา (อเวกฺขนฺโต)
พิจารณาเห็นอยู่ ภุมฺมฏฺเฐ ชเน ซึ่งชน ท. ผู้
ยืนอยู่บนภาคพื้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นโวทกํ อ. น้ำอันใหม่ ปวิสนฺตํ อันไหลเข้าไปอยู่ โปกฺขรณึ สู่สระโบกขรณี ปุราโณทกํ ยังน้ำอันเก่า สงฺโขเภตฺวา ให้กระเพื่อมแล้ว อทตฺวา ไม่ให้แล้ว โอกาสํ ซึ่งโอกาส ตสฺส ปุราโณทกสฺส แก่น้ำอันเก่านั้น นุทติ ย่อมรุนไป คือว่า นีหรติ ย่อมนำออกไป (ตํ ปุราโณทกํ) ซึ่งน้ำอันเก่านั้น ปลายนฺตํ อันไหลไปอยู่ มตฺถเกน โดยที่สุด อตฺตโน ของตน ยถา นาม ชื่อฉันใด ยทา ในกาลใด ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต พฺรูหนฺโต พอกพูนอยู่ อปฺปมาทลกฺขณํ ซึ่งลักษณะแห่งความไม่ประมาท อทตฺวา ไม่ให้แล้ว โอกาสํ ซึ่งโอกาสํ ปมาทสฺส แก่ความประมาท นุทติ ชื่อว่าย่อมบรรเทา คือว่า นีหรติ ชื่อว่าย่อมนำออกไป ตํ ปมาทํ ซึ่งความประมาทนั้น อปฺปมาทเวเคน

ด้วยกำลังแห่งความไม่ประมาท เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อถ ใน กาลนั้น โส ปณฺฑิโต อ. บัณฑิตนั้น ปนุนฺนปมาโท ผู้มีความประมาทอันบรรเทาแล้ว ปฏิปทํ ยังข้อปฏิบัติ อนุจฺฉวิกํ อันสมควร ตสฺส อปฺปมาทสฺส แก่ความไม่ประมาทนั้น ปูเรนฺโต ให้เต็มอยู่ อารุยฺห ขึ้นแล้ว ปญฺญาปาสาทํ สู่ปัญญาเพียงดังว่าปราสาท ทิพฺพ-จกฺขุสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าจักษุอันเป็นทิพย์ ปริสุทฺธํ อันชื่อว่าหมดจดรอบแล้ว อจฺจุคฺคตฺเตน เพราะอรรถว่าขึ้นไปล่วงแล้ว ตาย ปฏิปทาย ด้วยข้อปฏิบัตินั้น (ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล (อารุหนฺโต) ขึ้นอยู่ ปาสาทํ สู่ปราสาท นิสฺเสณิยา โดยบันได อโสโก ผู้ชื่อว่าไม่เศร้าโศก (อตฺตโน) ปหีนโสกสลฺลตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีความเศร้าโศกเพียงดังว่าลูกศรอันละได้แล้ว อเวกฺขติ ย่อมพิจารณาเห็น คือว่า ปสฺสติ ย่อมเห็น ปชํ ซึ่งหมู่สัตว์ คือว่า สตฺตนิกายํ ซึ่งหมู่แห่งสัตว์ โสกินึ ผู้ชื่อว่าเศร้าโศก (อตฺตโน) อปฺปหีนโสกสลฺลตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีความเศร้าโศกเพียงดังว่าลูกศรอันละไม่ได้แล้ว จวมานํ จ ผู้เคลื่อนอยู่ด้วย อุปปชฺชมานํ จ ผู้เกิดขึ้นอยู่ด้วย ทิพฺพจกฺขุนา ด้วยจักษุอันเป็นทิพย์ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า นุทติ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(ปุจฺฉา) อ.อันถามว่า (ธีโร) อ. ปราชญ์ (อเวกฺขติ) ย่อมพิจารณาเห็น (พาเล ชเน) ซึ่งชน ท. ผู้เป็นพาล ยถา กึ ราวกะ อ. อะไร (อิติ) ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า (ธีโร) อ.ปราชญ์ (อเวกฺขติ) ย่อมพิจารณาเห็น (พาเล ชเน) ซึ่งชน ท. ผู้เป็นพาล ปพฺพตฏฺโฐ ปุคฺคโล อิว ราวกะ อ. บุคคลผู้ยืนอยู่บนภูเขา (อเวกฺขนฺโต) พิจารณาเห็นอยู่ ภุมฺมฏฺเฐ ชเน ซึ่งชน ท. ผู้ยืนอยู่บนภาคพื้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต ปุคฺโล ภูมิยํ ฐิเต ชเน (อกิจฺเฉย อเวกฺขติ) วา อ. บุคคลผู้ยืนอยู่แล้วบนยอดแห่งภูเขา ย่อมพิจารณาเห็น ซึ่งชน ท. ผู้ยืนอยู่แล้ว บนภาคพื้น โดยไม่ยากหรือ อุปริปาสาเท ฐิโต ปุคฺคโล ปาสาทปริเวณ ฐิเต ชเน อกิจฺเฉน อเวกฺขติ วา หรือว่า อ.บุคคล ผู้ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องบนแห่งปราสาท ย่อมพิจารณาเห็น ซึ่งชน ท. ผู้ยืนอยู่แล้ว ที่บริเวณแห่งปราสาทโดยไม่ยาก (ยถา) ฉันใด ธีโร อ. ปราชญ์ คือว่า ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต คือว่า มหาขีณาสโว อ. พระมหาขีณาสพ โสปิ แม้นั้น อเวกฺขติ ย่อมพิจารณาเห็น พาเล ชเน ซึ่งชน ท. ผู้เป็นพาล อสมุจฺฉินฺนวฏฺฏพีเช ผู้มีพืชคือวัฏฏะอันยังถอนขึ้นไม่ได้แล้ว จวนฺเต จ ผู้เคลื่อนอยู่ด้วย อุปปชฺชนฺเต จ ผู้เกิดขึ้นอยู่ด้วย อกิจฺเฉน โดยไม่อาย ตถา ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปพฺพตฏฺโฐว ภุมฺมฏฺเฐ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย

๑๗. ๘๔/๖ ตั้งแต่ อถ นํ สตฺถา ตฺวํ ปมตฺโต กาลํ เป็นต้นไป.

อถ ครั้นนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ตฺวํ อ. เธอ ปมตฺโต ประมาทแล้ว กาลํ ยังกาล วีตินาเมตฺวา ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว วทสิ ย่อมกล่าวว่า อหํ อ. ข้าพระองค์ อปฺปมตฺโต เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว อมฺหิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ปน อนึ่ง ตฺวํ อ. เธอ กโรสิ ย่อมกระทำ อปฺปมตฺตํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลผู้ไม่ประมาทแล้ว ปมตฺตํ ให้เป็นผู้ประมาทแล้ว ตฺวํ อ. เธอ ทุพฺพลสฺโส วิย เป็นผู้เพียงดังว่าม้าตัวมีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว ชวจฺฉินฺโน ตัวมีเชาว์อันขาดแล้ว สนฺติเก ในสำนัก ปุตฺตสฺส ของบุตร มม ของเรา (อสิ) ย่อมเป็น ปน ส่วนว่า เอโส มม ปุตฺโต อ. บุตรของเรานั้น สีฆชวสฺโส วิย เป็นผู้เพียงดังว่าม้าตัวมีเชาว์อันเร็ว สนฺติเก ในสำนัก ตว ของเธอ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ นํ ภิกฺขุํ กะภิกษุนั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระพระคาถา อิมํ นี้ว่า

สุเมธโส อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี (สตฺเตสุ) ครั้น
เมื่อสัตว์ ท. ปมตฺเตสุ ประมาทแล้ว อปฺปมตฺโต
ไม่ประมาทแล้ว (สตฺเตสุ) ครั้นเมื่อสัตว์ ท.

สุตฺเตสุ หลับแล้ว พหุชาคโร ตื่นอยู่โดยมาก
หิตฺวา ละแล้ว (มนฺทปฺปญฺญํ ปุคฺคลํ) ซึ่งบุคคล
ผู้มีปัญญาน้อย ยาติ ย่อมไป อพลสฺสํ สีฆสฺโส
(หิตฺวา ยนฺโต) อิว ราวกะ อ. ม้าตัวมีเชาว์อัน
เร็ว ละแล้ว ซึ่งม้าตัวไม่มีกำลังไปอยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อปฺปมาทสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความไม่ประมาท (อตฺตโน) สติเวปุลฺลปตฺตตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความไพบูลย์แห่งสติ คือว่า ขีณาสโว ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมตฺโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สตฺเตสุ ครั้นเมื่อสัตว์ ท. ฐิเตสุ ตั้งอยู่แล้ว สติโวสฺสคฺเค ในการสละลงซึ่งสติ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปมตฺเตสุ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (สตฺเตสุ) ครั้นเมื่อสัตว์ ท. นิทฺทายนฺเตสุเอว ชื่อว่าประพฤติหลับอยู่นั่นเทียว สพฺพิริยาปเถสุ ในอิริยาบถทั้งปวง ท. สติชาคริยาภาเวน เพราะความไม่มีแห่งธรรมเป็นเครื่องตื่นคือสติ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุตฺเตสุ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ฐิโต ตั้งอยู่แล้ว สติเวปุลฺลชาคริเย ในธรรมเป็นเครื่องตื่นคือความไพบูลย์แห่งสติ มหนฺเต อันใหญ่ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า พหุชาคโร อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สินฺธวาชานิโย วิย ราวกะ อ. ม้าสินธพและม้าอาชาไนย สีฆชโว ตัวมีเชาว์อันเร็ว (หิตฺวา) ละแล้ว ทุพฺพลสฺสํ ซึ่งม้าตัวมีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว กุณฺฐปาฉินฺนสวํ ตัวมีเชาว์อันขาดแล้วโดยความเป็นม้ามีเท้าอันด้วน (ยนฺโต) ไปอยู่ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อพลสฺสํว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุตฺตมปญฺโญ ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีปัญญาอันสูงสุด หิตฺวา ยาติ ย่อมละแล้วไป ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคล ตถารูปํ ผู้มีรูปอย่างนั้น อาคเมนปิ ด้วยนิกายเป็นที่มาบ้าง อธิ-คเมนปิ ด้วยมรรคและผลเป็นที่บรรลุบ้าง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุเมธโส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า มนฺทปญฺญสฺมึ ปุคฺคเล ครั้นเมื่อบุคคลผู้มีปัญญาน้อย เอกํ สุตฺตํ คเหตุํ วายมนฺเตเอว พยายามอยู่เพื่ออันเรียนเอา ซึ่งสูตรหนึ่งนั่นเทียว สุเมธโส อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี คณฺหาติ ย่อมเรียกเอา เอกํ วคฺคํ ซึ่งวรรควรรคหนึ่ง (สุเมธโส) อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี หิตฺวา ยาติ ย่อมละแล้วไป อาคเมน ด้วยนิกายเป็นที่มา เอวํ อย่างนี้ ตาว ก่อน ปน อนึ่ง มนฺทปญฺเญ ครั้นเมื่อบุคคลผู้มีปัญญาน้อย รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ กาตุํ วายมนฺเตเอว จ พยายามอยู่ เพื่ออันกระทำ ซึ่งที่เป็นที่พักในกลางคืนและที่เป็นที่พักในกลางวัน ท. นั่นเทียวด้วย กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตฺวา สชฺฌายนฺเตเอว จ เรียนเอาแล้ว ซึ่งพระกรรมฐาน สาธยายอยู่นั่นเทียวด้วย สุเมธโส อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี ปวิสิตฺวา

เข้าไปแล้ว รตฺติฏฺฐานํ วา สู่ที่เป็นที่พักในกลางคืนหรือ ทิวาฏฺฐานํ วา หรือว่าสู่ที่เป็นที่พักในกลางวัน ปเรน ชเนน กตํ อันชนอื่นกระทำแล้ว ปุพฺพภาเคปิ แม้ในกาลเป็นส่วนเบื้องต้น สมฺมสนฺโต พิจารณาอยู่ กมฺมฏฺฐานํ ซึ่งพระกรรมฐาน สพฺพกิเลเส ยังกิเลสทั้งปวง ท. เขเปตฺวา ให้สิ้นไปแล้ว กโรติ ย่อมกระทำ โลกุตฺตร'ธมฺเม ซึ่งธรรมอันเป็นโลกุตระ ท. นว ๙ หตฺถคเต ให้เป็นธรรมไปแล้วในมือ (สุเมธโส) อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี หิตฺวา ยาติ ย่อมละแล้วไป อธิคเมน ด้วยมรรคและผลเป็นที่บรรลุ เอวํ อย่างนี้ ปน อนึ่ง (สุเมธโส) อ. บุคคลผู้มีปัญญาดี หิตฺวา ละแล้ว คือว่า ฉฑฺเฑตฺวา ทิ้งแล้ว ตํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น มนฺทปญฺญํ ผู้มีปัญญาน้อย วฏฺเฏ ในวัฏฏะ วฏฺฏโต นิสฺสรนฺโต ยาติเอว ย่อมแล่นออกไปอยู่ จากวัฏฏะนั่นเทียว อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องท้าวสักกะ

๑๘. ๙๖/๔ ตั้งแต่ สกฺกญฺจาหํ มหาลิ ปชานามิ สกฺกกรเณ เป็นต้นไป.

(ภควา) อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า (อาห) ตรัสแล้วว่า มหาลิ ดูก่อนมหาลี อหํ อ. อาตมภาพ สกฺกํ ปชานามิ จ ย่อมรู้ทั่ว ซึ่งท้าวสักกะด้วย สกฺกกรเณ ธมฺเม (ปชานามิ) จะ ย่อมรู้ทั่ว ซึ่ง ธรรม ท. อันเป็นเครื่องกระทำให้เป็นท้าวสักกะด้วย เยสํ ธมฺมานํ (อตฺตนา) สมาทินฺนตฺตา สกฺโก สกฺกตฺตํ อชฺฌคา เต ธมฺเม ปชานามิ จ ย่อมรู้ทั่ว ซึ่ง - อ. ท้าวสักกะ ทรงถึงทับแล้ว ซึ่งความ เป็นแห่งท้าวสักกะ เพราะความที่แห่งธรรม ท. เหล่าใด เป็นธรรม อันตนสมาทานแล้ว ธรรม ท. เหล่านั้นด้วย มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวนมินฺโท ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. มนุสฺสภูโต เป็นผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว สมาโน เป็นอยู่ ปุพฺเพ ในกาลก่อน มาณโว เป็นมาณพ มโฆ นาม ชื่อว่ามฆะ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น (ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า มฆวา อ.ท้าวมฆะ อิติ ดังนี้ ;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวานมินฺโท ผู้ เป็นจอมแห่งเทพ ท. มนุสฺสภูโต เป็นผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว สมาโน เป็นอยู่ ปุพฺเพ ในกาลก่อน อทาสิ ได้ให้แล้ว ทานํ ซึ่งทาน

ปุเร ในก่อน ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น (ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า ปุรินฺทโท อ. ท้าวปุรินททะ อิติ ดังนี้ ;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวนมินฺโท ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. มนุสฺสภูโต เป็นผู้เป็นมนุษย์แล้ว สมาโน เป็นอยู่ ปุพฺเพ ในกาลก่อน อทาสิ ได้ให้แล้ว ทานํ ซึ่งทาน สกฺกจฺจํ โดยเคารพ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ.ท้าวสักกะนั้น (ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า สกฺโก อ. ท้าวสักกะ อิติ ดังนี้;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวนมินฺโท ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. มนุสฺสภูโต เป็นผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว สมาโน เป็นอยู่ ปุพฺเพ ในกาลก่อน อทาสิ ได้ให้แล้ว อาวสถํ ซึ่งที่เป็นที่พัก ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น (ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า วาสโว อ. ท้าววาสวะ อิติ ดังนี้ ;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวนมินฺโท ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. จินฺเตสิ ทรงคิดแล้ว อตฺถํ ซึ่งอรรถ สหสฺสํ อันมีพันเป็นประมาณ มุหุตฺเตน โดยครู่เดียว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น (ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า สหสฺสกฺโข อ. ท้าวสหัสสักขะ อิติ ดังนี้ ;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี อสุรกญฺญา อ. นางสาวน้อยแห่งอสูร

สุชาตา นาม ชื่อว่าสุชาดา ปชาปติ เป็นปชาบดี สกฺกสฺส ของ
ท้าวสักกะ เทวานมินฺทสฺส ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. (โหติ) ย่อม
เป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น
(ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า สุชมฺปติ อ. ท้าวสุชัมบดี
อิติ ดังนี้ ;

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ เทวานมินฺโท ผู้
เป็นจอมแห่งเทพ ท. กาเรสิ ทรงยังเทพให้กระทำแล้ว รชฺชํ ซึ่ง
ความเป็นแห่งพระราชา อิสฺสริยาธิปจฺจํ อันเป็นความเป็นใหญ่ยิ่งกว่า
ความเป็นใหญ่ เทวานํ แห่งเทพ ท. ตาวตึสานํ ผู้อยู่ในภพชื่อว่า
ดาวดึงส์ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สกฺโก) อ. ท้าวสักกะนั้น
(ชเนหิ) อันชน ท. วุจฺจติ ย่อมเรียกว่า เทวนมินฺโท อ. ท้าว
เทวานมินทะ อิติ ดังนี้:

มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ อชฺฌคา ทรงถึง
ทับแล้ว สกฺกตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งท้าวสักกะ เยสํ วตฺตปทานํ
(อตฺตนา) สมาทินฺนตฺตา เพราะความที่แห่งวัตรบท ท. เหล่าใด เป็น
วัตรอันตนสมาทานแล้ว (ตานิ) สตฺต วตฺตปทานิ อ. วัตรบท ท.
๗ เหล่านั้น สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปุพฺเพ มนุสฺสภูตสฺส
สมานสฺส สมตฺตานิ (กตฺวา) สมาทินฺนานิ เป็นวัตรอันท้าวสักกะ
ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. เป็นผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว เป็นอยู่ ในกาลก่อน
ทรงสมาทานแล้ว กระทำให้บริบูรณ์แล้ว อเหสุํ ได้เป็นแล้ว ฯ

สตฺต วตฺตปทานิ อ. วัตรบท ท. ๗ กตมานิ เหล่าไหน

(วตฺตปทานิ) อ. วัตรบท ท. (สตฺต) ๗ (อิมานิ) เหล่านี้ อิติ คือ อหํ อ.เรา มาตาเปตฺติภโร พึงเป็นผู้เลี้ยงซึ่งมารดาและบิดา อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ.เรา กุเล เชฏฺฐาปจายี พึงเป็นผู้ประพฤติอ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญที่สุดในตระกูล อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ. เรา สณฺหวาโจ พึงเป็นผู้มีวาจาอันอ่อนหวาน อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ. เรา อปิสุณวาโจ พึงเป็นผู้มีวาจาอันไม่ส่อเสียด อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ. เรา เจตสา มีใจ วิคตมลมจฺเฉเรน อันมีความตระหนี่อันเป็นมลทินไปปราศแล้ว มุตฺตจาโค ผู้มีการบริจาคอันปล่อยแล้ว ปยตปาณิ ผู้มีฝ่ามืออันล้างแล้ว โวสฺสคฺครโต ผู้ยินดีแล้วในการสละลง ยาจโยโค ผู้ควรแก่อันขอ ทานสํวิภาครโต ผู้ยินดีแล้วในการจำแนกซึ่งทาน อชฺฌาวเสยฺยํ พึงอยู่ครอบครอง อคารํ ซึ่งเรือน ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ. เรา สจฺจวาโจ พึงเป็นผู้มีวาจาสัตย์ อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อหํ อ. เรา อกฺโกธโน พึงเป็นผู้ไม่โกรธ อสฺสํ พึงเป็น ยาวชีวํ กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต สเจ ถ้าว่า โกโธ อ. ความโกรธ อุปฺปชฺเชยฺย พึงเกิดขึ้น เม แก่เราไซร้ อหํ อ. เรา ปฏิวิเนยฺยํ พึงกำจัดเฉพาะ นํ โกธํ ซึ่งความโกรธนั้น ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว มหาลิ ดูก่อนมหาลี สกฺโก อ. ท้าวสักกะ อชฺฌคา ทรงถึงทับแล้ว สกฺกตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งท้าวสักกะ เยสํ สตฺตวตฺต-

ปทานิ (อตฺตนา) สมาทินฺนตฺตา เพราะความที่แห่งวัตรบท ท. ๗ เหล่าใด เป็นวัตรอันตนสมาทานแล้ว วตฺตปทานิ อ. วัตรบท ท. สตฺต ๗ อิมานิ เหล่านี้ (ตานิ) เหล่านั้น สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปุพฺเพ มนุสฺสภูตสฺส สมานสฺส สมตฺตานิ (กตฺวา) สมาทินฺนานิ เป็นวัตรอันท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ท. เป็นผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว เป็นอยู่ ในกาลก่อน ทรงสมาทานแล้ว กระทำให้บริบูรณ์แล้ว อเหสุํ ได้เป็นแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

(ภควา) อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า (อโวจ) ได้ตรัสแล้ว (อิทํ เวยฺยากรณํ) ซึ่งคำอันเป็นไวยากรณ์นี้ (สุคโต) อ. พระสุคต (สตฺถา) ผู้พระศาสดา (วตฺวาน) ครั้นตรัสแล้ว (อิทํ เวยฺยากรณํ) ซึ่งคำอันเป็นไวยากรณ์นี้ (อโวจ) ได้ตรัสแล้ว (เอตํ คาถาพนฺธวจนํ) ซึ่งเป็นคำอันเป็นคาถาประพันธ์นี้ (อปรํ) อื่นอีก (อถ) ในภายหลังว่า

เทวา อ.เทพ ท. ตาวตึสา ผู้อยู่ในภพชื่อว่า ดาวดึงส์ อาหุ กล่าวแล้ว นรํ ซึ่งนระ มาตาเปติภรํ ผู้เลี้ยงซึ่งมารดาและบิดา ชนฺตุํ ผู้เป็นสัตว์เกิด กุเล เชฏฺฐาปจายินํ ผู้มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญที่สุด ในตระกูล สณฺหํ ผู้มีวาจาอ่อนหวาน สขิลสมฺภาสํ ผู้กล่าวซึ่งคำ

อันไพเราะ เปสุเณยฺยปฺปหายินํ ผู้มีปกติละซึ่งคำอันเป็นที่ตั้งแห่งความส่อเสียด ยุตฺตํ ผู้ประกอบ

แล้ว มจฺเฉรวินเย ในการกำจัดซึ่งความตระหนี่
สจฺจํ ผู้มีวาจาสัตย์ โกธาภิกุํ ผู้ครอบงำซึ่งความ
โกรธ ตํ เว นั้นแลว่า สปฺปุริโส อ. สัตบุรุษ
อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

๑๙. ๑๐๙/๑๕ ตั้งแต่ ตโต ปฏฺฐาย จ จิตฺตปาติลิยา ปุปฺผิตาย เป็นต้นไป.

จ ก็ จิตฺตปาตลิยา ครั้นเมื่อดอกไม้ชื่อว่า จิตตปาตลี ปุปฺผิตาย บานแล้ว อสุรา อ. อสูร ท. อภิยุชฺฌิตุกามา ผู้ใคร่เพื่ออันรบ เฉพาะ สกฺกํ ซึ่งท้าวสักกะ อภิรุหึสุ ขึ้นไปเฉพาะแล้ว ยุทฺธตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันรบ สญฺญาย ด้วยความหมายรู้ว่า (อยํ กาโล) อ. กาลนี้ ปุปฺผนกาโล เป็นกาลอันเป็นที่บาน ทิพฺพปาริจฺฉตฺตกสฺส แห่งดอกไม้ชื่อว่าปาริฉัตตกะอันเป็นทิพย์ อมฺหากํ ของเรา ท. (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ปฏฺฐาย จำเดิม ตโต กาลโต แต่กาลนั้น ฯ สกฺโก อ. ท้าวสักกะ อทาสิ ได้ประทานแล้ว อารกฺขํ ซึ่งอัน อารักขา นาคานํ แก่นาค ท. เหฏฺฐาสมุทฺเท ในภายใต้แห่งสมุทร (อทาสิ) ได้ประทานแล้ว (อารกฺขํ) ซึ่งอันอารักขา สุปณฺณานํ แก่ครุฑ ท. ตโต นาคานํ อารกฺขโต แต่อันอารักขา แห่งนาค ท. นั้น (อทาสิ) ได้ประทานแล้ว (อารกฺขํ) ซึ่งอันอารักขา กุมฺภณฺฑานํ แก่กุมภัณฑ์ ท. ตโต สุปณฺณานํ อารกฺขโต แต่อัน

อารักขา แห่งครุฑ ท. นั้น (อทาสิ) ได้ประทานแล้ว (อารกฺขํ) ซึ่งอันอารักขา ยกฺขานํ แก่ยักษ์ ท. กุมฺภณฺฑานํ อารกฺขโต แต่อันอารักขา แห่งกุมภัณฑ์ ท. นั้น (อทาสิ) ได้ประทานแล้ว (อารกฺขํ) ซึ่งอันอารักขา จตุนฺนํ มหาราชานํ แก่ท้าวมหาราช ท. ๔ ตโต ยกฺขานํ อารกฺขโต แต่อันอารักขา แห่งยักษ์ ท. นั้น อน ส่วนว่า (สกฺโก) อ. ท้าวสักกะ ฐเปสิ ทรงตั้งไว้แล้ว อินฺทปฏิมา ซึ่งรูปเปรียบแห่งพระอินทร์ ท. วชิรหตฺถา ผู้มีวชิระในพระหัตถ์ เทวนครทฺวาเรสุ ที่ประตูแห่งเทพนคร ท. สพฺพูปริ ในเบื้องบนแห่งอันอารักขาทั้งปวง ฯ อสุรา อ. อสูร ท. ชินิตฺวา ชนะแล้ว นาคาทโย อมนุสฺเส ซึ่งอมนุษย์ ท. มีนาคเป็นต้น อาคตาปิ แม้มาแล้ว ทิสฺวา เห็นแล้ว อินฺทปฏิมา ซึ่งรูปเปรียบแห่งพระอินทร์ ท. ทูรโต แก่ไกล ปลายนฺติ ย่อมหนีไป (สญฺญาย) ด้วยความหมายรู้ว่า สกฺโก อ. ท้าวสักกะ นิกฺขนฺโต เสด็จออกแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า มหาลิ ดูก่อนมหาลี มาณโว อ. มาณพ มโฆ ชื่อว่ามฆะ ปฏิปชฺชิ ปฏิบัติแล้ว อปฺปมาทปฏิปทํ ซึ่งข้อปฏิบัติคือความไม่ประมาท เอวํ อย่างนี้ จ ปน ก็แล เอโส มโฆ อ. มาณพชื่อว่ามฆะนั่น อปฺปมตฺโต ผู้ไม่ประมาทแล้ว เอวํ อย่างนี้ ปตฺวา ถึงแล้ว อิสฺสริยํ ซึ่งความเป็นใหญ่ เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ กาเรสิ ยังเทพให้กระทำแล้ว รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา เทวโลเกสุ ในเทวโลก ท. ทฺวีสุ ๒ อปฺปมาโท นาม ชื่อ อ. ความไม่ประมาท เอโส นั่น

พุทฺธาทีหิ ปณฺฑิเตหิ อันบัณฑิต ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ปสตฺโถ สรรเสริญแล้ว หิ เพราะว่า อธิคโม อ. การบรรลุ วิเสสานํ ซึ่งคุณวิเศษ ท. โลกิยโลกุตฺตรานํ อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ สพฺเพสํปิ แม้ทั้งปวง โหติ ย่อมมี นิสฺสาย เพราะอาศัย อปฺปมาทํ ซึ่งความไม่ประมาท อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

มฆวา อ.ท้าวมฆวะ คโต ทรงถึงแล้ว เสฏฺฐตํ ซึ่งความเป็นแห่งเทพผู้ประเสริฐที่สุด เทวานํ กว่าเทพ ท. อปฺปมาเทน เพราะความไม่ประมาท (ปณฺฑิตา) อ. บัณฑิต ท. ปสํสนฺติ ย่อมสรรเสริญ อปฺปมาทํ ซึ่งความไม่ประมาท ปมาโท อ. ความประมาท (อริเยหิ) อันพระอริยเจ้า ท. ครหิโต ติเตียนแล้ว สทา ในกาลทุกเมื่อ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อปฺปมาเทน เพราะความไม่ประมาท อจลคาเม ภูมิปฺปเทเส โสธนํ อาทึ กตฺวา (อตฺตนา) กเตน อัน อันตนกระทำแล้ว กระทำ ซึ่งอันยังประเทสแห่งภาคพื้น ท. ในอจลคามให้หมดจดให้เป็นต้น (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้น เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมาเทน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มาณโว อ. มาณพ ปญฺญาโต ผู้ปรากฏแล้วว่า มฆวา อ.ท้าวมฆวะ อิติ ดังนี้ อิทานิ ในกาลนี้

คโต ชื่อว่าถึงแล้ว เสฏฺฐตํ ซึ่งความเป็นแห่งเทพผู้ประเสริฐที่สุด เทวานํ กว่าเทพ ท. (อตฺตโน) ราชภาเวน เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้เป็นพระราชา เทวโลกานํ แห่งเทวโลก ท. ทฺวินฺนํ ๒ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มฆวา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปณฺฑิตา อ. บัณฑิต ท. พุทฺธาทโย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โถเมนฺติ ย่อมชมเชย คือว่า วณฺณยนฺติ ย่อมพรรณนา อปฺปมาทํเอว ซึ่งความไม่ประมาทนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปสํสนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า (ปณฺฑิตา) อ. บัณฑิต ท. (ปสํสนฺติ) ย่อมสรรเสริญ (อปฺปมาทํ) ซึ่งความไม่ประมาท กึการณา เพราะเหตุอะไร (อิติ) ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ.อันเฉลยว่า (ปณฺฑิตา) อ. บัณฑิต ท. (ปสํสนฺติ) ย่อมสรรเสริญ (อปฺปมาทํ) ซึ่งความไม่ประมาท (ตสฺส อปฺปมาทสฺส) ปฏิลาภการณตฺตา เพราะความที่แห่งความไม่ประมาทนั้นเป็นเหตุแห่งอันได้เฉพาะ วิเสสานํ ซึ่งคุณวิเศษ ท. โลกิยโลกุตฺตรานํ อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ สพฺเพสํ ทั้งปวง (อิติ) ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ส่วนว่า ปมาโท อ. ความประมาท อริเยหิ อันพระอริยเจ้า ท. เตหิ เหล่านั้น ครหิโต ติเตียนแล้ว คือว่า นินฺทิโต นินทาแล้ว นิจฺจํ เป็นนิจ (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปมาโท ครหิโต สทา อิติ ดังนี้ ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า (ปมาโท) อ. ความประมาท (เตหิ อริเยหิ) อันพระอริยเจ้า ท. เหล่านั้น (ครหิโต) ติเตียนแล้ว (สทา) ในกาลทุกเมื่อ กึการณา เพราะเหตุอะไร (อิติ) ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า (ปมาโท) อ. ความประมาท (เตหิ อริเยหิ) อันพระอริยเจ้า ท. เหล่านั้น (ครหิโต) ติเตียนแล้ว (สทา) ในกาลทุกเมื่อ (ตสฺส ปมาทสฺส) มูลภาวโต เพราะความที่แห่งความประมาทนั้นเป็นมูล สพฺพวิปตฺตีนํ แห่งความวิบัติทั้งปวง ท. (อิติ) ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ จริงอยู่ สพฺพา วิปตฺติโย อ. ความวิบัติ ท. ทั้งปวง มนุสฺสโทภคฺยํ วา คือ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีส่วนชั่วในมนุษย์หรือ อปายุปปตฺติ วา คือหรือว่า อ. การเข้าถึงซึ่งอบาย ปมาทมูลิกาเอว เป็นธรรมชาติมีความประมาทเป็นมูลนั่นเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๒๐. ๑๑๑/๖ ตั้งแต่ โส วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ เป็นต้นไป.

โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อหํ อ. เรา กถาเปสฺสามิ จักทูลยังพระศาสดาให้ตรัสบอก กมฺมฏฺฐานํ ซึ่งพระกรรมฐาน วิเสเสตฺวา ให้วิเศษ อิติ ดังนี้ นิกฺขมิตฺวา ออกไปแล้ว ตโต อรญฺญโต จากป่านั้น อาคจฺฉนฺโต เดินมาอยู่ สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา ทิสฺวา เห็นแล้ว ทาวคฺคึ ซึ่งไฟไหม้ป่า มหนฺตํ อันใหญ่ อุฏฺฐิตํ อันตั้งขึ้นแล้ว อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง อภิรุยฺห ขึ้นเฉพาะแล้ว มณฺฑปพฺพตมตฺถกํ สู่ยอดแห่งภูเขาอันโล้น เอกํ ลูกหนึ่ง เวเคน โดยเร็ว นิสินฺโน นั่งแล้ว ทิสฺวา เห็นแล้ว อคฺคึ ซึ่งไฟ ฑยฺหมานํ อันไหม้อยู่ อรญฺญํ ซึ่งป่า คณฺหิ ถือเอาแล้ว (ตํ อคฺคึ) ซึ่งไฟนั้น (กตฺวา) กระทำ อารมฺมณํ ให้เป็นอารมณ์ว่า อยํ อคฺคิ อ. ไฟนี้ ฑหนฺโต ว คจฺฉติ ย่อมเผาไปอยู่เทียว อุปาทานานิ ซึ่งธรรมชาติเป็นเครื่องอันไฟเข้าไปถือเอา (ซึ่งเชื้อ) ท. มหนฺตานิ จ อันใหญ่ด้วย ขุทฺทกานิ จ อันน้อยด้วย ยถา ฉันใด อริยมคฺคญาณคฺคินาปิ มหนฺตานิ จ ขุทฺทกานิ จ สญฺโญชนานิ ฑหนฺเตน คนฺตพฺพํ อ. อันแม้อันไฟคืออริยมรรคญาณ พึงเผาไปอยู่ ซึ่งสังโยชน์ ท. อันใหญ่ด้วย อันน้อยด้วย ภวิสฺสติ จักมี เอวํ ฉันนั้น อิติ

ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโน ว ประทับนั่งแล้ว ในพระคันธกุฎีเทียว ญตฺวา ทรงทราบแล้ว จิตฺตวารํ ซึ่งวาระแห่งจิต ตสฺส ภิกฺขุดน ของภิกษุนั้น วติวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ เอวํเอว อ. อย่างนี้นั่นเทียว สญฺโญชนานิ อ. สังโยชน์ ท. อณุํถูลานิ ทั้งละเอียดทั้งหยาบ อุปฺปชฺชมานานิ อันเกิดขึ้นอยู่ อพฺภนฺตเร ในภายใน สตฺตานํ ของสัตว์ ท. อิเมสํ เหล่านี้ อุปาทานานิ วิย ราวกะ อ. ธรรมชาติเป็นเครื่องอันไฟเข้าไปถือเอา ท. มหนฺตานิปิ อันใหญ่บ้าง ขุทฺทกานิปิ อันน้อยบ้าง (ปุคฺคเลน) ตานิ สญฺโญชนานิ ญาณคฺคินา ฌาเปตฺวา อภพฺพุปฺปตฺติกานิ กาตุํ อ. อันบุคคล เผาแล้ว ซึ่งสังโยชน์ ท. เหล่านั้น ด้วยไฟคือญาณ กระทำให้เป็นธรรมชาติไม่ควรเพื่ออันเกิดขึ้น วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ วิสฺสชฺเชตฺวา ทรงเปล่งแล้ว โอภาสํ ซึ่งพระรัศมี ปญฺญายมาโน ทรงปรากฏอยู่ ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น นิสินฺโน วิย ราวกะว่าผู้ประทับนั่งแล้ว อภิมุเข ในที่มีหน้าเฉพาะ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ภิกฺขุ อ. ภิกษุ อปฺปมาทรโต วา ผู้ยินดีแล้ว
ในความไม่ประมาทหรือ ปมาเท ภยทสฺสิ วา
หรือว่าผู้มีปกติเห็นซึ่งภัย ในความประมาท ฑหํ
คจฺฉติ ย่อมเผาไปอยู่ สญฺโญชนํ ซึ่งสังโยชน์
อณุํถูลํ ทั้งละเอียดทั้งหยาบ อคฺคิ อิว เพียงดัง

อ. ไฟ (ฑหํ คจฺฉนฺโต) เผาไปอยู่ (อุปาทานํ) ซึ่งธรรมชาติเป็นเครื่องอันไฟเข้าไปถือเอา (ซึ่งเชื้อ) (มหนฺตขุทฺทกํ) ทั้งใหญ่ทั้งน้อย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า รโต ผู้ยินดีแล้ว คือว่า อภิรโต ผู้ยินดียิ่งแล้ว อปฺปมาเท ในความไม่ประมาท (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมาทรโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ.อธิบายว่า วีตินาเมนฺโต ผู้ยังกาลให้น้อมล่วงไปวิเศษอยู่ อปฺปมาเทน ด้วยความไม่ประมาท อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิรยุปปตฺติอาทิกํ ปมาเท ภยํ ปสฺสนฺโต วา ผู้เห็นอยู่ ซึ่งภัย ในความประมาท มีการเข้าถึงซึ่งนรกเป็นต้น หรือ ตาสํ อุปปตฺตีนํ (ตสฺส ปมาทสฺส) มูลตฺตา ปมาทํ ภยโต ปสฺสนฺโต วา หรือว่าผู้เห็นอยู่ ซึ่งความประมาท โดยความเป็นสภาพอันบุคคลพึงกลัว เพราะความที่แห่งความประมาทนั้นเป็นมูล แห่งการเข้าถึง ท. เหล่านั้น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปมาเท ภยทสฺสิ วา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (กิเลสํ) ซึ่งกิเลส โยชนํ อันเป็นเครื่องประกอบ คือว่า พนฺธนํ อันเป็นเครื่องผูกพัน (สตฺตานํ) ซึ่งสัตว์ ท. สทฺธึ กับ วฏฺฏทุกฺเขน ด้วยทุกข์ในวัฏฏะ สณฺโฐชนํ

ชื่อว่าซึ่งสังโยชน์ ทสวิธํ อันมีอย่าง ๑๐ (สตฺตานํ) โอสีทา-
ปนสมตฺถํ อันสามารถในการยังสัตว์ ท. ให้จมลง วฏฺเฏ ในวัฏฏะ
(อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สญฺโญชนํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มหนฺตํ จ อันใหญ่ด้วย ขุทฺทกํ จ
อันน้อยด้วย (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อณุํถูกลํ อิติ
ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า อยํ อคฺคิ อ. ไฟนี้ ฑหนฺโต ว คจฺฉติ
ย่อมเผาไปอยู่เทียว อุปาทานํ ซึ่งธรรมชาติเป็นเครื่องอันไฟเข้าไป
ถือเอา มหนฺตํ จ อันใหญ่ด้วย ขุทฺทกํ จ อันน้อยด้วย ยถา
ฉันใด ภิกฺขุ อ. ภิกษุ อปฺปมาทรโต ผู้ยินดีแล้วในความไม่ประมาท
โส นั้น ฑหนฺโต เผาอยู่ เอตํ สญฺโญชนํ ซึ่งสังโยชน์นั้น คือว่า
กโรนฺโต กระทำอยู่ (เอตํ สญฺโญชนํ) ซึ่งสังโยชน์นั่น อภพฺพุปฺ-
ปตฺติกํ ให้เป็นธรรมชาติไม่ควรเพื่ออันเกิดขึ้น ฌาณคฺคินา ด้วยไฟ
คือญาณ อปฺปมาทาธิคเตน อันตนถึงทับแล้วด้วยความไม่ประมาท
คจฺฉติ ย่อมไป เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (คาถา-
ปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ฑหํ อคฺคีว คจฺฉติ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในนิคม

๒๑. ๑๑๓/๑๖ ตั้งแต่ อตีเต หิมวนฺเต คงฺคาตีเร เอกสฺมึ เป็นต้นไป.

อตีเต กาเล ในกาลอันล่วงไปแล้ว สุวกา อ. นกแขกเต้า ท. อเนกสหสฺสา ตัวมีพันมิใช่หนึ่ง วสึสุ อยู่แล้ว อุทุมฺพรวเน ในป่าแห่งไม้มะเดื่อ เอกสฺมึ ป่าหนึ่ง คงฺคาตีเร ใกล้ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา หิมวนฺเต ในประเทศชื่อว่าหิมวันต์ ฯ ตตฺถ สุวเกสุ ในนกแขกเต้า ท. เหล่านั้นหนา สุวราชา อ. นกแขกเต้าผู้พระราชา เอโก ตัวหนึ่ง ผเลสุ ครั้นเมื่อผล ท. นิวาสนรุกฺขสฺส ของต้นไม้อันเป็นที่อยู่ อตฺตโน ของตน ขีเณสุ สิ้นแล้ว ขาทิตฺวา จิกกินแล้ว ยํเอว รุกฺขาวยวํ อ. รุกขาวัยวะ ใดนั่นเทียว องฺกุโร วา คือ อ. หน่อยหรือ ปตฺตํ วา คือหรือว่า อ. ใบ ตโจ วา คือหรือว่า อ. เปลือก อวสิฏฺฐํ เป็นอวัยวะเหลือลงแล้ว โหติ ย่อมเป็น ตํ องฺกุราทิรุกฺขาวยวํ ซึ่งรุกฺขาวัยวะมีหน่อเป็นต้นนั้น ปิวิตฺวา ดื่มแล้ว ปานียํ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม คงฺคายํ ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา ปรมปฺปิจฺโฉ เป็นผู้มีความปรารถนาน้อยอย่างยิ่ง สนฺตุฏฺโฐ เป็นผู้ยินดีด้วยดีแล้ว หุตฺวา เป็น น คจฺฉติ ย่อมไม่บินไป อญฺญตฺถ ฐาเน ในที่อื่น ฯ ภวนํ อ. ภพ สกฺกสฺส ของท้าวสักกะ กมฺปิ หวั่นไหวแล้ว ตสฺส สุวรญฺโญ อปฺปิจฺฉสนฺตุฏฺฐภาวคุเณน ด้วยคุณ

คือความที่แห่งนกแขกเต้าผู้พระราชานั้น เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย และยินดีด้วยดีแล้ว ฯ

สกฺโก อ. ท้าวสักกะ อาวชฺชมาโน ทรงรำพึงอยู่ ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว ตํ การณํ ซึ่งเหตุนั้น ตํ รุกฺขํ ยังต้นไม้นั้น สุกฺขาเปสิ ทรงให้แห้งแล้ว อานุภาเวน ด้วยอานุภาพ อตฺตโน ของพระองค์ วีมํสนตฺถํ เพื่ออันทรงทดลอง ตสฺส สุวรญฺโญ ซึ่งนกแขกเต้าผู้พระราชานั้น ฯ รุกฺโข อ. ต้นไม้ โอภคฺคา หักลงแล้ว ขาณุมตฺโต ว เป็นต้นไม้สักว่าตอเทียว หุตฺวา เป็น ฉิทฺทาวฉิทฺโท เป็นต้นไม้มีช่องใหญ่และช่องน้อย (หุตฺวา) เป็น วาเต ครั้นเมื่อลม ปหรนฺเต พัดอยู่ สทฺทํ ยังเสียง นิจฺฉาเรนฺโต ให้เปล่งออกอยู่ (ปุคฺคเลน) อาโกฏิโต วิย ราวกะว่าอันบุคคลเคาะแล้ว อฏฺฐาสิ ได้ตั้งอยู่แล้ว ฯ จุณฺณานิ อ. ขุย ท. นิกฺขมนฺติ ย่อมไหลออก ฉิทฺเทหิ จากช่อง ท. ตสฺส รุกฺขสฺส ของต้นไม้นั้น ฯ สุวราชา อ. นกแขกเต้าผู้พระราชา ขาทิตฺวา จิกกินแล้ว ตานิ จุณฺณานิ ซึ่งขุย ท. เหล่านั้น ปิวิตฺวา ดื่มแล้ว ปานียํ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม คงฺคายํ ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา อคนฺตฺวา ไม่บินไปแล้ว อญฺญตฺถ ญาเน ในที่อื่น อคเณตฺวา ไม่พรั่นพรึงแล้ว วาตาตปํ ซึ่งลมและแดด นิสีทิ จับแล้ว อุทุมฺพรขาณุมตฺถเก บนยอดแห่งตอของไม้มะเดื่อ ฯ

สกฺโก อ. ท้าวสักกะ ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ตสฺส สุวรญฺโญ ปรมปฺปิจฺฉภาวํ ซึ่งความที่แห่งนกแขกเต้าผู้พระราชานั้น เป็นผู้มีความ

ปรารถนาน้อยอย่างยิ่ง (จินฺเตตฺวา) ทรงดำริแล้วว่า อหํ อ. เรา กถาเปตฺวา จักยังนกแขกเต้าผู้พระราชาให้กล่าวแล้ว มิตฺตธมฺมคุณํ ซึ่งคุณแห่งมิตรธรรม ทตฺวา จักให้แล้ว วรํ ซึ่งพร อสฺส สุว-รญฺโญ แก่นกแขกเต้าผู้พระราชานั้น กริตฺวา จักกระทำแล้ว อุทุมฺพรํ ซึ่งไม้มะเดื่อ อมตผลํ ให้เป็นต้นไม้มีผลอันเป็นอมตะ อาคมิสฺสามิ จักมา อิติ ดังนี้ หํสราชา ทรงเป็นหงษ์ผู้พระราชา เอโก ตัวหนึ่ง หุตฺวา เป็น กตฺวา ทรงกระทำแล้ว อสุรกญฺญํ ซึ่งนางสาวน้อยแห่งอสูร สุชํ ชื่อว่าสุชาดา ปุรโต ข้างหน้า คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว อุทุมฺพรวนํ สู่ป่าแห่งไม้มะเดื่อ ตํ นั้น นิสีทิตฺวา จับแล้ว สาขาย ที่กิ่ง รุกฺขสฺส ของต้นไม้ เอกสฺส ต้นหนึ่ง อวิทูเร ในที่ไม่ไกล กเถนฺโต เมื่อจะกล่าว สทฺธึ กับ เตน สุวรญฺญา ด้วยนกแขกเต้าผู้พระราชานั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

รุกฺขา อ.ต้นไม้ ท. หริตปตฺตา อันมีใบอันเขียว
สนฺติ มีอยู่ ทุมา อ. หมู่ไม้ ท. อเนกผลา
อันมีผลมิใช่หนึ่ง พหู มาก (สนฺติ) มีอยู่
มโน อ.ใจ สุวสฺส ของนกแขกเต้า นิรโต
ยินดีลงแล้ว สุกฺเข รุกฺเข ในต้นไม้อันแห้ง
โกลาเป อันเป็นไม้ผุ กสฺมา นุ เพราะเหตุอะไร
หนอ อิติ ดังนี้ ฯ

สุวชาตกํ อ. ชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยนกแขกเต้า สพฺพํ

ทั้งปวง (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต วิตฺถาเรตพฺพํ พึงให้พิสดาร นวกนิปาเต อาคตนเยนเอว ตามนัยอันมาแล้ว ในนวกนิบาตนั่นเทียว ฯ หิ ก็ อตฺถุปฺปตฺติเอว อ. ความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั่นเทียว ตตฺถ นวกนิปาเต จ ในนวกนิบาตนั้นด้วย อิธ ฐาเน จ ในที่นี้ด้วย นานา เป็นต่าง ๆ (โหติ) ย่อมเป็น เสสํ วจนํ อ. คำอันเหลือ ตาทิสํเอว เป็นคำเช่นกับด้วยคำนั้นนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อาหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อิมํ ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า สกฺโก อ. ท้าวสักกะ ตทา ในกาลนั้น อานนฺโท เป็นภิกษุชื่อว่าอานนท์ อโหสิ ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ สุวราชา อ. นกแขกเต้าผู้พระราชา (ตทา) ในกาลนั้น อหํเอว เป็นเรานั่นเทียว (อโหสึ) ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ อังนี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เอวํ อ. อย่างนี้ อปฺปิจฺฉตา นาม ชื่อ อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อย เอสา นั่น ตนฺติ เป็นแบบแผน มม ของเรา ปเวณิ เป็นประเพณี มม ของเรา (โหติ) ย่อมเป็น มม ปุตฺตสฺส นิคมวาสิติสฺสสฺส มาทิสํ อาจริยํ ลภิตฺวา อปฺปิจฺฉตา อ. ความที่แห่งภิกษุชื่อว่าติสสะผู้มีปกติอยู่ในนิคม ผู้เป็นบุตรของเรา เป็นผู้ได้ซึ่งอาจารย์ ผู้เช่นกับด้วยเราแล้วมีความปรารถนาน้อย อนจฺฉริยํ เป็นธรรมชาติไม่น่าอัศจรรย์ (โหติ) ย่อมเป็น ภิกฺขุนา นาม ชื่ออันภิกษุ อปฺปิจฺเฉน พึง

เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย นิคมวาสิติสฺเสน วิย พึงเป็นผู้เพียงดังว่า ภิกษุชื่อว่าติสสะผู้มีปกติอยู่ในนิคม ภวิตพฺพํ พึงเป็น หิ เพราะว่า ภิกฺขุ อ. ภิกษุ เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ อภพฺโพ เป็นผู้ไม่ควร ปริหานาย เพื่ออันเสื่อมรอบ มคฺคผเลหิ จากมรรคและผล ท. (โหติ) ย่อมเป็น (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น โหติ ย่อมมี สนฺติเก ใน สำนัก นิพฺพานสฺสเอว แห่งพระนิพพานนั่นเทียว อญฺญทตฺถุ โดย แท้ อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ภิกฺขุ อ. ภิกษุ อปฺปมาทรโต วา ผู้ยินดีแล้ว
ในความไม่ประมาทหรือ ปมาเท ภยทสฺสิ วา
หรือว่าผู้มีปกติเห็นซึ่งภัย ในความประมาท
อภพฺโพ เป็นผู้ไม่ควร ปริหานาย เพื่ออันเสื่อม
รอบ (มคฺคผลเลหิ) จากมรรคและผล ท. (โหติ)
ย่อมเป็น (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (โหติ)
ย่อมมี สนฺติเก ในสำนัก นิพฺพานสฺสเอว แห่ง
พระนิพพานนั่นเทียว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ อภพฺโพ เป็นผู้ไม่ควร ปริหานาย เพื่ออันเสื่อมรอบ สมถวิปสฺสนาธมฺเมหิ วา จากธรรมคือสมถะและวิปัสสนา ท. หรือ มคฺคผเลหิ วา หรือว่า จากมรรคและผล ท. (โหติ) ย่อมเป็น คือว่า ปริหายติ จะเสื่อมรอบ ปตฺเตหิ มคฺคผเลหิ จากมรรคและผล ท. อันตนบรรลุแล้ว น อปิ แม้หามิได้ คือว่า น ปาปุณาติ จะไม่

บรรลุ อปฺปตฺตานิ มคฺคผลานิ ซึ่งมรรคและผล ท. อันตนไม่บรรลุ แล้ว น หามิได้ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้น หนา (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า อภพฺโพ ปริหา-นาย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (โหติ) ย่อมมี กิเลสปรินิพฺพานสฺสอปิ อนุปาทาปรินิพฺพานสฺสอปิ สนฺติเกเอว ในที่ใกล้ แห่งความดับรอบแห่งกิเลสบ้าง แห่งความดับรอบแห่งขันธปัญจกเป็นเครื่องอันกิเลสไม่เข้าไปถือเอาบ้าง นั่นเทียว อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระเมฆิยเถระ

๒๒. ๑๑๖/๕ ตั้งแต่ สตฺถา ปน ตีหิ วิตกฺเกหิ อนฺวาสตฺตตาย เป็นต้นไป.

ปน ก็ สตฺถา อ. พระศาสดา อามนฺเตตฺวา ตรัสเรียกมา แล้ว เมฆิยตฺเถรํ ซึ่งพระเถระชื่อว่าเมฆิยะ (อตฺตโน) ตีหิ วิตกฺเกหิ อนฺวาสตฺตตาย ตสฺมึ อมฺพวเน ปธานํ อนุยุญฺชิตุํ อสกฺกุณิตฺวา อาคตํ ผู้ไม่อาจแล้ว เพื่ออันตามประกอบ ซึ่งความเพียร ในอัมพวัน นั้น เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้อันวิตก ท. ๓ ครอบงำแล้ว มาแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า เมฆิย ดูก่อนเมฆิยะ อติภาริยํ กมฺมํ อ. กรรม วันหนักยิ่ง เต อันเธอ ปหาย ผู้ละแล้ว มํ ซึ่งเรา เอกกํ ผู้เดียว ยาจนฺตํ ผู้ขอร้องอยู่ว่า เมฆิย ดูก่อนเมฆิยะ อหํ อ. เรา เอกโก เป็นผู้เดียว อมฺหิ ย่อมเป็น อญฺโญปิ ภิกฺขุ อ. ภิกษุแม้ รูปอื่น โกจิ บางรูป ทิสฺสติ จะปรากฏ ยาว เพียงใด ตฺวํ อ. เธอ อาคเมหิ จงยังกาลให้มา ตาว เพียงนั้นเถิด อิติ ดังนี้ คจฺฉนฺเตน ไปอยู่ กตํ กระทำแล้ว ภิกฺขุนา นาม เอวํ จิตฺต-วสิเกน ภวิตุํ อ. อันเชื่ออันภิกษุ เป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งจิต อย่างนี้ น วฏฺฏติ ย่อมไม่ควร เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น ลหุกํ เป็นธรรมชาติเร็ว (โหติ) ย่อมเป็น ตํ จิตฺตํ อตฺตโน วเส (ภิกฺขุนา) วตฺเตตุํ อ. อันภิกษุ ยังจิตนั้น ให้เป็นไป ในอำนาจ

ของตน วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. เทฺว ๒ อิมา เหล่านี้ว่า

เมธาวี อ. บุคคลผู้มีปัญญา กโรติ ย่อมกระทำ
จิตฺตํ ซึ่งจิต ผนฺทนํ อันกวัดแกว่ง จปลํ
อันดิ้นรน ทุรกฺขํ อันบุคคลรักษาได้โดยยาก
ทุนฺนิวารยํ อันบุคคลห้ามได้โดยยาก อุชุํ ให้เป็น
ธรรมชาติตรง อุสุกาโร อิว ราวกะ อ. นายช่างศร
(กโรนฺโต) กระทำอยู่ เตชนํ ซึ่งลูกศร (อุชุํ)
ให้ตรง อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ (โยคาวจเรน)
อันพระโยคาวจร (อุพฺภตํ) ยกขึ้นแล้ว (ปญฺจ-
กามคุณาลยโต) จากที่อยู่คือกามคุณ ๕ (ขิตฺตํ)
ซัดไปแล้ว (วิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเน) ในวิปัสสนา
กรรมฐาน ปหาตเว เพื่ออันละ มารเธยฺยํ ซึ่ง
บ่วงแห่งมาร ปริผนฺทติ ย่อมดิ้นรน วาริโช
อิว ราวกะ อ. ปลา (เกวฏฺเฏน) อันชาวประมง
อุพฺภโต ยกขึ้นแล้ว โอกโมกโต จากที่อยู่คือน้ำ
ขิตฺโต ซัดไปแล้ว โอกโมกโต จากที่อยู่คือน้ำ
ขิตฺโต ซัดไปแล้ว ถเล บนบก (ปริผนฺทนฺโต)
ดิ้นรนอยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วิปฺผนฺทมานํ อันดิ้นรนวิเศษอยู่ อารมฺมเณสุ ในอารมณ์ ท. รูปาทีสุ มีรูปเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ผนฺทนํ

อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อสณฺฐหนฺตํ อันไม่ตั้งอยู่ด้วยดีอยู่ อารมฺมเณ ในอารมณ์ เอกสฺมึ อันหนึ่ง คามทารโก วิย ราวกะ อ. เด็กในบ้าน อสณฺฐหนฺโต ผู้ไม่ตั้งอยู่ด้วยดีอยู่ เอกอิริยาปเถน ด้วยอิริยาบถอันหนึ่ง จปลํ อันชื่อว่ากวัดแกว่ง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า จปลํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วิญฺญาณํ ซึ่งวิญญาณ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า จิตฺตํ อิติ ดังนี้ ฯ ปน ก็ เอตํ วิญฺญาณํ อ. วิญญาณนั่น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้วว่า จิตฺตํ อ. จิต อิติ ดังนี้ (ตสฺส วิญฺญาณสฺส) ภูมิวตฺถุ-อารมฺมณกิริยาทิวิจิตฺตตาย เพราะความที่แห่งวิญญาณนั้น เป็นธรรมชาติวิจิตร ด้วยภูมิและอารมณ์และวิถีจิตมีกิริยาจิตเป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทุรกฺขํ อันชื่อว่าอันบุคคลรักษาได้โดยยาก ทุฏฺฐปนโต เพราะอันตั้งไว้ได้โดยยาก เอกสฺมึ สปฺปายา-รมฺมเณเอว ในอารมณ์อันเป็นที่สบาย อันหนึ่งนั่นเทียว (ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล (ทุรกฺขนฺโต) รักษาได้ยากอยู่ กิฏฺฐขาทก-โคณํ ซึ่งโคตัวเคี้ยวกินซึ่งข้าวกล้า กิฏฺฐสมฺพาเธ ในที่คับแคบด้วยข้าวกล้า (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุรกฺขํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทุนฺนิวารยํ อันชื่ออันบุคคลห้ามได้โดยยาก (ตสฺส จิตฺตสฺส) ทุรกฺขตฺตา เพราะความที่แห่งจิตนั้น เป็นธรรมชาติอันบุคคลรักษาได้โดยยาก ปฏิเสเธตุํ เพื่ออันห้าม

คจฺฉนฺตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตอันไปอยู่ วิสภาคารมฺมณํ สู่อารมณ์อันมีส่วนอันเสมอไปปราศแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุนฺนิวารยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุสุกาโร อ. นายช่างศร อาหริตฺวา นำมาแล้ว ทณฺฑํ ซึ่งท่อนไม้ เอกํ ท่อนหนึ่ง อรญฺญโต จากป่า กตฺวา กระทำแล้ว นิตฺตจํ ให้เป็นไม้มีเปลือกออกแล้ว มกฺขิตฺวา ทาแล้ว กญฺชิกเตเลน ด้วยน้ำข้าวและน้ำมัน ตาเปตฺวา ยังไม้ให้ร้อนแล้ว องฺคารกปลฺเล ที่กระเบื้องแห่งถ่านเพลิง อุปฺปีเฬตฺวา ดัดแล้ว รุกฺขาฬเก ที่ค่าคบของต้นไม้ (ที่ง่ามแห่งต้นไม้) กโรติ ย่อมกระทำ นีวงฺกํ ให้เป็นไม้มีความคดออกแล้ว อุชุํ ชื่อว่าให้เป็นไม้ตรง คือว่า วาลวิชฺฌนโยคฺคํ ให้เป็นไม้ควรแก่อันยิงซึ่งขนทราย จ ปน ก็แล (โส อุสุกาโร) อ. นายช่างศรนั้น กตฺวา ครั้นกระทำแล้ว ทสฺเสตฺวา แสดงแล้ว สิปฺปํ ซึ่งศิลปะ ราชมหามตฺตานํ แก่พระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชา ท. ลภติ ย่อมได้ สกฺการ-สมฺมานํ ซึ่งสักการะและความนับถือด้วยดี มหนฺตํ อันใหญ่ ยถา นาม ชื่อฉันใด ปุริโส อ. บุรุษ เมธาวี ผู้มีปัญญา คือว่า ปณฺฑิโต ผู้เป็นบัณฑิต คือว่า วิญฺญู ผู้รู้แจ้ง กตฺวา กระทำแล้ว เอตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนั่น ผนฺทนาทิสภาวํ อันมีเหตุมีความดิ้นรนเป็นต้นเป็นสภาพ นิตฺตจํ ให้เป็นธรรมชาติมีเปลือกออกแล้ว คือว่า อปคตโอฬาริก-กิเลสํ ให้เป็นธรรมชาติมีกิเลสอันหยาบไปปราศแล้ว ธุตงฺคารญฺญ-วาสวเสน ด้วยอำนาจแห่งธุดงค์และการอยู่ในป่า เตเมตฺวา ยังจิต

ให้ชุ่มแล้ว สทฺธาสิเนเหน ด้วยยางเหนียวคือศรัทธา ตาเปตฺวา ยังจิตให้เร่าร้อนแล้ว กายิกเจตสิกวิริเยน ด้วยความเพียรอันเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต อุปฺปีเฬตฺวา ดัดแล้ว สมถวิปสฺสนาฬเก ที่ค่าคบคือสมถะและวิปัสสนา กโรติ ย่อมกระทำ อุชุํ ให้เป็นธรรมชาติตรง คือว่า อกุฏิลํ ให้เป็นธรรมชาติไม่คดโกง คือว่า นิพฺพิเสวนํ ให้เป็นธรรมชาติมีความเสพผิดอันออกแล้ว จ ปน ก็แล (โส เมธาวี) อ. บุรุษผู้มีปัญญานั้น กตฺวา ครั้นกระทำแล้ว สมฺมสิตฺวา พิจารณาแล้ว สงฺขาเร ซึ่งสังขาร ท. ปทาเลตฺวา ทำลายแล้ว อวิชฺชากฺขนฺธํ ซึ่งกองแห่งอวิชชา มหนฺตํ กอใหญ่ กตฺวา กระทำแล้ว อิมํ วิเสสํ ซึ่งคุณวิเศษนี้ อิติ คือ ติสฺโส วิชฺชา ซึ่งวิชชา ท. ๓ ฉ อภิญฺญา ซึ่งอภิญญา ท. ๖ โลกุตฺตรธมฺเม ซึ่งธรรมอันเป็นโลกุตระ ท. นว ๙ หตฺถคตํเอว ให้เป็นธรรมชาติไปแล้วในมือนั่นเทียว ลภติ ย่อมได้ อคฺคทกฺขิเณยฺยภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณาอันเลิศ เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า อุสุกาโรว เตชนํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มจฺโฉ วิ ราวกะ อ. ปลา (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า วาริโชว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (เกวฏฺเฏ) ดันชาวประมง ฉฑฺฑิโต เหวี่ยงไปแล้ว ถเล บนบก หตฺเถน วา ด้วยมือหรือ ปาเทน วา หรือว่าด้วยเท้า ชาลาทีนํ วตฺถูนํ อญฺญตาเรน วตฺถุนา วา หรือ

ว่าด้วย - แห่งวัตถุ ท. มีข่ายเป็นต้นหนา วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ถเล ขิตฺโต อิติ ดังนี้ ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. อันวินิจฉัย (คาถาปาเท) ในบาทแห่งพระคาถาว่า โอกโมกตอุพฺภโต อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ อุทกํ อ. น้ำ โอกํ ชื่อว่าโอกะ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (ลพฺภติ) ย่อมได้ เอตฺถ วจเน ในคำนี้ว่า (อถโข) ครั้งนั้นแล (เต ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ ล ฯ จีวเรหิ ด้วยทั้งจีวร ท. โอกปุณฺเณหิ อันชุ่มแล้วด้วยน้ำ (กิลนฺตรูปา) ผู้มีรูปอันลำบากแล้ว ฯ ล ฯ อิติ ดังนี้ อาลโย อ. ที่อยู่ (โอกํ) ชื่อว่าโอกะ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (ลพฺภติ) ย่อมได้ เอตฺถ วจเน ในคำนี้ว่า (มุนี) อ. มุนี ปหาย ละแล้ว โอกํ ซึ่งที่อยู่ อนิเกตสารี ผู้มีอันไม่ระลึกถึงซึ่งที่อยู่เป็นปกติ อิติ ดังนี้ อุภยํปิ อุทกาลยชาตํ อ. น้ำและที่อยู่แม้ทั้งสอง (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต ลพฺภติ ย่อมได้ อิธ คาถาปาเท ในบาทแห่งพระคาถานี้ ฯ

อยํ อตฺโถ อ. เนื้อความนี้ว่า โอกโมกโต จากที่อยู่คือน้ำ คือว่า อาลยา จากที่อยู่ อุทกสงฺขาตา อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าน้ำ อิติ ดังนี้ เอตฺถ วจเน ในคำนี้ว่า โอกโมกโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (เกวฏฺเฏน) อันชาวประมง อุทฺธโต

ยกขึ้นแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อุพฺภโต อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า โส มจฺโฉ อ. ปลานั้น (เกวฏฺเฏน) อันชาวประมง อุพฺภโต ยกขึ้นแล้ว อุทกาลยโต จากที่อยู่คือน้ำ ขิตฺโต เหวี่ยงไปแล้ว ถเล บนบก อลภนฺโต เมื่อไม่ได้ อุทกํ ซึ่งน้ำ ปริผนฺทติ ย่อมดิ้นรน ยถา ฉันใด อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ คือว่า ปญฺจกามคุณาลยาภิรตํ อันยินดียิ่งแล้วในที่อยู่คือกามคุณ ๕ (โยคาวจเรน) อันพระโยคาวจร อุทฺธริตฺวา ยกขึ้นแล้ว ตโต ปญฺจกามคุณาลยโต จากที่อยู่คือกามคุณ ๕ นั้น ขิตฺตํ ซัดไปแล้ว วิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเน ในวิปัสสนากรรมฐาน ปหาตุํ เพื่ออันละ วฏฺฏํ ซึ่งวัฏฏะ มารเธยฺยสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าบ่วงแห่งมาร สนฺตาปิยมานํ ให้เร่าร้อนอยู่ กายิกเจตสิกวิริเยน ด้วยความเพียรอันเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต ปริผนฺทติ ชื่อว่าย่อมดิ้นรน คือว่า น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ สณฺฐาตุํ เพื่ออันตั้งอยู่พร้อม ตตฺถ วิปสฺสนา-กมฺมฏฺฐาเน ในวิปัสสนากรรมฐานนั้น เอวํ ฉันนั้น เอวํ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนี้ สนฺตมฺปิ แม้มีอยู่ ปุคฺคโล อ. บุคคล เมธาวี ผู้มีปัญญา อนิกฺขิปิตฺวา ไม่ทอดทิ้งแล้ว ธุรํ ซึ่งธุระ กโรติ ย่อมกระทำ ตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนั้น อุชุํ ให้เป็นธรรมชาติตรง คือว่า กมฺมนิยํ ให้เป็นธรรมชาติควรแก่การงาน (มยา) วุตฺตนเยนเอว โดยนัยแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้วนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (คาถา-ปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปริผนฺทติทํ จิตฺตํ อิติ ดังนี้ ฯ

อปโร นโย อ. นัยอื่นอีกว่า อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ คือว่า มารเธยฺยํ กิเลสวฏฺฏํ อวิชหิตฺวา จิตํ อันไม่ละ ซึ่งบ่วงแห่งมาร คือว่า ซึ่งกิเลสวัฏ แล้วตั้งอยู่แล้ว ปริผนฺทติ ย่อมดิ้นรน โส วาริโช วิย ราวกะ อ. ปลานั้น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มารเธยฺยํ อ. บ่วงแห่งมาร (โยคาวจเรน) อันพระโยคาวจร ปหาตเว พึงละ คือว่า เอตํ จิตฺตํ อ. จิตนั่น ปริผนฺทติ ย่อมดิ้นรน มารเธยฺเยน เพราะบ่วงแห่งมาร กิเลสวฏฺฏสงฺขาเตน อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากิเลสวัฏเยน ใด ตํ มารเธยฺยํ อ. บ่วงแห่งมารนั้น (โยคาวจเรน) อันพระโยคาวจร ปหาตพฺพํ พึงละ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๒๓. ๑๒๓/๑๘ ตั้งแต่ อถ นํ สตฺถา กึ ภิกฺขุ น ตฺวํ ตตฺถ เป็นต้นไป.

อถ ครั้นนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา ปุจฺฉิ ตรัสถามแล้ว นํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้นว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ ตฺวํ อ. เธอ น วสสิ ย่อมไม่อยู่ ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้น กึ หรือ อิติ ดังนี้ ฯ (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า (มยา) อันข้าพระองค์ น สกฺกา ไม่อาจ วสิตุํ เพื่ออันอยู่ ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้น อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ (ตยา) อันเธอ (น สกฺกา) ไม่อาจ (วสิตุํ) เพื่ออันอยู่ (ตตฺถ ฐาเน) ในที่นั้น กึการณา เพราะเหตุอะไร อิติ ดังนี้ ฯ (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สา อุปาสิกา อ. อุบาสิกานั้น ชานาติ ย่อมรู้ สพฺพํ การณํ ซึ่งเหตุทั้งปวง จินฺติตจินฺติตํ อันบุคคลคิดแล้วและคิดแล้ว อหํ อ. ข้าพระองค์ จินฺเตตฺวา คิดแล้วว่า จ ก็ ปุถุชฺชนา นาม ชื่อ อ. ปุถุชน ท. จินฺเตนฺติ ย่อมคิด โสภณํปิ การณํ ซึ่งเหตุอันงามบ้าง อโสภณํปิ การณํ ซึ่งเหตุอันไม่งามบ้าง สเจ ถ้าว่า อหํ อ. เรา จินฺเตสฺสามิ จักคิด กิญฺจิ การณํ ซึ่งเหตุอะไร ๆ

อยุตฺตํ อันไม่ควรแล้วไซร้ (สา อุปาสิกา) อ. อุบาสิกานั้น คณฺหนฺตี
วิย ผู้ราวกะว่าจับอยู่ โจรํ ซึ่งโจร จูฬาย ที่มวยผม สห กับ
ภณฺฑเกน ด้วยสิ่งของ มํ ยังเรา ปาเปสฺสติ จักให้ถึง วิปฺปการํ
ซึ่งประการอันแปลก อิติ ดังนี้ อาคโต เป็นผู้มาแล้ว อมฺหิ
ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัส
แล้วว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ ตยา วสิตุํ อ. อันเธออยู่ ตตฺถเอว
ฐาเน ในที่นั้นนั่นเทียว วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ ฯ (โส
ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ อหํ อ. ข้าพระองค์ น สกฺโกมิ ย่อมไม่อาจ
อหํ อ. ข้าพระองค์ น วิสิสฺสามิ จักไม่อยู่ ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้น
อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (ปุจฺฉิ) ตรัสถามแล้วว่า
ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตฺวํ อ. เธอ สกฺขิสฺสสิ
จักอาจ รกฺขิตุํ เพื่ออันรักษา เอกํเอว ธมฺมชาตํ ซึ่งธรรมชาติอันหนึ่ง
นั่นเทียวหรือ อิติ ดังนี้ ฯ (โส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนั้น (ปุจฉิ)
ทูลถามแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อหํ) อ. ข้าพระองค์
(สกฺขิสฺสามิ) จักอาจ (รกฺขิตุํ) เพื่ออันรักษา กึ ธมฺมชาตํ ซึ่ง
ธรรมชาติอะไร อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา
ตรัสแล้วว่า ตฺวํ อ. เธอ รกฺข จงรักษา ตว จิตฺตํเอว ซึ่งจิต
ของเธอนั่นเทียว เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น ทุรกฺขํ เป็น
ธรรมชาติอันบุคคลรักษาได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น ตฺวํ อ. เธอ
นิคฺคณฺห จงข่ม อตฺตโน จิตฺตํเอว ซึ่งจิตของตนนั่นเทียว ตฺวํ

อ. เธอ มา จินฺตยิ อย่าคิดแล้ว กิญฺจิ การณํ ซึ่งเหตุอะไร ๆ อญฺญํ อย่างอื่น เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น ทุนฺนิคฺคหํ เป็นธรรมชาติอันบุคคลข่มได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ทมโถ อ. การฝึก จิตฺตสฺส ซึ่งจิต ทุนฺนิคฺคหสฺส
อันบุคคลข่มได้โดยยาก ลหุโน อันเกิดและดับ
เร็ว ยตฺถ กามนิปาติโน อันมีปกติตกไปตาม
ความใคร่ ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง สาธุ
เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น
(หิ) เพราะว่า จิตฺตํ อ. จิต ทนฺตํ อันบุคคล
ฝึกแล้ว สุขาวหํ เป็นธรรมชาตินำมาซึ่งความสุข
(โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(วิคฺคโห) อ. วิเคราะห์ ตตฺถ ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน อิติ คาถาปาเท ในบาทแห่งพระคาถาว่า ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน ดังนี้นั้น (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (กาตพฺโพ) พึงหระทำ ฯ เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น (ปุคฺคเลน) อันบุคคล นิคฺคยฺหติ ย่อมข่มได้ ทุกฺเขน โดยยาก อิติ เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น ทุนฺนิคฺคหํ ชื่อว่าเป็นธรรมชาติอันบุคคลข่มได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น ลหุํ อุปฺปชฺชติ จ ย่อมเกิดขึ้นเร็วด้วย (ลหุํ) นิรุชฺฌติ จ ย่อมดับเร็วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น ลหุ ชื่อว่าเป็นธรรมชาติเกิดและดับเร็ว

(โหติ) ย่อมเป็น ตสฺส จิตฺตสฺส ซึ่งจิตนั้น ทุนฺนิคฺคหสฺส อัน
บุคคลข่มได้โดยยาก ลหุโน อันเกิดและดับเร็ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ยตฺถ กตฺถจิเอว อารมฺมเณ นิปาตน-
สีลสฺส อันมีอันตกไปในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเทียวเป็นปกติ
(อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ยตฺถ
กามนิปาติโน อิติ ดังนี้ ฯ หิ จริงอยู่ เอตํ จิตฺตํ อ. จิตนั่น
น ชานาติ ย่อมไม่รู้ ลภิตพฺพฏฺฐานํ วา ซึ่งฐานะอันตนพึงได้หรือ
อลภิพฺพฏฺฐานํ วา หรือว่าซึ่งฐานะอันตนไม่พึงได้ ยุตฺตฏฺฐานํ วา
ซึ่งฐานะอันควรแล้วหรือ อยุตฺตฏฺฐานํ วา หรือว่าซึ่งฐานะอันไม่
ควรแล้ว น เอว ชาตึ โอโลเกติ ย่อมไม่แลดู ซึ่งชาตินั่นเทียว
น (โอโลเกติ) ย่อมไม่แลดู โคตฺตํ ซึ่งโคตร น (โอโลเกติ)
ย่อมไม่แลดู วยํ ซึ่งวัย นิปตติ ย่อมตกไป (อตฺตา) อ. ตน
อิจฺฉติ ย่อมปรารถนา (นิปติตุํ) เพื่ออันตกไป ยตฺถ ยตฺถเอว
อารมฺมเณ ในอารมณ์ใดใดนั่นเทียว ตตฺถ ตตฺถเอว อารมฺมเณ
ในอารมณ์นั้นนั่นเทียว อิติ เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ) อ.
จิตนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า
ยตฺถ กามนิปาตี มีปกติตกไปตามความใคร่ ในอารมณ์อย่างใดอย่าง
หนึ่ง อิติ ดังนี้ ทมโถ อ. การฝึก ตสฺส เอวรูปสฺส จิตฺตสฺส
ซึ่งจิตนั้น อันมีรูปอย่างนี้ สาธุ เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ)
ย่อมเป็น คือว่า (ตสฺส จิตฺตสฺส) จตูหิ อริยมคฺเคหิ ทนฺตภาโว
อ. ความที่แห่งจิตนั้นเป็นธรรมชาติอันบุคคลฝึกแล้ว ด้วยอริยมรรค

ท. ๔ คือว่า ยถา (ตํ จิตฺตํ) นิพฺพิเสวนํ โหติ ตถา (ตสฺส จิตฺตสฺส) กตภาโว อ. ความที่แห่งจิตนั้น เป็นธรรมชาติอันบุคคลกระทำแล้ว โดย - อ. จิตนั้นเป็นธรรมชาติมีความเสพผิดออกแล้วย่อมเป็น โดยประการใด ประการนั้น สาธุ เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า (ทมโถ) อ. การฝึก (จิตฺตสฺส) ซึ่งจิต (สาธุ) เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็นกึการณา เพราะเหตุอะไร (อิติ) ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า หิ เพราะว่า อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ ทนฺตํ อันบุคคลฝึกแล้ว สุขาวหํ เป็นธรรมชาตินำมาซึ่งความสุข (โหติ) ย่อมเป็น คือว่า ทนฺตํ อันบุคคลฝึกแล้ว คือว่า กตํ อันบุคคลกระทำแล้ว นิพฺพิเสวนํ ให้เป็นธรรมชาติมีความเสพผิดออกแล้ว อาวหติ ย่อมนำมา มคฺคผลสุขํ จ ซึ่งความสุขอันเกิดแต่มรรคและผลด้วย ปรมตฺถนิพฺพานสุขํ จ ซึ่งความสุขคือพระนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักขิตเถระ

๒๔. ๑๓๒/๗ ตั้งแต่ โส วสฺสาวาสิกสาฏกานํ ลทฺธทิวสโต เป็นต้นไป.

โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น อาโรเจตฺวา กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น สพฺพํ ทั้งปวง ปฏฺฐาย จำเดิม วสฺสาวาสิกสาฏกานํ (อตฺตนา) ลทฺธทิวสโต แต่วันแห่งผ้าสาฎกอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดพรรษา ท. อันตนได้แล้ว ยาว เพียงใด ปหารา แต่อันประหาร เถรสฺส ซึ่งพระเถระ ตาลวณฺเฏน ด้วยขั้วแห่งตาล สตฺถุ แด่พระศาสดา อาห กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อหํ อ. ข้าพระองค์ ปลาโต เป็นผู้หนีไปแล้ว อิมินา การเณน เพราะเหตุนี้ อสฺมิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ ตฺวํ อ. เธอ เอหิ จงมาเถิด ตฺวํ อ. เธอ มา จินฺตยิ อย่าคิดแล้ว เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น ทูเร โหนฺตํปิ อารมฺมณํ สมฺปฏิจฺฉนกชาติกํ เป็นธรรมชาติมีชาติแห่งการรับเอาพร้อม ซึ่งอารมณ์ แม้อันมีอยู่ ในที่ไกล (โหติ) ย่อมเป็น (ภิกฺขุนา) วายมิตุํ อ. อันภิกษุพยายาม มุจฺจนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันพ้น ราคโทสโมหพนฺธนา จากเครื่องผูกคือราคะและโทสะและโมหะ วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ นํ สงฺฆรกฺขิตํ กะภิกษุชื่อว่า

สังฆรักขิตนั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด สญฺญเมสฺสนฺติ จัก
สำรวม จิตฺตํ ซึ่งจิต ทูรงฺคมํ อันไปในที่ไกล
เอกจรํ อันเที่ยวไปดวงเดียว อสรีรํ อันไม่มีสรีระ
คุหาสยํ อันมีถ้ำเป็นที่อาศัย (เต ชนา) อ. ชน ท.
เหล่านั้น โมกฺขนฺติ จะพ้น มารพนฺธนา จาก
เครื่องผูกแห่งมาร อิติ ดังนี้ ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. อันวินิจฉัย ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้น หนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทูรงฺคมํ อิติ ดังนี้เป็นต้น (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

คมนาคมนํ นาม ชื่อ อ. การไปและการมา จิตฺตสฺส แห่งจิต ปุรตฺถิมาทิทิสาภาเคน โดยส่วนแห่งทิศมีทิศอันมีในเบื้องหน้าเป็นต้น มกฺกฏสุตฺตมาตฺตกํปิ แม้อันมีความหลับแห่งลิงเป็นประมาณ นตฺถิ ย่อมไม่มี (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น สมฺปฏิจฺฉติ ย่อมรับเอาพร้อม อารมฺมณํ ซึ่งอารมณ์ สนฺตํปิ แม้อันมีอยู่ ทูเร ในที่ไกล อิติ เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น ทูรงฺคมํ นาม ชื่อว่า เป็นธรรมชาติไปในที่ไกล ชาตํ เกิดแล้ว ฯ

ปน อนึ่ง สตฺตฏฺฐจิตฺตานิ อ. จิต ๗ ดวง ๘ ดวง ท. เอกโต กณฺณิกพทฺธานิ (หุตฺวา) เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชิตุํ สมตฺถานิ นาม ชื่อว่าอันสามารถเพื่ออันเป็นธรรมชาติเนื่องแล้ว โดยความเป็นช่อ โดยความเป็นอันเดียวกัน เป็น เกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน นตฺถิ ย่อม

ไม่มี อุปฺปตฺติกาเล ในกาลอันเป็นที่เกิดขึ้น จิตฺตํ อ. จิต เอเกกํ-
เอว ดวงหนึ่งดวงหนึ่งนั่นเทียว อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น ตสฺมึ จิตฺเต
ครั้นเมื่อจิตนั้น นิรุทฺเธ ดับไปแล้ว เอเกกํเอว จิตฺตํ อ. จิตดวง
หนึ่งดวงหนึ่งนั่นเทียว อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น ปุน อีก อิติ
เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น เอกจรํ นาม ชื่อว่าเป็น
ธรรมชาติเที่ยวไปดวงเดียว ชาตํ เกิดแล้ว ฯ

สรีรสณฺฐานํ วา อ. ทรวดทรงแห่งสรีระหรือ นีลาทิปกาโร
วณฺณเภโท วา หรือว่า อ. ประเภทแห่งสี อันมีประการมีสีเขียว
เป็นต้น จิตฺตสฺส ของจิต นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะเหตุนั้น
(เอตํ จิตฺตํ) อ. จิตนั่น อสรีรํ นาม ชื่อว่าเป็นธรรมชาติไม่มีสรีระ
ชาตํ เกิดแล้ว ฯ

จตุมหาภูตคุหา อ. ถ้ำคือมหาภูต ๔ คุหา นาม ชื่อว่าถ้ำ จ
ก็ อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ นิสฺสาย อาศัยแล้ว หทยรูปํ ซึ่งรูปคือ
หทัย ปวตฺตติ เป็นไปอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เอตํ จิตฺตํ)
อ. จิตนั่น คุหาสยํ นาม ชื่อว่าเป็นธรรมชาติมีถ้ำเป็นที่อาศัย ชาตํ
เกิดแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เยเกจิ ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด
เหล่าหนึ่ง ปุริสา วา คือ อ. บุรุษ ท. หรือ อิตฺถี วา คือ หรือว่า
อ. หญิง ท. คหฏฺฐา วา คือ อ. คฤหัสถ์ ท. หรือ ปพฺพชิตา วา
คือ หรือว่า อ. บรรพชิต ท. อเทนฺตา เมื่อไม่ให้ อุปฺปชฺชิตุํ เพื่อ
อันเกิดขึ้น อนุปฺปชฺชนกกิเลสสฺส แก่กิเลสอันไม่เกิดขึ้น ปชหนฺตา

ละอยู่ อุปฺปนฺนกิเลสํ ซึ่งกิเลสอันเกิดขึ้นแล้ว สติสมฺโมเสน เพราะความหลงพร้อมแห่งสติ สญฺญเมสฺสนฺติ ชื่อว่าจักสำรวม จิตฺตํ ซึ่งจิต คือว่า กริสฺสนฺติ จักกระทำ (จิตฺตํ) ซึ่งจิต สญฺญตํ ให้เป็นธรรมชาติอันตนสำรวมแล้ว คือว่า อวิกฺขิตฺตํ ให้เป็นธรรมชาติไม่ฟุ้งซ่านแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า เย จิตฺตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เต ชนา อ.ชน ท. เหล่านั้น สพฺเพ ทั้งปวง มุจฺจิสฺสนฺติ ชื่อว่าจักพ้น เตภูมิกวฏฺฏา จากวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ มารพนฺธนสงฺขาตา เพราะความไม่มีแห่งเครื่องผูกคือกิเลส อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โมกฺขนฺติ มารพนฺธน อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระจิตตหัตถเถระ

๒๕.๑๓๖/๖ ตั้งแต่ สตฺถา อาม ภิกฺขเว มม ปุตฺโต เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อาม เออ ปุตฺโต อ. บุตร มม ของเรา อกาสิ ได้กระทำแล้ว คมนาคมนํ ซึ่งการไปและการมา อตฺตโน อนวฏฺฐิตจิตฺตกาเล ในกาลแห่งตนเป็นผู้มีจิตอันไม่ตั้งลงแล้ว อชานนกาเล ในกาลอันเป็นที่ไม่รู้ สทฺธมฺมํ ซึ่งพระสัทธรรม อิทานิ ในกาลนี้ ปุญฺญํ จ อ. บุญด้วย ปาปํ จ อ. บาปด้วย อสฺส มม ปุตฺตสฺส อันบุตรของเรานั้น ปหีนํ ละได้แล้ว อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. เทฺว ๒ อิมา เหล่านี้ว่า

ปญฺญา อ. ปัญญา น ปริปูรติ ย่อมไม่เต็มรอบ ปุคฺคลสฺส แก่บุคคล อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันไม่ตั้งลงแล้ว อวิชานโต ผู้ไม่รู้แจ้งอยู่ สทฺธมฺมํ ซึ่งพระสัทธรรม ปริปฺลวปสาทสฺส ผู้มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย ภยํ อ. ความกลัว นตฺถิ ย่อมไม่มี ปุคฺคลสฺส แก่บุคคล อนวสฺสุตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันราคาไม่ซึมซาบแล้ว อนนฺวาหตเจตโส ผู้มีจิตอันโทสะไม่ตามกระทบแล้ว ปุญฺญปาป-

ปหีนสฺส ผู้มีบุญและบาปอันละได้แล้ว ชาครโต
ผู้ตื่นอยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ทีเปติ ย่อมทรงแสดงว่า เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น กสฺสจิต ของใคร ๆ นิพทฺธํ วา อัน เนืองนิตย์หรือ ถาวรํ วา หรือว่าอันมั่นคง นตฺถิ ย่อมไม่มี ปน ก็ ปุคฺคโล อ. บุคคล โย ใด น สณฺฐาติ ย่อมไม่ตั้งอยู่ด้วยดี กตฺถจิต ภาเว ในภาวะไหน ๆ อสฺสปิฏฺเฐ ฐปิตกุมฺภณฺฑํ วิย ราวกะ อ. ฟักเขียว อันบุคคลตั้งไว้แล้ว บนหลังของม้า ถุสราสิมฺหิ โกฏฺฏิต- ขาณุโก วิย ราวกะ อ. ตออันบุคคลปักไว้แล้ว ที่กองแห่งแกลบ ขลฺลาตสีเส กทมฺพปุปฺผํ วิย ราวกะ อ. ดอกไม้ชื่อว่ากะทุ่มบนศีรษะ อันล้าน (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น เสวโก เป็นเสวก โหติ ย่อมเป็น กทาจิ ในกาลบางคราว อาชีวโก เป็นอาชีวก (โหติ) ย่อมเป็น กทาจิ ในกาลบางคราว นิคณฺโฐ เป็นนิครนถ์ (โหติ) ย่อมเป็น กทาจิ ในกาลบางคราว ตาปโส เป็นดาบส (โหติ) ย่อมเป็น กทาจิ ในการบางคราว ปุคฺคโล อ. บุคคล เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ อนาวฏฺฐิตจิตฺโต นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตอันไม่ตั้งลงแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น ปญฺญา อ. ปัญญา กามาวจราปิ อันเป็นกามา- วจรก็ดี รูปาวจราทิเภทาปิ อันต่างด้วยปัญญามีปัญญาอันเป็นรูปาวจร เป็นต้นก็ดี น ปริปูรติ ย่อมไม่เต็มรอบ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แก่ บุคคลนั้น อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันไม่ตั้งลงแล้ว อชานนฺตสฺส ผู้ไม่รู้อยู่ สทฺธมฺมํ ซึ่งพระสัทธรรม อิมํ นี้ สตฺตตฺตึสโพธิปกฺขิย-

ธมฺมเภทํ อันต่างด้วยธรรมอันมีในฝักฝ่ายแห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ๓๗ ปริปฺลวปสาทสฺส ผู้ชื่อว่ามีความเลื่อมใสอันเลื่อมลอย (อตฺตโน) ปริตฺตสทฺธตาย วา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีศรัทธาอันน้อยหรือ (อตฺตโน) อุลฺลวนสทฺธตาย วา หรือว่าเพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีศรัทธาอันคลอนแคลน กามาวจรายปิ ปญฺญาย เมื่อปัญญา แม้อันเป็นกามาวจร อปริปูรยมานาย ไม่เต็มรอบอยู่ รูปาวจรารูปาวจร-โลกุตฺตรปญฺญา อ.ปัญญาอันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจรและโลกุตระ ปริปูริสฺสติ จักเต็มรอบ กุโต ว ฐานโต แต่ที่ไหนเทียว อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปเทน) ด้วยบทว่า อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ราเคน อตินฺตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันราคะไม่ชุ่มแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อนวสฺสุตจิตฺตสฺส อิติ ดังนี้ ฯ โทเสน จิตฺตสฺส ปหตภาโว อ. ความที่แห่งจิตเป็นธรรมชาติอันโทสะกระทบแล้ว (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺโต ตรัสแล้ว อาคตฏฺฐาเน ในที่อันมาแล้วว่า อาหตจิตฺโต ผู้มีจิตอันโทสะกระทบทั่วแล้ว ขีลชาโต เกิดเป็นเพียงดังว่าเสาเขื่อนแล้ว อิติ ดังนี้ (ปเท) ในบทว่า อนนฺวาหตเจตโส อิติ ดังนี้ ฯ ปน แต่ว่า อตฺโถ อ. เนื้อความว่า โทเสน อปฺปฏิหตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันโทสะไม่กระทบแล้ว อิติ ดังนี้ อิธ อนนฺวาหตเจตโส อิติ ปเท ในบทว่า อนนฺวาหตเจตโส ดังนี้นี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปหีนปุญฺญสฺส จเอว ผู้มีบุญอันละได้แล้วด้วยนั่นเทียว ปหีนปาปสฺส จ ผู้มีบาปอันละได้แล้วด้วย จตุตฺถมคฺเคน ด้วยมรรคที่ ๔ คือว่า ขีณาสวสฺส ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปุญฺญปาปปหีนสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภยาภาโว อ. ความไม่มีแห่งความกลัว (สตฺถารา) อันพระศาสดา กถิโต วิย ราวกะว่าตรัสแล้ว ปุคฺคลสฺส เพื่อบุคคล ขีณาสวสฺส ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ชาครนฺตสฺสเอว ผู้ตื่นอยู่นั่นเทียว ปน ก็ ขีณาสวปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว โส นั้น ชาคโร นาม ชื่อว่าเป็นผู้ตื่น (อตฺตโน) สมนฺนาคตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว ชาครธมฺเมหิ ด้วยธรรมอันเป็นเครื่องตื่น ท. สทฺธาทีหิ มีศรัทธาเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น กิเลสภยํ อ. ภัยคือกิเลส นตฺถิ ชื่อว่าย่อมไม่มี (ขีณาสวปุคฺคลสฺส) แก่บุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ชาครนฺตสฺสอปิ ผู้ตื่นอยู่ก็ดี อชาครนฺตสฺสอปิ ผู้ไม่ตื่นอยู่ก็ดี อปจฺจาวตฺตนโต เพราะอันไม่กลับมา กิเลสานํ แห่งกิเลส ท. หิ จริงอยู่ กิเลสา อ. กิเลส ท. อนุพนฺธนฺติ ชื่อว่าย่อมไม่ติดตาม ตํ ขีณาสวปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้วนั้น อนุปคมนโต เพราะอันไม่เข้าไปหา ปุน อีก ปหีนานํ กิเลสานํ แห่งกิเส ท. อันตนละได้แล้ว มคฺเคน ด้วยมรรค เตน เตน นั้นนั้น เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (ภควา) อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้วว่า กิเลสา อ.กิเลส ท. เย เหล่าใด (อริยปุคฺคเลน)

อันพระอริยบุคคล ปหีนา ละได้แล้ว โสตาปตฺติมคฺเคน ด้วยโสดาปัตติมรรค (โส โสตาปตฺติมคฺคฏฺโฐ) อ. บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคนั้น น เอติ ย่อมไม่ไปหา คือว่า น ปจฺจาคจฺฉติ ย่อมไม่กลับมาหา เต กิเลเส ซึ่งกิเลส ท. เหล่านั้น ปุน อีก เย กิเลสา อ.กิเลส ท.เหล่าใด (อริยปุคฺคเลน) อันพระอริยบุคคล ปหีนา ละได้แล้ว สกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺเคน ด้วยสกคาทามิมรรคและอนาคามิมรรคและอรหัตมรรค (โส สกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมาคฺคฏฺโฐ) อ. บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสภทาคามิมรรคและอนาคามิมรรคและอรหัตมรรคนั้น น เอติ ย่อมไม่ไปหา คือว่า น ปจฺจาคจฺฉติ ย่อมไม่กลับมาหา เต กิเลเส ซึ่งกิเลส ท.เหล่านั้น ปุน อีก อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า นตฺถิ ชาครโต ภยํ อิติ ดังนี้ ฯ

๒๖. ๑๓๘/๑๕ ตั้งแต่ โส กึ เมทานิ เคเหน ปุน อฏฺจมาเส เป็นต้นไป.

โส กุทฺทาลปณฺฑิโต อ. กุททาลบัณฑิตนั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อิทานิ ในกาลนี้ กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เม ของเรา เคเหน ด้วยเรือน อหํ อ.เรา ปพฺพชิสฺสามิ จักบวช อฏฺฐมาเส ตลอดเดือน ๘ ท. ปุน อีก อิติ ดังนี้ นิกฺขมิตฺวา ออกไปแล้ว ปพฺพชิ บวชแล้ว ฯ (โส กุทฺทาลปณฺฑิโต) อ.

กุททาลบัณฑิตนั้น นิสฺสาย อาศัยแล้ว นาฬิมตฺตํ วรกโจรกํ จ
ซึ่งข้าวฟ่างและลูกเดือย อันมีทะนานเป็นประมาณด้วย กุณฺฐกุทฺทาลํ จ
ซึ่งจอบอันเหี้ยนแล้วด้วย คิหี เป็นผู้เป็นคฤหัสถ์ วาเร สิ้นวาระ ท.
สตฺต ๗ หุตฺวา เป็น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว วาเร สิ้นวาระ ท.
สตฺต ๗ อิมินา ว นีหาเรน โดยทำนองนี้เทียว ปน แต่ว่า
จินฺเตสิ คิดแล้วว่า อหํ อง เรา นิสฺสาย อาศัยแล้ว อิมํ กุณฺฐ-
กุทฺทาลํ ซึ่งจอบอันเหี้ยนแล้วนี้ คิหี เป็นผู้เป็นคฤหัสถ์ หุตฺวา เป็น
ปุพฺพชิโต บวชแล้ว วาเร สิ้นวาระ ท. สตฺต ๗ (อมฺหิ) ย่อม
เป็น อหํ อ. เรา ฉฑฺเฑสฺสามิ จักทิ้ง นํ กุณฐกุทฺทาลํ ซึ่งจอบ
อันเหี้ยนแล้วนั้น กตฺถจิเอว ฐาเน ในที่บางแห่งนั่นเทียว อิติ ดังนี้
วาเร ในวาระ สตฺตเม ที่ ๗ ฯ

โส กุทฺทาลปณฺฑิโต อ. กุททาลบัณฑิตนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว
คงฺคาตีรํ สู่ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา จินฺเตตฺวา คิดแล้วว่า อหํ
อ. เรา ปสฺสนฺโต เมื่อเห็น (กุทฺทาลสฺส) ปติตฏฺฐานํ ซึ่งที่แห่ง
จอบตกแล้ว โอตริตฺวา พึงข้ามลงแล้ว คณฺเหยฺยํ พึงถือเอา อหํ
อ. เรา น ปสสามิ จะไม่เห็น อสฺส กุทฺทาลสฺส ปติตฏฺฐานํ ซึ่ง
ที่แห่งจอบนั้นตกแล้ว ยถา โดยประการใด อหํ อ. เรา ฉฑฺเฑสฺสามิ
จักทิ้ง นํ กุทฺทาลํ ซึ่งจอบนั้น ตถา โดยประการนั้น อิติ ดังนี้
พนฺธิตฺวา ผูกมัดแล้ว พีชํ ซึ่งพืช นาฬิมตฺตํ อันมีทะนานเป็น
ประมาณ ปิโลติกาย ด้วยผ้าเก่า พนฺธิตฺวา ผูกแล้ว ปิโลติกํ
ซึ่งผ้าเก่า กุทฺทาลผเล ที่ผาลแห่งจอบ คเหตฺวา จับแล้ว กุทฺทาลํ

ซึ่งจอบ อคฺคทณฺฑเก ที่ด้านอันเป็นปลาย ฐิโต ยืนอยู่แล้ว คงฺคาตีเร ใกล้ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา นิมฺมิเลตฺวา หลับตาแล้ว อกฺขีนิ ซึ่งนัยน์ตา ท. อาวิชฺฌิตฺวา เวียนรอบแล้ว ติกฺขตฺตุํ ๓ ครั้ง อุปริสีเส ในเบื้องบนแห่งศีรษะ ขิปิตฺวา เหวี่ยงไปแล้ว คงฺคาย ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา นิวตฺติตฺวา กลับแล้ว โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ อทิสฺวา ไม่เห็นแล้ว (ตสฺส กุทฺทาลสฺส) ปติตฏฺฐานํ ซึ่งที่แห่งจอบนั้นตกแล้ว อกาสิ ได้กระทำแล้ว สทฺทํ ซึ่งเสียง ติกฺขตฺตุํ ๓ ครั้งว่า เม อันเรา ชิตํ ชนะแล้ว เม อันเรา ชิตํ ชนะแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น ราชา อ. พระราชา พาราณสี ผู้ทรงเป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี ปจฺจนฺตํ ยังชนบทชื่อว่าปัจจันตะ วูปสเมตฺวา ทรงให้เข้าไปสงบวิเศษแล้ว อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ขนฺธาวารํ ยังค่ายพัก นิวาเสตฺวา ให้อยู่แล้ว นทีตีเร ใกล้ฝั่งแห่งแม่น้ำ โอติณฺโณ เสด็จข้ามลงแล้ว นทึ สู่แม่น้ำ นหานตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันทรงสรงสนาน อสฺโสสิ ได้ทรงสดับแล้ว ตํ สทฺทํ ซึ่งเสียงนั้น ฯ จ ก็ สทฺโท อ. เสียงว่า เม อันเรา ชิตํ ชนะแล้ว เม อันเรา ชิตํ ชนะแล้ว อิติ ดังนี้ อมนาโป เป็นเสียงไม่เป็นที่ยังพระทัยให้เอิบอาบ ราชูนํ นาม ชื่อว่าพระราชา ท. โหติ ย่อมเป็น ฯ โส ราชา อ. พระราชนั้น คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก ตสฺส กุทฺทาลปณฺฑิตสฺส ของกุททาลบัณฑิตนั้น ปุจฺฉิ ตรัสถามแล้วว่า อิทานิ ในกาลนี้ อหํ อ. เรา

กตฺวา กระทำแล้ว อมิตฺตมทฺทนํ ซึ่งการย่ำยีซึ่งศัตรูผู้มิใช่มิตร อาคโต
เป็นผู้มาแล้ว (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า เม อันเรา ชิตํ ชนะ
แล้ว อิติ ดังนี้ (อมฺหิ) ย่อมเป็น ปน ก็ ตฺวํ อ. ท่าน
วิรวสิ ย่อมร้องว่า เม อันเรา ชิตํ ชนะแล้ว เม อันเรา ชิตํ
ชนะแล้ว อิติ ดังนี้ เอตํ วตฺถุ อ. เรื่องนั่น กึ นาม ชื่อว่า
อะไร อิติ ดังนี้ ฯ

กุทฺทาลปณฺฑิโต อ. กุททาลบัณฑิต วตฺวา กราบทูลแล้วว่า
ตฺวํ อ. พระองค์ ชินิ ทรงชนะแล้ว โจเร ซึ่งโจร ท. พาหิรเก
ผู้มีในภายนอก ตยา ชิตํ ชยนํ อ. ความชนะอันอันพระองค์ทรง
ชนะแล้ว (ตยา) อชิตํเอว เป็นความชนะอันพระองค์ไม่ทรงชนะ
แล้วนั่นเทียว โหติ ย่อมเป็น ปุน อีก ปน ส่วนว่า โลภโจโร
อ. โจรคือความโลภ อชฺฌตฺติโก อันมีในภายใน มยา อันข้าพระองค์
ชิโต ชนะแล้ว โส โลภโจโร อ. โจรคือความโลภนั้น น ชินิสฺสติ
จักไม่ชนะ มํ ซึ่งข้าพระองค์ ปุน อีก ชโย อ. ความชนะ
ตสฺสเอว โลภโจรสฺส ซึ่งโจรคือความโลภนั้นนั่นเทียว สาธุ เป็น
คุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อาห
กล่าวแล้ว คาถํ ซึ่งคาถา อิมํ นี้ว่า

ยํ ชิตํ อ. ความชนะใด อวชียติ ย่อมกลับแพ้
ตํ ชิตํ อ. ความชนะนั้น ชิตํ เป็นความชนะ
สาธุ อันยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น
น หามิได้ ยํ ชิตํ อ. ความชนะใด น อว-

ชียติ ย่อมไม่กลับแพ้ ตํ โข ชิตํ อ. ความชนะนั้นแล ชิตํ เป็นความชนะ สาธุ อันยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา

๒๗. ๑๔๑/๒๐ ตั้งแต่ เต อญฺญมญฺญํ ตุยฺหํ อาวุโส กึ รุชฺชติ เป็นต้นไป.

เต ภิกฺขุ อ. ภิกษุ ท.เหล่านั้น ปุจฺฉิตฺวา ถามแล้ว อญฺญมญฺญํ ซึ่งกันและกันว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ กึ อ. อะไร รุชฺชติ ย่อมเสียดแทง ตุยฺหํ แก่ท่าน อิติ ดังนี้ วตฺวา กล่าวแล้วว่า ขิปิตโรโค อ. โรคจาม (รุชฺชติ) ย่อมเสียดแทง มยฺหํ แก่ผม กาโส อ. โรคไอ (รุชฺชติ) ย่อมเสียดแทง มยฺหํ แก่ผม อิติ ดังนี้ (อาหํสุ) กล่าวแล้วว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ ท. อหํ อ.ผม อทฺทสํ ได้เห็นแล้ว ฉินฺนสีสํ กพนฺธํ ซึ่งร่างผีอันมีศีรษะอันขาดแล้ว จงฺกมนโกฏิยํ ในที่สุดแห่งที่เป็นที่จงกรม อชฺช ในวันนี้ อหํ อ. ผม อทฺทสํ ได้เห็นแล้ว กพนฺธํ ซึ่งร่างผี รตฺติฏฺฐาเน ในที่เป็นที่พักในกลางคืน อหํ อ. ผม อสฺโสสึ ได้ฟังแล้ว อมนุสฺสสทฺทํ ซึ่งเสียงของอมนุษย์ ทิวาฏฺฐาเน ในที่เป็นที่พักในกลางวัน อิทํ ฐานํ อ. ที่นี้ (อมฺเหหิ) ปริวชฺเชตพฺพยุตฺตกํ เป็นที่ควรแล้วแก่ความเป็นที่อันเรา ท. พึงเว้นรอบ (โหติ) ย่อมเป็น อผาสุกํ อ.ความไม่สบาย โหติ ย่อมมี อมฺหากํ แก่เรา ท. อิธ ฐาเน ในที่นี้ มยํ อ. เรา ท. คมิสฺสาม จักไป สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา อิติ ดังนี้ ฯ เต ภิกฺขุ อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น นิกฺขมิตฺวา

ออกไปแล้ว คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา อนุปุพฺเพน ตามลำดับ วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิสีทึสุ นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. น สกฺขิสฺสถ จักไม่อาจ วสิตุํ เพื่ออันอยู่ ตสฺมึ ฐาเน ในที่นั้น กึ หรือ อิติ ดังนี้ เน ภิกฺขู กะภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ (เต ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น (อาหํสุ) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า เภรารมฺมณานิ อ. อารมณ์อันบุคคลพึงกลัว ท. เอวรูปานิ อันมีรูปอย่างนี้ อุปฏฺฐหนฺติ ย่อมปรากฏ อมฺหากํ แก่ข้าพระองค์ ท. วสนฺตานํ ผู้อยู่ ตสฺมึ ฐาเน ในที่นั้น เตน การเณน เพราะเหตุนั้น อผาสุกํ อ.ความไม่สบาย เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ โหติ ย่อมมี เตน การเณน เพราะเหตุนั้น มยํ อ. เข้าพระองค์ ท. (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อิทํ ฐานํ อ. ที่นี้ (อมฺเหหิ) วชฺฌชฺตพฺพยุตฺตกํ เป็นที่สมควรแล้วแก่ความเป็นที่ อันเรา ท. พึงเว้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฉฑฺเฑตฺวา ทิ้งแล้ว ตํ ฐานํ ซึ่งที่นั้น อาคตา เป็นผู้มาแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก ตุมฺหากํ ของพระองค์ ท. (อมฺห) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺหากํ คนฺตุํ อ. อัน เธอ ท. ไป ตตฺถเอว ฐาเน ในที่นั้นนั่นเทียว วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ ฯ (เต ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น (อาหํสุ)

กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อมฺเหหิ) อันข้า-พระองค์ ท. น สกฺกา ไม่อาจ อิติ ดังนี้ ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. อคเหตฺวา ไม่ถือเอาแล้ว อาวุธํ ซึ่งอาวุธ คตา เป็นผู้ไปแล้ว (อตฺถ) ย่อมเป็น อิทานิ ในกาลนี้ ตุมฺเห อ. เธอ ท. คเหตฺวา จงถือเอาแล้ว อาวุธํ ซึ่งอาวุธ คจฺฉถ จงไปเถิด อิติ ดังนี้ ฯ (เต ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น (ปุจฺฉึสุ) ทูลถามแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. (คเหตฺวา) ถือเอาแล้ว กตราวุธํ ซึ่งอาวุธชนิดไหน (คจฺฉาม) จะไป อิติ ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อหํ อ. เรา ทสฺสามิ จักให้ อาวุธํ ซึ่งอาวุธ โว แก่เธอ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. คเหตฺวา จงถือเอาแล้ว มยา ทินฺนาวุธํ ซึ่งอาวุธอันเราให้แล้ว คจฺฉถ จงไปเถิด อิติ ดังนี้ กเถตฺวา ตรัสแล้ว เมตฺตสุตฺตํ ซึ่งเมตตสูตร สกลํ ทั้งสิ้นว่า

ยํ ตํ สิกฺขาตฺตยํ อ. หมวดสามแห่งสิกขานั้นใด
(กุลปุตฺเตน) อันกุลบุตร (อตฺถกุสเลน) ผู้
ฉลาดในประโยชน์ อภิสเมจฺจ บรรลุแล้ว ปทํ
ซึ่งบท สนฺตํ อันสงบแล้ว (กรณียํ) พึงกระทำ
(ตํ สิกฺขาตฺตยํ) อ. หมวดสามแห่งสิกขานั้น
(กุลปุตฺเตน) อันกุลบุตร อตฺถกุสเลน ผู้ฉลาด

ในประโยชน์ กรณียํ พึงกระทำ (โส กุลปุตฺโต)

อ. กุลบุตรนั้น สกฺโก จ พึงเป็นผู้องอาจด้วย อุชู จ พึงเป็นผู้ตรงด้วย สุหุชู จ พึงเป็นผู้ ซื่อตรงด้วยดี สุวโจ จ พึงเป็นผู้อันบุคคลพึงว่า กล่าวได้โดยง่ายด้วย มุทุ จ พึงเป็นผู้อ่อนโยน ด้วย อนติมานี จ พึงเป็นผู้ไม่มีความถือตัวด้วย อสฺส พึงเป็น อิติ ดังนี้เป็นต้น

(วตฺวา) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สชฺฌายนฺตา สาธยายอยู่ อิมํ เมตฺตสุตฺตํ ซึ่งเมตตสูตรนี้ ปฏฺฐาย จำเดิม วนสณฺฑโต แต่ชัฏแห่งป่า พหิ ในภายนอก วิหารสฺส แห่งวิหาร ปวิเสยฺยาถ พึงเข้าไป อนฺโตวิหารํ สู่ภายในแห่งวิหาร อิติ ดังนี้ อุยฺโยเชสิ ทรงส่งไปแล้ว ฯ เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา นิกฺขมิตฺวา ออกไปแล้ว ปตฺวา ถึงแล้ว ตํ วนสณฺฑํ ซึ่งชัฏแห่งป่า นั้น อนุปุพฺเพน โดยลำดับ พหิวิหาเร คณสชฺฌายํ สชฺฌายมานา ว สาธยายอยู่ สาธยายโดยความเป็นหมู่ ในภายนอกแห่งวิหารเทียว ปวิสึสุ เข้าไปแล้ว วนสณฺฑํ สู่ชัฏแห่งป่า ฯ

เทวตา อ. เทวดา ท. สกลวนสณฺเฑ ในชัฏแห่งป่าทั้งสิ้น ปฏิลภิตฺวา ได้เฉพาะแล้ว เมตฺตจิตฺตํ ซึ่งจิตอันประกอบแล้วด้วย เมตตา กตฺวา กระทำแล้ว ปจฺจุคฺคมนํ ซึ่งการต้อนรับ เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อาปุจฺฉึสุ ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว ปตฺต-

จีวรปฏิคฺคหณํ ซึ่งการรับเอาเฉพาะซึ่งบาตรและจีวร อาปุจฺฉึสุ ถาม
โดยเอื้อเฟื้อแล้ว คตฺตสมฺพาหนํ ซึ่งการนวดซึ่งตัว กรึสุ กระทำแล้ว
อารกฺขํ ซึ่งการเอารักขา สุสํวิหิตํ ให้เป็นของอันตนจัดแจงด้วยดีแล้ว
ตตฺถ ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้นนั้น เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น
สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว จกฺกธุปนํ วิย ราวกะ อ. พนม
แห่งจักร อเหสุํ ได้เป็นแล้ว ฯ อมนุสฺสสทฺโท นาม ชื่อ อ. เสียง
ของอมนุษย์ น อโหสิ ไม่ได้มีแล้ว กตฺถจิ ฐาเน ในที่ไหน ๆ ฯ
จิตฺตํ อ. จิต เตสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น เอกคฺคํ เป็น
ธรรมชาติมีอารมณ์เลิศดวงเดียว โหติ ย่อมเป็น ฯ เต ภิกฺขู
อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น นิสินฺนา นั่งแล้ว รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ
ในที่เป็นที่พักในกลางคืนและที่เป็นที่พักในกลางวัน ท. จิตฺตํ ยังจิต
โอตาเรตฺวา ให้ข้ามลงแล้ว วิปสฺสนาย ในวิปัสสนา ปฏฺฐเปตฺวา
เริ่มตั้งไว้แล้ว ขยวยํ ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป อตฺตนิ ใน
ตน (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อตฺตภาโว นาม ชื่อ อ. อัตภาพ
อยํ นี้ กุลาลภาชนสทิโส เป็นสภาพเช่นกับด้วยภาชนะอันเป็นวิการ
แห่งดิน ภิชฺชนฏฺเฐน เพราะอรรถว่าแตกไป อถาวรฏฺเฐน เพราะ
อรรถว่าไม่มั่นคง (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ วิปสฺสนํ ยัง
วิปัสสนา วฑฺฒยึสุ ให้เจริญแล้ว ฯ

สมฺมาสมฺพุทฺโธ อ. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโน ว
ประทับนั่งแล้ว ในพระคันธกุฎีเทียว ญตฺวา ทรงทราบแล้ว เตสํ
ภิกฺขูนํ วิปสฺสนาย อารทฺธภาวํ ซึ่งความที่แห่งวิปัสสนา เป็นธรรมชาติ

อันภิกษุ ท. เหล่านั้นปรารภแล้ว อามนฺเตตฺวา ตรัสเตือนแล้ว เต ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อน ภิกษุ ท. เอวํเอว อ. อย่างนี้นั่นเทียว อยํ อตฺตภาโว นาม ชื่อ อ. อัตภาพนี้ กุลาลภาชนสทิโสเอว เป็นสภาพเช่นกับด้วยภาชนะ อันเป็นวิการแห่งดินนั่นเทียว ภิชฺชนตฺเถน เพราะอรรถว่าแตกไป อถาวรตฺเถน เพราะอรรถว่าไม่มั่นคง (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ผริตฺวา ทรงแผ่ไปแล้ว โอภาสํ ซึ่งพระรัศมี ฐิโตปิ แม้ประทับยืนอยู่แล้ว โยชนสเต ฐาเน ในที่อันมีร้อยแห่งโยชน์เป็นประมาณ นิสินฺโน วิย ราวกะว่าประทับนั่งแล้ว อภิมุเข ในที่มีหน้าเฉพาะ เตสํ ภิกฺขูนํ ต่อภิกษุ ท. เหล่านั้น วิสฺสชฺเชตฺวา ทรงเปล่งแล้ว ฉพฺพณฺณรสฺมิโย ซึ่งพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ท. รูเปน ด้วยทั้งพระรูป อิมํ นี้ว่า

(ปณฺฑิโต) อ. กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิต วิทิตฺวา ทราบแล้ว อิมํ กายํ ซึ่งกายนี้ กุมฺภูปมํ อันเปรียบด้วยหม้อ ถเกตฺวา กั้นแล้ว อิทํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนี้ นครูปมํ อันเปรียบด้วยนคร ปญฺญาวุเธน มารํ โยเธถ จ พึงรบ ซึ่งมาร ด้วยอาวุธคือปัญญาด้วย ชิตํ ธมฺมํ รกฺเข จ พึงรักษาซึ่งธรรมอันตนชนะแล้วด้วย นิเวสโน สิยา จ พึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่ พึงเป็นด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถว่า วิทิตฺวา ทราบแล้ว กายํ ซึ่งกาย อิมํ นี้ คือว่า เกสาทิสมุหสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าประชุมแห่งส่วนมีผมเป็นต้น กุมฺภูปมํ อันชื่อว่าเปรียบด้วยหม้อ คือว่า กุลาลภาชนสทิสํ อันชื่อว่าเช่นกับด้วยภาชนะอันเป็นวิการแห่งดิน อพลทุพฺพลตฺเถน เพราะอรรถว่าไม่มีกำลังและมีกำลังอันโทษประทุษ-ร้ายแล้ว ตาวกาลิกตฺเถน เพราะอรรถว่าเป็นไปตลอดกาลเพียงนั้น (ตสฺส กายสฺส) อนทฺธนียตาย โดยความที่แห่งกายนั้น เป็นสภาพไม่ควรแก่กาลนาน (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า กุมฺภูปมํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นครํ นาม ชื่อ อ. นคร คมฺภีรปริขํ อันมีคูอันลึก ปาการปริกฺขิตฺตํ อันบุคคลล้อมรอบแล้วด้วยกำแพง ทฺวารฏฺฏาลกยุตฺตํ อันประกอบแล้วด้วยประตูและป้อมและเชิงเทิน ถิรํ ชื่อว่าเป็นนครมั่นคง พหิทฺธา ในภายนอก โหติ ย่อมเป็น (ตํ นครํ) อ. นครนั้น วีถิจตุกฺกสิงฺฆาฏกสมฺปนฺนํ อันถึงพร้อมแล้วด้วยแพร่งคือหมวดสี่แห่งถนน อนฺตราปณํ อันมีร้านตลาดในระหว่าง สุวิภตฺตํ ชื่อว่าเป็นนครอันบุคคลจัดแจงดีแล้ว อนฺโต ในภายใน (โหติ) ย่อมเป็น โจรา อ. โจร ท. พหิทฺธา ในภายนอก อาคนฺตฺวา มาแล้ว ตํ นครํ สู่นครนั้น (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า มยํ อ. เรา ท. วิลุมฺปิสฺสาม จักปล้น อิติ ดังนี้ อสกฺโกนฺตา ไม่อาจอยู่ ปวิตฺตุํ เพื่ออันเข้าไป ปพฺพตํ อาสชฺช (ปพฺพเตน) ปฏิหตา วิย ราวกะว่ามาจดแล้ว ซึ่งภูเขา อันภูเขากระทบ

กลับแล้ว คจฺฉนฺติ ย่อมไป (ยถา) ฉันใด กุลปุตฺโต อ. กุลบุตร ปณฺฑิโต ผู้เป็นบัณฑิต กเถตฺวา กั้นแล้ว วิปสฺสนาจิตฺตํ ซึ่งจิต อันประกอบแล้วด้วยวิปัสสนา อตฺตโน ของตน กตฺวา กระทำ ถิรํ ให้เป็นธรรมชาติมั่นคง คือว่า นครสทิสํ ให้เป็นธรรมชาติเช่น กับด้วยนคร ปฏิพาหนฺโต ห้ามอยู่ กิเลสํ ซึ่งกิเลส มคฺควชฺฌํ อันมรรคพึงฆ่า ตํ ตํ นั้นนั้น ปญฺญาวุเธน ด้วยอาวุธคือปัญญา วิปสฺสนามเยน จ อันสำเร็จแล้วด้วยวิปัสสนาด้วย อริยมคฺคมเยน จ อันสำเร็จแล้วด้วยอริยมรรคด้วย โยเธถ ชื่อว่าพึงรบ คือว่า ปหเรยฺย ชื่อว่าพึงประหาร กิเลสมารํ ซึ่งมารคือกิเลส ตํ นั้น (โยโธ) วิย ราวกะ อ. นักรบ ฐิโต ผู้ยืนอยู่แล้ว นคเร ในนคร (โยเธนฺโต) รบอยู่ โจรคณํ ซึ่งหมู่แห่งโจร อาวุเธน ด้วยอาวุธ นานปฺปกาเรน อันมีประการต่าง ๆ เอกโตธาราทินา มีอาวุธมีคมข้างเดียวเป็นต้น เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาท แห่งพระคาถาว่า นครูปมํ จิตฺตมิทํ ถเกตฺวา อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาเสวนฺโต เมื่อส้องเสพ อาวาส-สปฺปายอุตุสปฺปายโภชนสปฺปายปุคฺคลสปฺปายธมฺมสฺสวนสปฺปายาทีนิ สปฺ-ปายการณานิ ซึ่งเหตุอันเป็นเครื่องสบาย ท. มีอาวาสอันเป็นที่สบาย และฤดูอันเป็นเครื่องสบาย และโภชนะอันเป็นเหตุสบาย และบุคคลผู้เป็นที่สบายและการฟังซึ่งธรรมอันเป็นเหตุสบายเป็นต้น สมาปชฺชิตฺวา เข้าแล้ว สมาปตฺตึ ซึ่งสมาบัติ อนฺตรนฺตรา ในระหว่างและระหว่าง วุฏฺฐาย ออกแล้ว ตโต สมาปตฺติโต จากสมาบัตินั้น สมฺมสนฺโต

พิจารณาอยู่ สงฺขาเร ซึ่งสังขาร ท. สุทฺธจิตฺเตน ด้วยจิตอันหมดจดแล้ว รกฺเขยฺย ชื่อว่าพึงรักษา ชิตํ ธมฺมํ ซึ่งธรรมอันตนชนะแล้ว คือว่า ตรุณวิปสฺสนํ ซึ่งวิปัสสนาอันอ่อน อุปฺปาทิตํ อันตนให้เกิดขึ้นแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ชิตญฺจ รกฺเข อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อนาลโย พึงเป็นผู้ไม่มีความอาลัย ภเวยฺย พึงเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า อนิเวสโน สิยา อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อธิบายว่า โยโธ อ. นักรบ กตฺวา กระทำแล้ว พลโกฏฺฐกํ ซึ่งซุ้มเป็นที่พักแห่งพล สงฺคามสีเส ในประเทศแห่งสงคราม ยุชฺฌนฺโต รบอยู่ สทฺธึ กับ อมิตฺเตหิ ด้วยศัตรูผู้มิใช่มิตร ท. ฉาโต วา เป็นผู้หิวแล้วหรือ ปิปาสิโต วา หรือว่าเป็นผู้กระหายแล้ว หุตฺวา เป็น สนฺนาเห สิถิเล (สนฺเต) จ ครั้นเมื่อเครื่องผูกสอด เป็นของหย่อน เป็นอยู่หรือ อาวุเธ ปติเต วา หรือว่าครั้นเมื่ออาวุธ ตกแล้ว ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว พลโกฏฺฐกํ สู่ซุ้มเป็นที่พักแห่งพล วิสฺสมิตฺวา พักผ่อนแล้ว ภุญฺชิตฺวา บริโภคแล้ว ปิวิตฺวา ดื่มแล้ว สนฺนยฺหิตฺวา ผูกสอดแล้ว คเหตฺวา ถือเอาแล้ว อาวุธํ ซึ่งอาวุธ นิกฺขมิตฺวา ออกไปแล้ว ยุชฺฌนฺโต รบอยู่ ปุน อีก มทฺทติ ย่อมย่ำยี ปรเสนํ ซึ่งเสนาของบุคคลอื่น ชินาติ ย่อมชนะ อชิตํ เขตฺตํ ซึ่งเขตอันตนไม่ชนะแล้ว รกฺขติ ย่อมรักษา ชิตํ เขตฺตํ ซึ่งเขตอันตนชนะแล้ว หิ ก็ สเจ ถ้าว่า

โส โยโธ อ. นักรบนั้น วิสฺสมนฺโต พักผ่อนอยู่ พลโกฏฺฐเก ใน
ซุ้มเป็นที่พักแห่งพล เอวํ อย่างนี้ อสฺสาเทนฺโต ยินดีอยู่ ตํ
พลโกฏฺฐกํ ซึ่งซุ้มเป็นที่พักแห่งพลนั้น อจฺเฉยฺย พึงอยู่ไซร้ กเรยฺย
พึงกระทำ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ปรหตฺถคตํ ให้เป็น
ธรรมชาติไปแล้วในมือของบุคคลอื่น ยถา นาม ชื่อฉันใด ภิกฺขุ
อ. ภิกษุ สมาปชฺชิตฺวา เข้าแล้ว สมาปตฺตึ ซึ่งสมาบัติ ปุนปฺปุนํ
บ่อย ๆ วุฏฺฐาย ออกแล้ว ตโต สมาปตฺติโต จากสมาบัตินั้น
สมฺมสนฺโต พิจารณาอยู่ สงฺขาเร ซึ่งสังขาร ท. สุทฺธจิตฺเตน ด้วย
จิตอันหมดจดแล้ว สกฺโกติ ย่อมอาจ รกฺขิตุํ เพื่ออันรักษา ตรุณ-
วิปสฺสนํ ซึ่งวิปัสสนาอันอ่อน ปฏิลทฺธํ อันตนได้เฉพาะแล้ว ชินาติ
ย่อมชนะ กิเลสมารํ ซึ่งมารคือกิเลส อุตฺตริมคฺคปฏิลาเภน ด้วย
การได้เฉพาะซึ่งมรรคอันยิ่ง ปน ก็ สเจ ถ้าว่า โส ภิกฺขุ
อ. ภิกษุนั้น อสฺสาเทติ ยอนดีอยู่ สมาปตฺตึเอว ซึ่งสมาบัตินั่นเทียว
น สมฺมสติ ย่อมไม่พิจารณา สงฺขาเร ซึ่งสังขาร ท. ปุนปฺปุนํ
บ่อย ๆ สุทฺธจิตฺเตน ด้วยจิตอันหมดจดแล้วไซร้ น สกฺโกติ ย่อม
ไม่อาจ กาตุํ เพื่ออันกระทำ มคฺคผลปฏิเวธํ ซึ่งอันแทงตลอด
ซึ่งมรรคและผล เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น
(ภิกฺขุ) อ. ภิกษุ รกฺขนฺโต เมื่อจะรักษา รกขิตพฺพยุตฺตกํ ธมฺมํ
ซึ่งธรรมอันสมควรแล้วแก่ความเป็นธรรมอันตนพึงรักษา อนิเวสโน
พึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่ สิยา พึงเป็น คือว่า กตฺวา พึงกระทำแล้ว
สมาปตฺตึ ซึ่งสมาบัติ นิเวสนํ ให้เป็นที่อยู่ น นิเวสยฺย ไม่พึง

พักอยู่ ตตฺถ สมาปตฺติยํ ในสมาบัตินั้น คือว่า น กเรยฺย ไม่พึง กระทำ อาลยํ ซึ่งความอาลัย (ตตฺถ สมาปตฺติยํ) ในสมาบัตินั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า ตุมฺเห อ. เธอ ท. กโรถ จงกระทำ เอวํ อย่างนี้ อิติ ดังนี้ ฯ สตฺถา อ. พระศาสดา เทเสสิ ทรงแสดงแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น เอวํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ

๒๘. ๑๔๗/๒ ตั้งแต่ โส เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ เป็นต้นไป.

โส ติสฺสตฺเถโร อ. พระเถระชื่อว่าติสสะนั้น นิวาเสตฺวา นุ่งแล้ว เอกํ กาสาวํ ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดผืนหนึ่ง ปารุปิตฺวา ห่มแล้ว เอกํ กาสาวํ ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดผืนหนึ่ง สลฺลหุกสรีโร เป็นผู้มีสรีระอันเบาพร้อม เอกคฺคจิตฺโต เป็นผู้มีจิตอันมีอารมณ์เลิศดวงเดียว หุตฺวา เป็น นิปชฺชิ นอนแล้ว มญฺจเก บนเตียงน้อย ฯ สตฺตา อ. พระศาสดา ฐตฺวา ประทับยืนอยู่แล้ว อุสฺสีสเก ในเบื้องบนแห่งศีรษะ ตสฺส ติสฺสตฺเถรสฺส ของพระเถระชื่อว่าติสสะนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ อยํ ตว กาโย อ. กายของเธอนี้ อเปตวิญฺญาโณ เป็นสภาพมีวิญญาณไปปราศแล้ว นิรุปกาโร เป็นสภาพไม่มีประโยชน์ หุตฺวา เป็น สยิสฺสติ จักนอน ปฐวิยํ บนแผ่นดิน กลิงฺครํ วิย ราวกะ อ. ท่อนไม้ อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

อยํ กาโย อ. กายนี้ อธิเสสฺสติ จักนอนทับ
ปฐวึ ซึ่งแผ่นกิน อจิรํ วต สิ้นกาลไม่นานหนอ
(อยํ กาโย) อ. กายนี้ อเปตวิญฺญาโณ อันมี

วิญญาณไปปราศแล้ว (ปุคฺคเลน) อันบุคคล
ฉุฑฺโฐ ทิ้งแล้ว กลิงฺครํ อิว ราวกะ อ. ท่อนไม้
นิรตฺถํ อันไม่มีประโยชน์ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ อยํ กาโย อ. กายนี้ อธิเสสฺสติ จักนอนทับ ปฐวึ ซึ่งแผ่นดิน คือว่า สยิสฺสติ จักนอน อุปริ ในเบื้องบน ปฐวิยา แห่งแผ่นดิน สยิตาย อันสัตว์นอนแล้ว ปกติสเนน ด้วยการนอนตามปกติ อิมิสฺสา นี้ น จิรสฺสํเอว ต่อกาลไม่นานนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อจิรํ วต อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ทสฺเสติ ย่อมทรงแสดงว่า (อยํ กาโย) อ. กายนี้ ตุจฺโฉ จักเป็นสภาพชื่อว่าเปล่า (ตสฺส กายสฺส) อปคตวิญฺญาณตาย เพราะความที่แห่งกายนั้น เป็นสภาพมีวิญญาณไปปราศแล้ว หุตฺวา เป็น อปวิทฺโธ อันบุคคลทิ้งแล้ว เสสฺสติ จักนอน อิติ ดังนี้ (ปเทน) ด้วยบทว่า ฉุฑฺโฑ อิติ ดังนี้ ฯ

(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า (อยํ กาโย) อ. กายนี้ (ปุคฺคเลน) อันบุคคล (ฉุฑฺโฑ) ทิ้งแล้ว ยถา กึ ราวกะ อ. อะไร อิติ ดังนี้ ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า (อยํ กาโย) อ. กายนี้ (ปุคฺคเลน) อันบุคคล (ฉุฑฺโฑ) ทิ้งแล้ว นิรตฺถํ กลิงฺครํ อิว ราวกะ อ. ท่อนไม้ อันไม่มีประโยชน์ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า กฏฺฐขณฺฑํ วิย ราวกะ อ. ท่อนแห่ง

ไม้ นิรุปการํ อันไม่มีอุปการะ นิรตฺถํ อันไม่มีประโยชน์ (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า นิรตฺถํว กลิงฺครํ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. ทพฺพสมฺภารตฺถิกา ผู้มีความต้องการด้วยทัพพสัมภาระ ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว อรญฺญํ สู่ป่า ฉินฺทิตฺวา ตัดแล้ว อุชุกํ กฏฺฐํ ซึ่งไม้อันตรง อุชุกสณฺฐาเนน โดยสัณฐานแห่งไม้อันตรง วงฺกํ กฏฺฐํ ซึ่งไม้อันคด วงฺกสณฺฐาเนน โดยสัณฐานแห่งไม้อันคด คณฺหนฺติ ย่อมถือเอา ทพฺพสมฺภารํ ซึ่งทัพพสัมภาระ ปน แต่ว่า (ทพฺพสมฺภารตฺถิกมนุสฺสา) อ. มนุษย์ผู้มีความต้องการด้วยทัพพสัมภาระ ท. ฉินฺทิตาวา ตัดแล้ว อวเสสํ กฏฺฐํ ซึ่งไม้อันเหลือลง สุสิรํ จ อันเป็นโพรงด้วย ปูติกํ จ อันเน่าด้วย อสารกํ จ อันไม่มีแก่นด้วย คณฺฐิกชาตํ จ อันมีปมเกิดแล้วด้วย ฉฑฺเฑนฺติ ย่อมทิ้ง ตตฺถเอว ฐาเน ในที่นั้นนั่นเทียว ทพฺพสมฺภารตฺถิกา มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. ผู้มีความต้องการด้วยทัพพ-สัมภาระ อญฺเญ เหล่าอื่น อาคนฺตฺวา มาแล้ว ตํ กฏฺฐํ คเหตฺวา อากงฺขนฺตา นาม ชื่อว่าหวังถือเอาอยู่ ซึ่งไม้นั้น นตฺถิ ย่อมไม่มี (เต มนุสฺสา) อ. มนุษย์ ท. เหล่านั้น โอโลเกตฺวา แลดูแล้ว ตํ กฏฺฐํ ซึ่งไม้นั้น คณฺหนฺติ ย่อมถือเอา อตฺตโน อุปการกํเอว กฏฺฐํ ซึ่งไม้อันเป็นอุปการะ แก่ตนนั่นเทียว อิตรํ กฏฺฐํ อ. ไม้นอกนี้ ปฐวีคตํเอว เป็นไม้ไปแล้วบนแผ่นดินนั่นเทียว โหติ ย่อมเป็น ปนก็ ตํ กฏฺฐํ อ. ไม้นั้น (ปุคฺคเลนป สกฺกาปิ พึงเป็นไม้อันบุคคล

แม้อาจ กาตุํ เพื่ออันกระทำ มญฺจปฏิปาทกํ วา ซึ่งเชิงรองซึ่ง
เตียงหรือ ปาทกฐลิกํ วา หรือว่าซึ่งเขียงเท้า ผลกปีฐกํ วา หรือว่า
ซึ่งตั่งแห่งแผ่นกระดาน อุปาเยน ด้วยอุบาย เตน เตน นั้นนั้น
ภเวยฺย พึงเป็น ปน ส่วนว่า โกฏฺฐาเสสุ ในส่วน ท. ทฺวตฺตึสาย ๓๒
อิมสฺมึ อตฺตภาเว ในภาวะคือตนนี้หนา เอกโกฏฺฐาโสปิ แม้ อ.
ส่วนอันหนึ่ง คยฺหุปโค นาม ชื่ออันว่าเข้าถึงซึ่งความเป็นส่วนอัน
บุคคลพึงถือเอา มญฺจปฏิปาทกาทิวเสน วา ด้วยอำนาจแห่งวัตถุมี
เชิงรองซึ่งเตียงเป็นต้นหรือ อญฺเญน อุปการมุเขน วา หรือว่าด้วย
มุขอันเป็นอุปการะอย่างอื่น นตฺถิ ย่อมไม่มี อยํ กาโย อ. กายนี้
อปคตวิญฺญาโณ อันมีวิญญาณไปปราศแล้ว เสสฺสติ จักนอน ปฐวิยํ
บนแผ่นดิน กติปาหสฺสเอว ต่อวันแม้เล็กน้อยนั่นเทียว เกวลํ อย่าง
เดียว นิรตฺถํ กลิงฺครํ วิย ราวกะ อ. ท่อนไม้ อันไม่มีประโยชน์
อิติ ดังนี้แล ฯ

เรื่องนายโคบาลชื่อนันทะ

๒๙. ๑๔๙/๑๓ ตั้งแต่ สาวตฺถิยํ กิร อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า โคปาลโก อ. นายโคบาล นนฺโท นาม ชื่อว่านันทะ สาวตฺถิยํ ในเมืองสาวัตถี อฑฺโฒ เป็นคนมั่งคั่ง มหทฺธโน เป็นคนมีทรัพย์มาก มหาโภโค เป็นคนมีโภคะมาก (หุตฺวา) เป็น รกฺขติ รักษาอยู่ โคยูถํ ซึ่งฝูงแห่งโค คหปติโน ของคฤหบดี อนาถปิณฺฑิกสฺส ชื่อว่าอนาถปิณฑิกะ ฯ กิร ได้ยินว่า ชฏิโล อ.ชฎิล เกณิโย ชื่อว่าเกณิยะ (ปริหรนฺโต) หลบหลีกอยู่ (ราชปีฬํ) ซึ่งอันบีบคั้นแต่พระราชา ปพฺพชิตเวเสน ด้วยเพศของบรรพชิต (รกฺขติ) รักษาอยู่ (กุฏุมฺพํ) ซึ่งขุมทรัพย์ (อตฺตโน) ของตน ยถา ฉันใด โส นนฺทโคปาลโก อ. นายโคบาลชื่อนันทะนั้น ปริหรนฺโต หลบหลีกอยู่ ราชปีฬํ ซึ่งอันบีบคั้นแต่พระราชา โคปาลกตฺเตน ด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้รักษาซึ่งโค รกฺขติ รักษาอยู่ กุฏุมฺพํ ซึ่งขุมทรัพย์ อตฺตโน ของตน เอวํ ฉันนั้น ฯ โส นนฺโคปาลโก อ. นายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น อาทาย ถือเอาแล้ว ปญฺจโครเส ซึ่งรสของโค ๕ ท. กาลานุกาลํ ตลอดกาลอันสมควรแก่กาล อาคนฺตฺวา มาแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก อนาถปิณฺฑิกสฺส ของเศรษฐีชื่อว่าอนาถปิณฑิกะ ปสฺสติ เห็นอยู่ สตฺถารํ ซึ่งพระ

ศาสดา สุณาติ สดับอยู่ ธมฺมํ ซึ่งธรรม ยาจติ ทูลอ้อนวอนอยุ่ สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา อาคมนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันเสด็จมา วสนฏฺฐานํ สู่ที่อันเป็นที่อยู่ อตฺตโน ของตน ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา ตสฺส นนฺทโคปาลกสฺส ญาณปริปากํ ยังความแก่รอบแห่งญาณ ของนายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น อาคมยมาโน ให้มาอยู่ อคนฺตฺวา ไม่เสด็จไปแล้ว ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ตสฺส ญาณสฺส ปริปกฺกภาวํ ซึ่งความที่แห่งญาณนั้น เป็นธรรมชาติแก่รอบแล้ว มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ผู้อันหมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว จรนฺโต เสด็จเที่ยวไปอยู่ จาริกํ สู่ที่จาริก เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง โอกฺกมฺม ทรงก้าวลงแล้ว มคฺคา จากหนทาง นิสีทิ ประทับนั่งแล้ว รุกฺขมูเล ที่โคนของต้นไม้ อญฺญตรสฺมึ ต้นใดต้นหนึ่ง วสนฏฺฐานาสนฺเน อันใกล้ต่อที่อันเป็นที่อยู่ ตสฺส นนฺทโคปาลกสฺส แห่งนายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น ฯ

นนฺโท อ. นายโคบาลชื่อว่านันทะ คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว กตฺวา กระทำแล้ว ปฏิสนฺถารํ ซึ่งอันปฏิสันถาร นิมนฺเตตฺวา ทูลนิมนต์แล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา อทาสิ ได้ถวายแล้ว ปญฺจโครสทานํ ถวายซึ่งรสของโค ๕ ปณีตํ อันประณีต ภิกฺขุสงฺฆสฺส แก่หมู่แห่งภิกษุ พุทฺธปฺปมุขสฺส อันมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน สตฺตาหํ ตลอดวัน ๗ ฯ สตฺตเม ทิวเส ในวันที่ ๗ สตฺถา อ. พระศาสดา กตฺวา ทรงกระทำแล้ว อนุโมทนํ ซึ่งอันอนุโมทนา กเถสิ ตรัส

แล้ว อนุปุพฺพีกถํ ซึ่งอนุบุพพีกถา ทานกถาทิเภทํ อันต่างด้วยกถา มีทานกถาเป็นต้น ฯ กถาปริโยสาเน ในกาลเป็นที่สุดลงรอบแห่งกถา นนฺทโคปาลโก อ. นายโคบาลชื่อว่านันทะ ปติฏฺฐาย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โสตาปตฺติผเล ในโสดาปัตติผล คเหตฺวา รับเอาแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร สตฺถุ ของพระศาสดา อนุคจฺฉนฺโต ตามเสด็จไปอยู่ สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา คนฺตฺวา ไปแล้ว ทูรํ สู่ที่ไกล (สตฺถารา) นิวตฺติยมาโน ผู้อันพระศาสดาทรงให้กลับอยู่ (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก ตฺวํ อ. ท่าน ติฏฺฐ จงหยุดเถิด อิติ ดังนี้ วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิวตฺติ กลับแล้ว ฯ

อถ ครั้งนั้น ลุทฺธโก อ. นายพราน เอโก คนหนึ่ง วิชฺฌิตฺวา ยิงแล้ว นํ นนฺทโคปาลกํ ซึ่งนายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น มาเรสิ ยังนายโคบาลชื่อว่านันทะให้ตายแล้ว ฯ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อาคจฺฉนฺตา ผู้มาอยู่ ปจฺฉโต ข้างหลัง ทิสฺวา เห็นแล้ว คนฺตฺวา ไปแล้ว อาหํสุ กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โคปาลโก อ. นายโคบาล นนฺโท ชื่อว่านันทะ ทตฺวา ถวายแล้ว มหาทานํ ซึ่งทานอันใหญ่ อนุคนฺตฺวา ตามเสด็จไปแล้ว นิวตฺตนฺโต กลับอยู่ (ลุทฺธเกน) อันนายพราน มาริโต ให้ตายแล้ว ตุมฺหากํ อิธ ฐาเน อาคตตฺตา เพราะความที่แห่งพระองค์ ท. เป็นผู้เสด็จมาแล้วในที่นี้ สเจ ถ้าว่า ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. น อาคจฺฉิสฺสถ จักไม่เสด็จมาไซร้ มรณํ อ.ความตาย น อภวิสฺส จักไม่ได้มีแล้ว อสฺส นนฺทโคปาลกสฺส แก่นายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น อิติ ดังนี้

สตฺถารํ กะพระศาสดา ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. มยิ ครั้นเมื่อเรา อาคเตปิ มาแล้วก็ดี อนาคเตปิ ไม่มาแล้วก็ดี มุจฺจนุปาโย อ. อุบายอันเป็นเครื่องพ้น มรณโต จากความตาย นตฺถิ ย่อมไม่มี ตสฺส นนฺทโคปาลกสฺส แก่นายโคบาลชื่อว่านันทะนั้น คจฺฉนฺตสฺสอปิ แม้ผู้ไปอยู่ จตสฺโส ทิสา สู่ทิศ ท. ๔ จตสฺโส อนุทิสา สู่ทิศน้อย ท. ๔ หิ ด้วยว่า โจรา อ. โจร ท. นเอว กโรนฺติ ย่อมกระทำไม่ได้นั่นเทียว อนยพฺยสนํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศ ยํ ใด เวริโน อ. บุคคลผู้มีเวร ท. น กโรนฺติ ย่อมกระทำไม่ได้ (ยํ อนยพฺยสนํ) ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศใด อิเมสํ สตฺตานํ อนฺโต ปวตฺตํ มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตํเอว อ. จิตอันบุคคลตั้งไว้แล้วผิด อันเป็นไปแล้ว ในภายใน ของสัตว์ ท. เหล่านี้ นั่นเทียว กโรติ ย่อมกระทำ ตํ อนยพฺยสนํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายซึ่งสุขให้พินาศนั้น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ทิโส อ. โจรผู้ปรากฏ (ทิสฺวา) เห็นแล้ว ทิสํ
ซึ่งโจรผู้ปรากฏ กยิรา พึงกระทำ ยํ ตํ อน-
ยพฺยสยํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์
อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศนั้นใด วา ปน ก็หรือ
ว่า เวรี อ. บุคคลผู้มีเวร (ทิสฺวา) เห็นแล้ว

เวรี ซึ่งบุคคลผู้มีเวร (กยิรา) พึงกระทำ (ยํ ตํ อนยพฺยสนํ) ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศนั้นใด จิตฺตํ อ. จิต มิจฺฉาปณิหิตํ อันบุคคลตั้งไว้แล้วผิด กเร พึงกระทำ นํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น ปาปิโย ให้เป็นผู้ลามกกว่า ตโต อนยพฺยสนโต กว่าความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โจโร อ. โจร (ทิสฺวา) เห็นแล้ว โจรํ ซึ่งโจร (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ทิโส ทิสํ อิติ ดังนี้ ฯ ปาฐเสโส อ. บาลีอันเหลือว่า ทิสิวา อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺโพ) พึงนำมาเชื่อเข้า ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กเรยฺย พึงกระทำ อนยพฺยสนํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศ ยํ ตํ นั้นใด ตสฺส โจรสฺส แก่โจรนั้น (อิติ) ดังนี้ (ปทททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ยนฺตํ กยิรา อิติ ดังนี้ นโย อ. นัย ทุติยปเทปิ แม้ในบทที่สอง เอโสเอว นี้นั่นเทียว ฯ

อิทํ อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า มิตฺตทุพฺภิโจโร อ. โจรผู้มักประทุษร้ายต่อมิตร เอโก คนหนึ่ง อปรชฺฌนฺโต เมื่อผิด ปุตฺต-ทารเขตฺตวตฺถุโคมหิสาทีสุ ในบุตรและทาระและทรัพย์อันไม่มีวิญญาณ

และเป็นไปกับด้วยวิญญาณ มีนาและสวนและโคและกระบือเป็นต้น ท. เอกสฺส โจรสฺส แห่งโจรคนหนึ่ง (อตฺตา) อ. ตน อปรชฺฌติ ย่อมผิด ยสฺส โจรสฺส ต่อโจรใด ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํปิ โจรํ ซึ่งโจรแม้นั้น อปรชฺฌนฺตํ ผู้ผิดอยู่ อตฺตนิ ในตน ตถาเอว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว วา ปน ก็หรือว่า เวรี อ. บุคคลผู้มีเวร ทิสฺวา เห็นแล้ว พนฺธเวรํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลผู้มีเวรอันผูกแล้ว การเณน ด้วยเหตุ เกนจิเอว อะไร ๆ นั่นเทียว เวรึ ชื่อว่าซึ่งบุคคลผู้มีเวร กเรยฺย พึงกระทำ อนยพฺยสนํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศ ยํ ใด ตสฺส โจรสฺส วา เวริโน วา แก่โจรหรือ หรือว่าแก่บุคคลผู้มีเวรนั้น คือว่า ปุตฺตทารํ ตสฺส โจรสฺส วา เวริโน วา ปีเฬยฺย วา พึงเบียดเบียนซึ่งบุตรและทาระ ของโจรหรือ หรือว่าของบุคคลผู้มีเวรนั้นหรือ (ตสฺส โจรสฺส วา เวริโน วา) เขตฺตาทีนิ อวิญฺญาณกสวิญฺญาณก-ธนานิ นาเสยฺย วา หรือว่า พึงยังทรัพย์อันไม่มีวิญญาณและเป็นไปกับด้วยวิญญาณ ท. มีนาเป็นต้น ของโจรหรือ หรือว่าของบุคคลผู้มีเวรนั้น พึงให้พินาศ วา ปน ก็หรือว่า โวโรเปยฺย พึงปลงลง นํ โจรํ วา เวรึ วา ซึ่งโจรหรือ หรือว่าซึ่งบุคคลผู้มีเวรนั้น ชีวิตา จากชีวิต อตฺตโน กกฺขฬตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้กล้าแข็ง (อตฺตโน) ทารุณตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้หยาบช้า จิตฺตํ อ. จิต มิจฺฉาปณิหิตํ ชื่อว่าอันบุคคลตั้งไว้แล้วผิด (ตสฺส จิตฺตสฺส) มิจฺฉาฐปิตตฺตา เพราะความที่แห่งจิตนั้น เป็นธรรมชาติอันบุคคลตั้ง

ไว้แล้วผิด อกุสลกมฺมปเถสุ ในอกุศลกรรมบถ ท. ทสสุ ๑๐ กเร พึงกระทำ นํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น ปาปิโย ให้เป็นผู้ลามกกว่า ตโต อนยพฺยสนโต กว่าความฉฺบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่าย เสียซึ่งสุขให้พินาศนั้น คือว่า กเรยฺย พึงกระทำ ตํ ปุริสํ ซึ่ง บุรุษนั้น ปาปตรํ ให้เป็นผู้เลวทรามกว่า ตโต การณโต กว่า เหตุนั้น หิ ด้วยว่า ทิโส วา อ. โจรผู้ปรากฏหรือ เวรี วา หรือว่า อ. บุคคลผู้มีเวร วุตฺตปฺปกาโร ผู้มีประการอันเรากล่าวแล้ว ทุกฺขํ อุปฺปาเทยฺย วา พึงยังทุกข์ ให้เกิดขึ้นหรือ ชีวิตกฺขยํ กเรยฺย วา หรือว่า พึงกระทำ ซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต ทิสสฺส วา แก่โจรผู้ปรากฏหรือ เวริโน วา หรือว่า แก่บุคคลผู้มีเวร อิมสฺมึเอว อตฺตภาเว ในอัตภาพนี้นั่นเทียว ปน ส่วนว่า อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ มิจฉาจปิตํ อันบุคคลตั้งไว้แล้วผิด อกุสลกมฺมปเถสุ ในอุกุศล- กรรมบถ ท. ปาเปติ ย่อมยังบุคคลให้ถึง อนยพฺยสนํ ซึ่งความ ฉิบหายมิใช่ความเจริญและทุกข์อันส่ายเสียซึ่งสุขให้พินาศ ธมฺเม ใน ธรรม ทิฏฺเฐปิ แม้อันบุคคลเห็นแล้ว ขิปิตฺวา ซัดไปแล้ว อปาเยสุ ในอบาย ท. จตูสุ ๔ น เทติ ย่อมไม่ให้ อุกฺขิปิตุํ เพื่ออันยกขึ้น สีสํ ซึ่งศีรษะ อตฺตภาวสหสฺเสสุปิ แม้ในพันแห่ง อัตภาพ ท. อิติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอันพระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

เรื่องพระโสเรยยเถระ

๓๐. ๑๕๗/๕ ตั้งแต่ ภิกฺขู อยํ อภูตํ กเถติ ปุริมทิวเสสุ เป็นต้นไป.

ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อาหํสุ กราบทูลแล้วว่า อยํ ภิกฺขุ อ. ภิกษุนี้ กเถติ ย่อมกล่าว อภูตํ วจนํ ซึ่งคำอันไม่มีแล้ว ปุริม-ทิวเสสุ ในวันอันมิในก่อน ท. (อยํ ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนี้ วตฺวา กล่าวแล้วว่า สิเนโห อ. ความสิเนหา วุตฺถปุตฺเตสุ ในบุตรผู้อยู่แล้ว ท. กุจฺฉิยํ ในท้อง พลวา เป็นสภาพมีกำลัง (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ วทติ ย่อมกล่าวว่า สิเนโห อ. ความสิเนหา กตฺถจิ ปุตฺเต ในบุตรคนไหน ๆ นตฺถิ ย่อมไม่มี มยฺหํ แก่เรา อิติ ดังนี้ อิทานิ ในกาลนี้ ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อยํ ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนี้ พฺยากโรติ ย่อมพยากรณ์ อญฺญํ อรหตฺตผลํ ซึ่งพระอรหัตผลอันบุคคลพึงรู้ทั่ว อิติ ดังนี้ สตฺถารํ กะพระศาสดา ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ปุตฺโต อ. บุตร มยฺหํ ของเรา น พฺยากโรติ ย่อมไม่พยากรณ์ อญฺญํ อรหตฺตผลํ ซึ่งพระอรหัตผล อันบุคคลพึงรู้ทั่ว สิเนโห อ. ความสิเนหา กตฺถจิ ปุตฺเต ในบุตรคนไหน ๆ น ชาโต ไม่เกิดแล้ว ปฏฺฐาย จำเดิม มม ปุตฺตสฺส สมฺมาปณิหิเตน จิตฺเตน

มคฺคทสฺสนํ ทฏฺฐกาลโต แต่กาลแห่งการเห็นซึ่งมรรค ด้วยจิตอันตั้งไว้แล้วโดยชอบ อันบุตรของเราเห็นแล้ว มาตา อ. มารดา นเอว สกฺโกติ ย่อมไม่อาจนั่นเทียว กาตุํ เพื่ออันกระทำ ยํ สมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติใด ปิตา อ. บิดา น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ (กาตุํ) เพื่ออันกระทำ (ยํ สมฺปตฺตึ) ซึ่งสมบัติใด อิเมสํ สตฺตานํ อพฺภนฺตเร ปวตฺตํ จิตฺตํเอว อ. จิตอันเป็นไปแล้ว ในภายใน ของสัตว์ ท. เหล่านี้นั่นเทียว เทติ ย่อมให้ ตํ สมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัตินั้น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

มาตา อ. มารดา น กยิรา พึงกระทำไม่ได้
ตํ การณํ ซึ่งเหตุนั้น ปิตา อง บิดา (น กยิรา)
พึงกระทำไม่ได้ (ตํ การณํ) ซึ่งเหตุนั้น วาปิจ
ก็หรือว่า ญาตกา อ. ญาติ ท. อญฺเญ เหล่าอื่น
(น กเรยฺยุํ) พึงกระทำไม่ได้ (ตํ การณํ) ซึ่ง
เหตุนั้น จิตฺตํ อ. จิต สมฺมาปณิหิตํ อันบุคคล
ตั้งไว้แล้วโดยชอบ กเร พึงกระทำ นํ ปุคฺคลํ
ซึ่งบุคคลนั้น เสยฺยโส ให้เป็นผู้ประเสริฐกว่า
ตโต กาณโต กว่าเหตุนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มาตา อ. มารดา นเอว กเรยฺย พึงกระทำไม่ได้นั่นเทียว (ตํ การณํ) ซึ่งเหตุนั้น ปิตา อ. บิดา น (กเรยฺย) พึงกระทำไม่ได้ (ตํ การณํ) ซึ่งเหตุนั้น ญาตกา อ. ญาติ ท. อญฺเญ เหล่าอื่น น (กเรยฺยุํ) พึงกระทำไม่ได้

(ตํ การณํ) ซึ่งเหตุนั้น (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า น ตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมฺมาปณิหิตํ ชื่อว่าอันบุคคลตั้งไว้แล้วโดยชอบ (ตสฺส จิตฺตสฺส) สมฺมาจปิตตฺตา เพราะความที่แห่งจิตนั้นเป็นธรรมชาติอันบุคคลตั้งไว้แล้วโดยชอบ กุสลกมฺมปเถสุ ในกุศลกรรมบถ ท. ทสสุ ๑๐ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สมฺมาปณิหิตํ อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า กเรยฺย พึงกระทำ คือว่า กโรติ ย่อมกระทำ นํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น เสยฺยโส ให้เป็นผู้ประเสริฐกว่า คือว่า วรตรํ ให้เป็นผู้เลิศกว่า คือว่า อุตฺตริตรํ ให้เป็นผู้ยิ่งกว่า ตโต การณโต กว่าเหตุนั้น อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า เสยฺยโส นํ ตโต กเร อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ มาตาปิตโร อ. มารดาและบิดา ท. ททมานา เมื่อให้ ธนํ ซึ่งทรัพย์ ปุตฺตานํ แก่บุตร ท. สกฺโกนฺติ ย่อมอาจ ทาตุํ เพื่ออันให้ ธนํ ซึ่งทรัพย์ เอกสฺมึเอว อตฺตภาเว กมฺมํ อกตฺวา สุเขน ชีวิตปวตฺตนกํ อันเป็นเครื่องไม่กระทำ มาตาปิตโรปิ แม้ อ. มารดาและบิดา ท. วิสาขาย ของนางวิสาขา ตาวมหทฺธนา ผู้มีทรัพย์อันมากเพียงนั้น มหาโภคา ผู้มีโภคะอันมาก อทํสุ ได้ให้แล้ว ธนํ ซึ่งทรัพย์ ชีวิตกปฺปนํ อันเป็นเครื่องสำเร็จซึ่งชีวิต สุเขน ตามสบาย เอกสฺมึเอว อตฺตภาเว ในอัตภาพหนึ่งนั่นเทียว

ตสฺส วิสาขาย แก่นางวิสาขานั้น ปน ก็ มาตาปิตโร นาม ชื่อ อ. มารดาและบิดา ท. สมตฺถา ผู้สามารถ ทาตุํ เพื่ออันให้ จกฺกวตฺติสิรึ ซึ่งสิริคือความเป็นพระราชาผู้จักรพรรดิ ทีเปสุ ใน ทวีป ท. จตูสุ ๔ นตฺถิ ย่อมไม่มี ปุตฺตานํ แก่บุตร ท. ปเคว จะป่วงกล่าวไปไย (มาตาปิตโร) อ.มารดาและบิดา ท. (สมตฺถา) ผู้สามารถ (ทาตุํ) เพื่ออันให้ ทิพฺพสมฺปตฺตึ วา ซึ่งสมบัติอันเป็น ทิพย์หรือ ปรมชฺฌานาทิสมฺปตฺตึ วา หรือว่าซึ่งสมบัติมีปฐมฌาน เป็นต้น (ภวิสฺสนฺติ) จักมี (ปุตฺตานํ) แก่บุตร ท. โลกุตฺตร-สมปตฺติทาเน กถา ว อ. วาจาเป็นเครื่องกล่าว ในการให้ซึ่งสมบัติ อันเป็นโลกุตระเทียว นตฺถิ ย่อมไม่มี ฯ ปน แต่ว่า จิตฺตํ อ. จิต สมฺมาปณิหิตํ อันบุคคลตั้งไว้แล้วโดยชอบ สกฺโกติ ย่อม อาจ ทาตุํ เพื่ออันให้ เอตํ สมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัตินั่น สพฺพํปิ แม้ ทั้งปวง เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า กเร พึงกระทำ นํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น เสยฺยโส ให้เป็นผู้ประเสริฐ กว่า ตโต การณโต กว่าเหตุนั้น อิติ ดังนี้ (ภควตา) ดัน พระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ